

SPORT I TURYSTYKA
ŚRODKOWOEUROPEJSKIE CZASOPISMO NAUKOWE

T. 7

NR 3

Rada Naukowa

Ryszard ASIENKIEWICZ (Uniwersytet Zielonogórski, Polska); Diethelm BLECKING (Uniwersytet Albrechta i Ludwika we Fryburgu, Niemcy); Miroslav BOBRIK (Słowacki Uniwersytet Techniczny w Bratysławie, Słowacja); Manjula CHAUDHARY (Uniwersytet Kurukshetra, Indie); Valentin CONSTANTINOV (Uniwersytet Państwowy Tiraspol z siedzibą w Kiszyniowie, Mołdawia); Ana ČUIĆ TANKOVIĆ (Uniwersytet w Rijece, Chorwacja); Tomáš DOHNAL (Uniwersytet Techniczny w Libercu, Czechy); Karol GÖRNER (Uniwersytet Mateja Bela w Bańskiej Bystrzycy, Słowacja); Igor GRYGUS (Narodowy Uniwersytet Gospodarki Wodnej i Zarządzania Zasobami Naturalnymi w Równem, Ukraina); Michal JIŘÍ (Uniwersytet Mateja Bela w Bańskiej Bystrzycy, Słowacja); Tomasz JUREK (Akademia Wychowania Fizycznego im. Eugeniusza Piaseckiego w Poznaniu, Polska); Paweł KIPER (IRCCS San Camillo Hospital, Włochy); Ferman KONUKMAN (Uniwersytet Katarski, Katar); Jerzy KOSIEWICZ (Akademia Wychowania Fizycznego Józefa Piłsudskiego w Warszawie, Polska); Jurij LIANNOJ (Sumski Państwowy Uniwersytet Pedagogiczny im. Antona Makarenki, Ukraina); Wojciech LIPONSKI (Uniwersytet Szczeciński, Polska); Veaceslav MANOLACHI (Państwowy Uniwersytet Wychowania Fizycznego i Sportu w Kiszyniowie, Mołdawia); Maia MELADZE (Uniwersytet Grigola Robakidzego, Gruzja); Josef OBORNÝ (Uniwersytet Komeńskiego w Bratysławie, Słowacja); Andrzej PAWŁUCKI (Akademia Wychowania Fizycznego we Wrocławiu, Polska); Jurij PELEKH (Równieński Państwowy Uniwersytet Humanistyczny, Ukraina); Gertrud PFISTER (Uniwersytet Kopenhaski, Dania); Tatjana PIVAC (Uniwersytet w Nowym Sadzie, Serbia); Anatolij TSOS (Wołyński Uniwersytet Narodowy im. Łesi Ukrainki w Łucku, Ukraina); Anna ŠENKOVÁ (Uniwersytet Preszowski, Słowacja); Joanna SZCZEPAŃSKA-GIERACHA (Akademia Wychowania Fizycznego im. Polskich Olimpijczyków we Wrocławiu, Polska); Gabriela ȚIGU (Uniwersytet Ekonomiczny w Bukareszcie, Rumunia); Marek WAIC (Uniwersytet Karola w Pradze, Czechy); Jiří ZELENÝ (University College Prague, Czechy); Klaudia ZUSKOVÁ (Uniwersytet Pavla Jozefa Šafárika w Koszycach, Słowacja)

Lista Recenzentów

dr hab. Jakub ADAMCZYK, prof. AWF; dr Daniel BAKOTA; doc. PhD. Štefan BALKÓ, Ph.D.; prof. PaedDr. Pavol BARTIK, PhD.; dr hab. Joanna BASIAGA-PASTERNAK, prof. AWF; dr Tomasz BOHDAN; doc. PaedDr. Jaroslav BROŽÁNI, PhD; dr hab. Kinga KOSTRAKIEWICZ-GIERAŁT, prof. AWF; prof. PhD Georgiy KOROBEYNIKOV; dr Yaroslava KOROBEINYKOVA; dr hab. Barbara KOWALSKA, prof. UJD; dr hab. Paweł KRÓL, prof. UR; dr hab. Cezary KUŚNIERZ, prof. PO; dr hab. Tomasz MICHALUK, prof. AWF; dr Wojciech NAPORA; dr Dariusz PIETRZYK; dr Mohamed Nizam SHAPIE; dr Mateusz ROZMIAREK; dr hab. Paweł RÓŻYCKI, prof. AWF; prof. dr hab. Mariusz RZĘTAŁA; dr hab. Dariusz SŁAPEK, prof. UMCS; assoc. prof. dr Peter VLACHOS; dr Mohammad Badruddoza TALUKDER; dr hab. Renata URBAN, prof. US; dr hab. Lesia ZASTAVETSKA, prof. nadzw. Narodowego Uniwersytetu Pedagogicznego im. Wołodymyra Hnatiuka w Tarnopolu

Nadesłane do redakcji artykuły są oceniane anonimowo przez dwóch Recenzentów

UNIwersytet JANA DŁUGOSZA W CZĘSTOCHOWIE

SPORT I TURYSTYKA

**ŚRODKOWOEUROPEJSKIE
CZASOPISMO NAUKOWE**

TOM 7

NR 3

Częstochowa 2024

Redaktor Naczelny
Eligiusz MAŁOLEPSZY

Korekta
Ewa HABERKO (język angielski)
Aleksandra KUNOWSKA (język polski)

Redaktorzy naukowi
Eligiusz MAŁOLEPSZY (Dzieje kultury
fizycznej i turystyki w Polsce i na świecie)
Teresa DROZDEK-MAŁOLEPSZA (Teoria
i metodyka wychowania fizycznego i sportu)
Błażej CIEŚLIK (Uwarunkowania zdrowia,
postawy prozdrowotne, jakość życia)
Daniel BAKOTA (Turystyka i rekreacja)

Redakcja techniczna
Piotr GOSPODAREK

Projekt okładki
Sławomir SADOWSKI

Logo czasopisma
Marta ŚLIWIAK

Sekretarz
Błażej CIEŚLIK

Redaktor statystyczny
Paulina UCIEKLAK-JEŻ

Redaktorzy językowi
Andrzej WĄTROBA (język angielski)
Dariusz JAWORSKI (język polski)

PISMO RECENZOWANE

Pierwotną wersją periodyku jest publikacja papierowa

Strona internetowa czasopisma
www.sit.ujd.edu.pl

Czasopismo indeksowane w bazach:
Agro, BazHum (Baza Czasopism Humanistycznych i Społecznych), CEJSH (The Central European Journal of Social Sciences and Humanities), DOAJ (Directory of Open Access Journals), ERIH PLUS (The European Index for the Humanities and the Social Sciences), Index Copernicus (IC Journals Master List), PBN (Polska Bibliografia Naukowa), SCOPUS, DIMENSIONS, MOST WIEDZY, ResearchGate

© Copyright by
Uniwersytet Jana Długosza w Częstochowie
Częstochowa 2024

p-ISSN 2545-3211
e-ISSN 2657-4322

Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Jana Długosza w Częstochowie
42-200 Częstochowa, al. Armii Krajowej 36A
www.ujd.edu.pl
e-mail: wydawnictwo@ujd.edu.pl

SPIS TREŚCI

CONTENTS

Wstęp	7
Część I	
DZIEJE KULTURY FIZYCZNEJ I TURYSTYKI W POLSCE I NA ŚWIECIE	
Wojciech J. CYNARSKI	
Castles and Other Fortifications versus Martial Art	11
Zamki i inne fortyfikacje wobec sztuk walki (Streszczenie)	11
Andrii SOVA, Olha ROMANCHUK, Rostyslav KOVAL	
Ivan Boberskyi – the founder of the Ukrainian system of physical education and sports	25
Iwan Boberski – twórca ukraińskiego systemu wychowania fizycznego i sportu (Streszczenie)	25
Daniel BAKOTA	
Zarys dziejów Ludowych Zespołów Sportowych w Zagłębiu Dąbrowskim (1945–1989)	41
Outline of the History of People’s Sports Teams in the Dąbrowa Basin (1945–1989) (Abstract)	41
Krzysztof KOŚCIAŃSKI	
Zarys dziejów piłki nożnej w kategorii seniorów Robotniczego Klubu Sportowego Raków Częstochowa w latach 1998–2023	57
A history outline of senior football of Raków Częstochowa Workers Sports Club in the years 1998–2023 (Abstract)	57
Część II	
TEORIA I METODYKA WYCHOWANIA FIZYCZNEGO I SPORTU	
Natalie PELLONEOVÁ	
Home advantage in the Czech football league before, during and after the COVID-19 pandemic	77
Przewaga gospodarzy w czeskiej lidze piłkarskiej przed, w trakcie i po pandemii COVID-19 (Streszczenie)	77

Hasan BASRI, Taufik RIHATNO, Abdul SUKUR, Samsudin SAMSUDIN,
Giri PRAYOGO, Firmansyah DLIS, Akhmad DIMYATI, Ahmet KURTOĞLU,
Amayra TANNoubi, Dan Iulian ALEXE, Maciej ŚLIŹ, Zihan Novita SARI,
Edi SETIAWAN

Impact of Augmented Video-Verbal Encouragement Feedback on Motivation and Technical Performance in Novice Cricket Athletes	93
Wpływ wzmocnionej zachęty wideowerbalnej na motywację i wyniki techniczne początkujących sportowców krykieta (Streszczenie)	93

Część III

TURYSTYKA I REKREACJA

Yuliia DASHCHUK, Liudmyla MATVIICHUK, Tetiana ZUBEKHINA

Glamping as a tool for sustainable tourism development of protected areas: Ukraine's experience	113
Glamping jako narzędzie zrównoważonego rozwoju turystyki naturalnych obszarów chronionych: doświadczenie Ukrainy (Streszczenie)	113

Mohammad Saeid KIANI, Leila NAZARI

Analysis of innovative marketing in sports tourism and identification of obstacles to its improvement (Case study: Iran)	133
Analiza innowacyjnego marketingu w turystyce sportowej oraz określenie przeszkód uniemożliwiających jego doskonalenie (na przykładzie Iranu) (Streszczenie)	133

WSTĘP

W 2024 r. periodyk „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” ukazuje się siódmy rok. Jest kontynuacją tytułu „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Kultura Fizyczna”. W trzecim numerze zostały zaprezentowane prace Autorów z różnych ośrodków naukowych w Polsce i na świecie.

W części I – *Dzieje kultury fizycznej i turystyki w Polsce i na świecie* przedstawiono artykuły dotyczące następującej problematyki:

- zamki i inne fortyfikacje wobec sztuk walki;
- Iwan Boberski – twórca ukraińskiego systemu wychowania fizycznego i sportu;
- zarys dziejów Ludowych Zespołów Sportowych w Zagłębiu Dąbrowskim (1945–1989);
- zarys dziejów piłki nożnej w kategorii seniorów Robotniczego Klubu Sportowego Raków Częstochowa w latach 1998–2023.

W części II zatytułowanej *Teoria i metodyka wychowania fizycznego i sportu* przedstawiono dwa artykuły ukazujące:

- przewagę gospodarzy w czeskiej lidze piłkarskiej przed, w trakcie i po pandemii COVID-19;
- wpływ wzmocnionej zachęty wideowerbalnej na motywację i wyniki techniczne początkujących sportowców krykieta.

Część III czasopisma – *Turystyka i rekreacja* – składa się z dwóch artykułów poruszających następującą tematykę:

- glamping jako narzędzie zrównoważonego rozwoju turystyki naturalnych obszarów chronionych: doświadczenie Ukrainy;
- analiza innowacyjnego marketingu w turystyce sportowej i identyfikacja przeszkód w jego doskonaleniu (studium przypadku: Iran).

Pragnę złożyć serdeczne podziękowania Recenzentom za cenne i życzliwe uwagi, podnoszące wartość niniejszego periodyku. Dziękuję za współpracę Autorom publikacji zamieszczonych w czasopiśmie naukowym. Jednocześnie wyrażam nadzieję, że liczba Osób zainteresowanych publikowaniem własnych osiągnięć naukowych w kolejnych wydaniach czasopisma „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” poszerzy się.

Eligiusz Małolepszy

Szczegółowe informacje dla Autorów zgłaszających swoje artykuły do czasopi-
sma zamieszczone są na stronie: www.sit.ujd.edu.pl.

Detailed submission guidelines are available on the journal's website:
www.sit.ujd.edu.pl.

CZĘŚĆ I

DZIEJE KULTURY FIZYCZNEJ I TURYSTYKI W POLSCE I NA ŚWIECIE

Wojciech J. CYNARSKI*

CASTLES AND OTHER FORTIFICATIONS VERSUS MARTIAL ART

How to cite [jak cytować]: Cynarski W.J., *Castles and Other Fortifications versus Martial Art*, "Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe" 2024, vol. 7, no. 3, pp. 11–23.

Zamki i inne fortyfikacje wobec sztuk walki

Streszczenie

W artykule ukazane zostały wybrane przykłady średniowiecznej sztuki fortyfikacji z perspektywy *General Theory of Fighting Arts* oraz wiedzy o architekturze obronnej i historii. Autor postawił dwa pytania problemowe: 1) Jakie zachodzą powiązania pomiędzy *General Theory of Fighting Arts* a wiedzą o architekturze obronnej? 2) Jak dziś traktowane jest to kulturowe dziedzictwo?

Zamki obronne, zarówno jako przejaw kultury rycerskiej, jak i z punktu widzenia *General Theory of Fighting Arts* oraz szeroko rozumianej antropologii sztuk walki, stanowią interesujący temat badań hopologicznych.

Rozważania zawarte w niniejszym artykule opracowano w oparciu o kilka kategorii źródeł i literaturę przedmiotu. W tekście stwierdzone zostało, że stan wiedzy o wojnie (sztuka wojny), w tym o obronie własnych i zdobywaniu wrogich fortyfikacji, skutkowałam łączeniem ze sobą nauczania techniki i inżynierii, taktyki walki i architektury obronnej. W historii są zauważalne takie powiązania. Natomiast obecnie, podobnie jak to ma miejsce w przypadku tradycyjnych sztuk walki, grody i zamki stanowią narodowe oraz kulturowe dziedzictwo ludzkości. Jako element architektury krajobrazu i interesującej przestrzeni antropogenicznej są one obecnie wykorzystywane zwłaszcza w turystyce, muzealnictwie lub też – niekiedy – w hotelarstwie.

Słowa kluczowe: sztuki walki, sztuka fortyfikacji, sztuka obronna, zamek.

Abstract

From the perspective of the *General Theory of Fighting Arts* and the knowledge of defensive architecture and history, selected examples of medieval art of fortifications were shown. The author posed two problem questions: 1) What are the connections between the General Theory of Fighting Arts and the knowledge of defensive architecture? 2) How is this cultural heritage treated today?

* <https://orcid.org/0000-0003-1252-5456>; prof. dr hab., Institute of Physical Culture Studies, University of Rzeszów, Rzeszów, Poland; e-mail: ela_cyn@wp.pl (corresponding author)

The defensive castles, as a manifestation of knightly culture, are an interesting topic of hopological research, as well as from the perspective of the General Theory of Fighting Arts and the broadly understood anthropology of martial arts.

The considerations were based on several categories of sources and literature on the subject. It was found that the knowledge of war (the art of war), including the defense of one's own and the capture of enemy fortifications, resulted in the combined teaching of technology and engineering, combat tactics and defensive architecture. Historically, these relationships occur. At present, however, wooden and stone castles are the national and cultural heritage of humanity, similarly to traditional martial arts. The castles are currently used especially in tourism, museology, and sometimes also in the hotel industry, as a component of landscape architecture and interesting anthropogenic space.

Keywords: martial arts, art of fortification, art of defence, castle.

Introduction

This is an essay devoted in particular to the art of fortification. The examples are specifically based on a 1900 publication, i.e. the book, whose hard cover shows the coat of arms of the First Republic in the form of a bas-relief. This book was then published in Polish (despite the time of the partitions, both in Warsaw and Kiev books were published relatively often in the Polish language), but the fact of language changes is easily noticeable. For example, the Tatar horde is called a horde here, as it is associated today with a group of barbarians or bandits / villains. Instead of the thickness of the defensive walls, one speaks of their width. Pilgrims come to "France", etc.

Other examples of fortifications cited in this study come mainly from what is now Poland. The scientific basis (scientific framework) for reflection is the General Theory of Fighting Arts on the one hand, and the knowledge of defensive architecture and history on the other hand.¹ What are the connections here? How is this cultural heritage treated today?

Let us establish the conceptual language first. The term stronghold is defined as "buildings or groups of buildings with earthen fortifications, designed to

¹ Cf. W.J. Cynarski, J. Skowron, *An analysis of the conceptual language used for the general theory of martial arts – Japanese, Polish and English terminology*, "Ido Movement for Culture Journal of Martial Arts Anthropology" 2014, vol. 14, no. 3, pp. 49–66; W.J. Cynarski, *Sztuki walki i sporty walki: w kierunku ogólnej teorii [Martial Arts & Combat Sports: Towards the General Theory of Fighting Arts]*, Wydawnictwo Naukowe Katedra, Gdańsk 2019 [in Polish]; J. Bogdanowski, *Sztuka obronna. Natura i kultura w krajobrazie Jury [Defensive art. Nature and culture in the Jura landscape]*, Zarząd Zespołu Jurajskich Parków Krajobrazowych w Krakowie, Kraków 1993 [in Polish]; J. Bogdanowski, *Architektura obronna w krajobrazie Polski. Od Biskupina do Westerplatte [Defensive architecture in the landscape of Poland. From Biskupin to Westerplatte]*, PWN, Warszawa – Kraków 1996 [in Polish]; Ch. Gravett, *Średniowieczna sztuka oblężnicza [Medieval siege art]*, Napoleon V, 2018 [in Polish]; A. Witold-Alexandrowicz, *Rozwój historyczny fortyfikacji [Historical development of the fortifications]*, Napoleon V, Łódź 2019 [in Polish].

maintain a specific area and protect important passages (e.g. bridge, ford, section of road, etc.). The strongholds were armed, stocked with food supplies to survive the siege.”² Fortification (Latin *fortificatio* – strengthening) – it is usually a closed area, surrounded, for example, by walls; a set of military facilities in the form of appropriate buildings and devices intended for defensive operations. The art of fortification is also a field of military technology and engineering known since antiquity, which deals with the preparation of the terrain for combat by developing, designing and organizing works aimed at the construction of fortification facilities and complexes used to protect troops and territory during combat operations. Elements of fortifications can be moats, drawbridges, towers, barbicans (reinforced gates), etc.³

Prof. Janusz Bogdanowski proposed the following definition: “a castle is an independent defensive work with compact buildings, built in the Middle Ages, combining the dominant defensive function with residential and economic ones [...] it was adapted to defend with a closed defensive perimeter.”⁴ Due to the type of material used in the construction, wooden castle, stone and brick locks are distinguished.

Various types of fortifications are part of the field of defensive architecture and defensive art, and indirectly also landscape architecture.⁵ In turn, the art of defence is related to the art of war and military science on the one hand, and General Theory of Fighting Arts on the other hand.⁶

Traditional schools that still teach relatively complete martial art systems today, such as *Tenshinshōden Katorishintō-ryū*⁷, include *gunkaku / gunbai-heihō* (strategy and tactics) and *chikujojutsu* (field fortification art) in their curricula.

² M. Świeży, *Zamki, twierdze, warownie* [Castles, Fortresses, Strongholds], Gryfów Śląski 2002 [in Polish].

³ Cf. A. Witold-Alexandrowicz, *Rozwój historyczny fortyfikacji* [Historical development], op. cit.; P. Nastrożny [ed.], *Ars fortificandi. Studia i materiały z dziejów architektury obronnej* [Studies and materials on the history of defensive architecture], Vol. II, Napoleon V, 2018 [in Polish].

⁴ *Zamek* [The Castle], <https://pl.wikipedia.org/wiki/Zamek>.

⁵ Cf. J. Bogdanowski, *Sztuka obronna* [Defensive art], op. cit.; J. Bogdanowski, *Architektura obronna* [Defensive architecture], op. cit.; Q. Borderie, T. Ball, R. Banerjee, M. Bizri, C. Lejault, S. Save, A. Vaughan-Williams, *Early Middle Ages Houses of Gien (France) from the Inside: Geo-archaeology and Archaeobotany of 9th–11th c. Floors*, “Environmental Archaeology” 2020, vol. 25, no. 2, pp. 151–169.

⁶ Vide: W.J. Cynarski, *Zamki obronne na ziemiach polskich. Wykorzystanie dziedzictwa sztuki fortyfikacji w turystyce kulturowej* [Defensive castles on Polish lands. The use of the heritage of fortification art in cultural tourism], “Folia Turistica” 2012, no. 26, pp. 195–212 [in Polish]; W.J. Cynarski, *Castles as the heritage of Polish fortification art and as a tourist attraction*, “Ido Movement for Culture Journal of Martial Arts Anthropology” 2012, vol. 12, no. 4, pp. 44–55; W.J. Cynarski, *Sztuki walki i sporty walki* [Martial Arts & Combat Sports], op. cit.

⁷ A Japanese school of fencing and martial arts from the mid-15th century, founded by the master (*kenshi*) Iizasa Choisai Ienao (1387–1488) [more: *ibidem*, pp. 305–316].

Even *dōjō* - a place of teaching martial arts - was built according to the principles of strategy and fortifications - on a hill, with difficult access through a river or lake, and taking into account other natural conditions of the surrounding area. Defending and conquering fortifications was one of the basic war skills of knights, samurai and warriors of different cultures.

Medieval examples of fortifications

Here in the Middle East, the Syrian city of Antioch was considered an impregnable fortress because of the 450 towers and thick walls surrounding it [Fig. 1]. In the 11th century, it was both conquered and defended by the Crusaders in their fights with the Seljuk Turks.⁸ Does this wall not look a bit like the Great Wall of China?

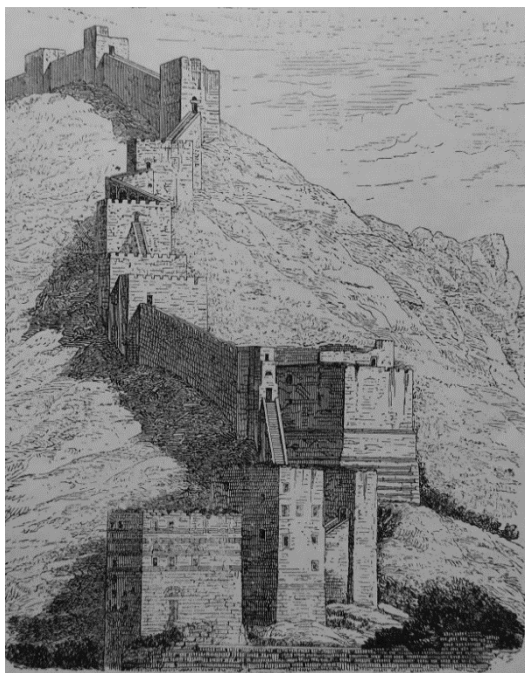

Fig. 1. Walls of Antioch – west side [Lityński, Riszka 1900, p. 11]

⁸ M. Lityński, R. Riszka, *Ilustrowana Historia Średniowieczna*, vol. 2: *Od wypraw krzyżowych aż do czasów Renesansu* [*Illustrated Medieval History*, vol. 2: *From the Crusades to the Renaissance*], Published by Franciszek Bonde, Vienna [in:] L. Kubala [ed.], *Dzieje Powszechnie Ilustrowane* [*Illustrated History*], Part II, Vienna 1900, pp. 11–14 [in Polish]; J. Ziemiński, *Architektura obronna i sztuka oblężnicza bliskowschodnich państw krzyżowych w latach 1099–1291* [*Defensive Architecture and Siege Warfare of Middle-Eastern Crusader States between years 1099–1291*], thesis under the supervision of Rafał Hryszko, Repository of the Jagiellonian University, Kraków 2020 [in Polish].

At that time, in the Polish lands, ramparts were basically built using stones, wood and earth. Stone walls and castles became popular later.⁹

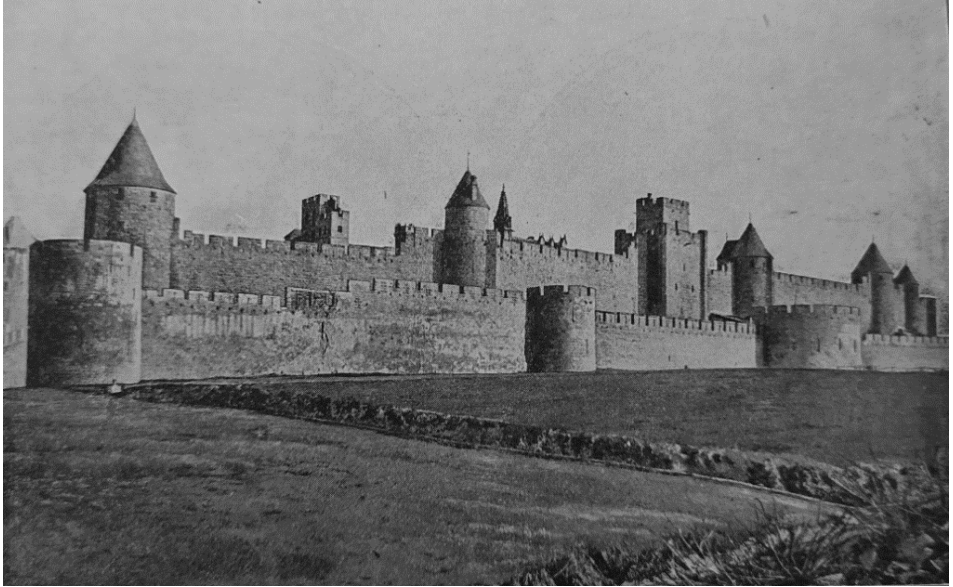

Fig. 2. View of the old town of Carcassonne (upper part). A double wall with numerous towers from the 6th-14th centuries [Lityński, Riszka 1900, p. 52]

Carcassonne fortifications, a medieval architectural and urban complex near Toulouse in France, includes fortified walls and a castle [Fig. 2]. This stronghold was founded in the place of a settlement on a hill from around the 6th century BC. A similar thing happened in the Polish lands, where castles and stone towns were built in the place of previously existing strongholds.

“La Falconara” castle [Fig. 3] in Sicily (Italy) shows a specific location on a rock, which was once used throughout Europe – from the island of Rhodes with the fortress of the Joannites to, for example, castles on the trail of the “Eagles’ Nests” in the Świętokrzyskie Mountains and in the Kraków-Częstochowa Upland (Poland). Here we can see a specific spatial arrangement of the so-called defensive complex. We can distinguish the lower, middle and upper castle, which in this case is one tower – a bergfried, i.e. a tower of final defence.

⁹ B. Guerquin, *Zamki w Polsce* [*Castles in Poland*], 2nd edn., Arkady, Warszawa 1985 [in Polish]; W.J. Cynarski, *Castles as the heritage of Polish fortification art...* op. cit.; W.J. Cynarski, *Zamki obronne na ziemiach polskich* [*Defensive castles on Polish lands*], op. cit.; L. Kajzer, S. Kołodziej-ski, J. Salm, *Leksykon zamków w Polsce* [*Lexicon of castles in Poland*], Arkady, Warszawa 2012 [in Polish].

Fig. 3. Norman castle “La Falconara” in Sicily (13th/14th century) – drawn by Otto Girard [Lityński, Riszka 1900, p. 57]

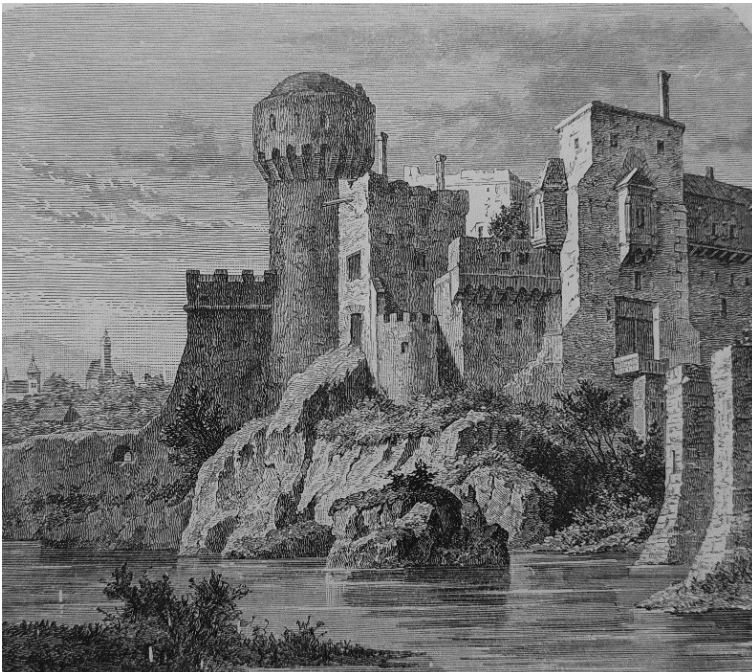

Fig. 4a. Jan Hunyade's castle near Hatszeg in Transylvania [Lityński, Riszka 1900, p. 311]

Fig. 4b. Jan Hunyade's castle, today's view. Hunedoara, Romania [HunyadCastle.jpg, 2009; *Zamek w Hunedoarze* 2022].

An element of the art of fortifications observed both in Europe and Asia (e.g. in Japan) was inaccessibility, i.e. the use of terrain obstacles. It could be a mountain/rock, a water obstacle (lake, river) or a swampy area. These rules were already known in antiquity.¹⁰

Built in the 15th century by the ruler of Transylvania, Jan Hunyade, the castle [Fig. 4a-b], also called Corvin's Castle (Romanian Castelul Corvinilor, Hungarian Vajdahunyadvár), used the terrain conditions appropriately. Access, apart from the walls, was protected by a hill and a water barrier. A narrow bridge, gate and defensive towers are the components of this fortification, which is quite typical for European castles of that time.

As for particularly interesting defensive castles listed among the most interesting ones for various reasons, the following fortification solutions are worth mentioning:

- Krak de Chevaliers (or Crac des Chevaliers, "Fortress of knights") – the largest fortress of the Crusades – Hospitallers, today's Syria;
- Hochosterwitz Castle, Austria – a fortress on a hill with several levels of defensive walls at the approach to the upper castle;
- Malbork Castle, Poland – once the capital of the Teutonic State, the largest brick castle in Europe, with very modern solutions in the art of fortifications.¹¹

¹⁰ Cf. P. Jasienica, *Słowiański rodowód [Slavic Lineage]*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1978 [in Polish]; M. Hislop, *Jak czytać zamki. Krótki kurs wiedzy o fortyfikacjach [How to read castles. A crash course in understanding fortifications]*, trans. E. Romkowska, Arkady, Warszawa 2018 [in Polish].

¹¹ Cf. T. Hardin, *Forts and Castles. Masterpieces of Architecture*, Todtri Productions, New York, NY 1997; W.J. Cynarski, *Zamki obronne na ziemiach polskich [Defensive castles on Polish lands]*,

On Polish lands

When the crusaders were fighting for Antioch, (at that time) the Polish lands were basically building ramparts using stones, wood and earth. The defensive stronghold in Biskupin (8th century BC) “was surrounded by a vertical embankment of the so-called box or ice-apron construction: high and strong boxes made of logs laid on the framework, filled inside with compacted earth. The same method of fortifications will be found in Slavic fortifications several hundred years later” as Paweł Jasienica aptly noticed.¹² This method of building fortifications was modified from the mid-10th century (during the reign of Mieszko I). A “hook construction” was used. Logs located transversely to the course of the embankment were equipped with powerful catches that prevented the beams from slipping out of the upper, longitudinal layer. This made the structure more stable. Jasienica showed that this Lechic or “Old Slavonic fortification system” was completely separate and “not at all similar to foreign models”.¹³

Stone walls and castles became popular later.¹⁴ Ever since the reign of Casimir III the Great (1310–1370) the fortifications changed into stone-made structures, i.e. castles, walls, city gates, defensive monasteries, etc. Since that king’s reign and based on his idea, bays – a cheaper but equally efficient form of defending the wall’s flanks, were used in a few Polish castles. This solution, used in municipal fortifications as well, became a distinguishing mark of Polish fortification art.¹⁵ Especially in provinces bordering on aggressive neighbours, people built defensive castles, which were usually erected in hard-to-reach places of strategic importance in place of previously constructed defensive strongholds. For example, Mazovia had to defend itself against the attacks of the Balt tribes (Prussians, Yotvingians, Lithuanians), and later the Teutonic Knights.¹⁶

op. cit.; W.J. Cynarski, *Castles as the heritage of Polish fortification art*, op. cit.; A. Witold-Alexandrowicz, *Rozwój historyczny fortyfikacji [Historical development]*, op. cit.; J. Kulpiński, B. Prukop, P. Rut, A. Rejman, P. Świder, W.J. Cynarski, *Defensive Strongholds and Fortified Castles in Poland – From the Art of Fortifications to Tourist Attractions*, “Sustainability” 2022, vol. 14, no. 6, 3209.

¹² P. Jasienica, *Słowiański rodowód [Slavic Lineage]*, op. cit., p. 41.

¹³ Ibidem, p. 91.

¹⁴ B. Guerquin, *Zamki w Polsce [Castles in Poland]*, op. cit.; W.J. Cynarski, *Zamki obronne na ziemiach polskich [Defensive castles on Polish lands]*, op. cit.; W.J. Cynarski, *Castles as the heritage of Polish fortification art*, op. cit.; L. Kajzer, S. Kołodziejki, J. Salm, *Leksykon zamków w Polsce [Lexicon of castles in Poland]*, op. cit.

¹⁵ J. Bogdanowski, *Architektura obronna w krajobrazie Polski. Od Biskupina do Westerplatte [Defensive architecture in the landscape of Poland. From Biskupin to Westerplatte]*, PWN, Warszawa – Kraków 1996, p. 64; W.J. Cynarski, *Castles as the heritage of Polish fortification art and as a tourist attraction*, “Ido Movement for Culture Journal of Martial Arts Anthropology” 2012, vol. 12, no. 4, p. 48.

¹⁶ Cf. R. Kierzkowski, *Mazowiecka szkoła fortyfikacji grodowej [Mazovian school of castle fortifications]*, “w Sieci Historii. Magazyn o Polsce i Kulturze” 2023, no. 3–4, pp. 34–35 [in Polish].

Someone who could conquer strongholds could also defend them. The military skill (the art of war) required just that. An example is the Polish nobleman Bartłomiej Nowodworski, coat of arms *Natęcz* (1552–1625), a Knight of Malta. He was an efficient pyrotechnician, the conqueror of Smolensk and the Lepanto stronghold, as well as a persistent defender of the Conflans-sur-Oise castle in France.¹⁷ Defensive architecture and siege art together create a composition of technical or engineering skills necessary for the implementation of warfare – defensive or offensive, respectively.¹⁸

Castles on the Polish lands – from strongholds and castles in Lusatia and Western Pomerania from the times of the first Piast dynasty, through Teutonic castles (conquered or redeemed, such as the castle in Malbork, the largest brick castle in the world), to strongholds of the First Polish-Lithuanian Commonwealth in today's Lithuania, Belarus and Western Ukraine¹⁹ co-create both the Polish cultural heritage and the universal heritage of military culture, the art of fortifications and defensive architecture. Like other preserved medieval castles, today they are most often used in tourism, museology, the hotel industry, or as a place of cultural events (staging, tournaments / knights' competitions as part of the sports discipline functioning today - team combat sport).²⁰

¹⁷ Cf. W. Lada, *Wysadził Smoleńsk [He Blew up Smolensk]*, "Sieci" 2022, no. 51, pp. 90–92 [in Polish].

¹⁸ Ch. Gravett, *Średniowieczna sztuka oblężnicza [Medieval siege art]*, Napoleon V, 2018 [in Polish]; J. Ziemiński, *Architektura obronna i sztuka oblężnicza bliskowschodnich państw krzyżowych w latach 1099–1291 [Defensive Architecture and Siege Warfare of Middle-Eastern Crusader States between the years 1099–1291]*, thesis under the supervision of Rafał Hryszko, Repository of the Jagiellonian University, Kraków 2020 [in Polish].

¹⁹ J. Bogdanowski, *Architektura obronna w krajobrazie Polski [Defensive architecture in the landscape of Poland]*, op.cit.; O. Maciuk, *Zamki i twierdze Ukrainy Zachodniej. Wędrówki historyczne [Castles and fortresses of Western Ukraine. Historical walks]*, Centrum Europy, Lwów 2008; W.J. Cynarski, [rev.] Orest Maciuk, *Zamki i twierdze Ukrainy Zachodniej. Wędrówki historyczne, Centrum Europy, Lwów 2008 [Orest Maciuk, Castles and fortresses of Western Ukraine. Historical walks, Center of Europe, Lviv 2008]*, [in:] A. Andrusiewicz [ed.], *Polska – Ukraina. Terazniejszość i przyszłość. Studia społeczno-polityczne [Poland – Ukraine. Present and future. Socio-political studies]*, Rzeszów – Sanok 2010, pp. 450–452 [in Polish]; W.J. Cynarski, *Zamki obronne na ziemiach polskich. Wykorzystanie dziedzictwa sztuki fortyfikacji w turystyce kulturowej [Defensive castles on Polish lands. The use of the heritage of fortification art in cultural tourism]*, "Folia Turistica", 2012a, no. 26, pp. 195–212 [in Polish]; W. J. Cynarski, *Castles as the heritage of Polish fortification art and as a tourist attraction*, "Ido Movement for Culture Journal of Martial Arts Anthropology", 2012b, vol. 12, no. 4, pp. 44–55; B. Arciszewska, *Chapter 22. Early Modern Conceptualizations of Medieval History and Their Impact on Residential Architecture in the Polish-Lithuanian Commonwealth* [in:] *The Quest for an Appropriate Past in Literature, Art and Architecture*, Brill 2018, pp. 649–681; J. Kulpiński, B. Prukop, P. Rut, A. Rejman, P. Świder, W.J. Cynarski, *Defensive Strongholds and Fortified Castles in Poland...*, op. cit.

²⁰ Cf. B. Guerquin, *Zamki w Polsce [Castles in Poland]*, op. cit.; J.L. Adamczyk, *Fortyfikacje stałe na polskim przedmurzu. Od połowy XV do końca XVII wieku [Permanent fortifications on the Polish bulwark. From the mid-15th to the end of the 17th century]*, Politechnika Świętokrzyska, Kielce

A little summary

Generally, strongholds, castles and fortified castles were built to defend borders and trade routes, and as centres – temporary or permanent seats of rulers. They were also built by rich representatives of knightly families – the elite of a given country. The Polish and Lithuanian nobility (of mainly Ruthenian, but not Russian origin) built the strongholds of the Commonwealth between the Baltic and the Black Sea. However, south of Poland we find German castles in the Czech Republic, and Hungarian ones in Slovakia (Beckov, Lietava, Trenczyn and others),²¹ which is the result of the historical fate of individual nations.

The knowledge of war, including the defence of one's own and the capture of enemy fortifications, resulted in the combined teaching of technology and engineering, combat tactics and architecture / construction of fortifications. Medieval castles originally functioned as the protection of the lands of a given ruler – the main way of organizing defence, apart from the combat skills of a single knight and commanding troops. Defending and capturing castles were skills no less important than fighting and winning battles and entire military campaigns.

In the traditions of Japanese and Okinawan karate there are forms of *Bassai kata*, which means “conquering a fortress” – *BassaiShō* and *Bassai Dai*. Even though they are performed with bare hands, they are a movement demonstration of the fight for fortifications. The connection between fortifications and martial arts can be found both in the history of castles/fortifications, in the techniques of defending or conquering them, and some traces of this – in the technical forms (of martial arts) themselves or in their names.

Thus, defensive castles, as a manifestation of knightly culture,²² are an interesting topic of hoplological research, taking into account both the perspective of the General Theory of Fighting Arts and the broadly understood anthropology

2004 [in Polish]; T. Jędrusiak, A. Mikos von Rohrscheidt, *Militarna turystyka kulturowa [Military Cultural Tourism]*, PWE, Warszawa 2011 [in Polish]; W.J. Cynarski, J. Chała, *Zamki i turnieje: Turystyka pasjonatów kultury militarnej Europy [Castles and tournaments: Tourism of enthusiasts of European military culture]*, “Turystyka Kulturowa” 2015, vol. 6, no. 6, pp. 21–35 [in Polish]; J. Kulpiński, B. Prukop, P. Rut, A. Rejman, P. Świder, W.J. Cynarski, *Defensive Strongholds and Fortified Castles in Poland*, op. cit.; *Zamek [The Castle]*, <https://pl.wikipedia.org/wiki/Zamek>.

²¹ More: T. Hardin, *Forts and Castels. Masterpieces of Architecture*, Todtri Productions, New York, NY 1997; O. Maciuk, *Zamki i twierdze Ukrainy Zachodniej. Wędrówki historyczne [Castles and fortresses of Western Ukraine. Historical walks]*, op. cit.; A. Wasilewski, *Zamki i zamczyska Słowacji. Przewodnik [Castles and chateaux in Slovakia. Guide]*, Oficyna Wydawnicza Rewasz, Pruszków 2008 [in Polish]; J. Kulpiński, B. Prukop, P. Rut, A. Rejman, P. Świder, W.J. Cynarski, *Defensive Strongholds and Fortified Castles in Poland*, op. cit.

²² R. Barber, *Rycerze i rycerskość [The Knight and Chivalry]*, (trans. J. Kozłowski) Bellona, Warszawa 2003 [in Polish].

of martial arts. As a component of landscape architecture and interesting cultural / anthropogenic space, they are now used especially in tourism, museology, or sometimes also in the hotel industry. Especially that some of them are on the list of UNESCO World Heritage Sites.²³

DECLARATION OF CONFLICTING INTERESTS

The author declared no potential conflicts of interests with respect to the research, authorship, and/or publication of the article *Castles and Other Fortifications versus Martial Art*.

FUNDING

The author received no financial support for the research, authorship, and/or publication of the article *Castles and Other Fortifications versus Martial Art*.

Sources

Lada W., *Wysadził Smoleńsk [He Blew up Smolensk]*, "Sieci" 2022, no. 51, pp. 90–92 [in Polish].

Lityński M., Riszka R., *Ilustrowana Historia Średniowieczna*, vol. 2: *Od wypraw krzyżowych aż do czasów Renesansu [Illustrated Medieval History, vol. 2: From the Crusades to the Renaissance]*, Published by Franciszek Bonde, Vienna 1900, [in:] L. Kubala [ed.], *Dzieje Powszechne Ilustrowane [Illustrated History], Part II*, 336 pages [in Polish].

Wroński P., *Poland. UNESCO World Heritage Sites*, Polish Tourism Organization, Warsaw 2018.

Zamek [The Castle], <https://pl.wikipedia.org/wiki/Zamek> [access: December 10, 2022; in Polish].

Zamek w Hunedoarze [The Castle in Hunedoara], https://pl.wikipedia.org/wiki/Zamek_w_Hunedoarze [access: December 10, 2022; in Polish].

References

Adamczyk J.L., *Fortyfikacje stałe na polskim przedmurzu. Od połowy XV do końca XVII wieku [Permanent fortifications on the Polish bulwark. From the mid-15th to the end of the 17th century]*, Politechnika Świętokrzyska, Kielce 2004 [in Polish].

²³ P. Wroński, *Poland. UNESCO World Heritage Sites*, Polish Tourism Organization, Warszawa 2018; J. Kulpiński, B. Prukop, P. Rut, A. Rejman, P. Świder, W.J. Cynarski, *Defensive Strongholds and Fortified Castles in Poland*, op. cit.

- Arciszewska B., *Chapter 22. Early Modern Conceptualizations of Medieval History and Their Impact on Residential Architecture in the Polish-Lithuanian Commonwealth*, [in:] *The Quest for an Appropriate Past in Literature, Art and Architecture*, Brill 2018, pp. 649–681; https://doi.org/10.1163/9789004378216_024.
- Barber R., *Rycerze i rycerskość [The Knight and Chivalry]* (trans. J. Kozłowski), Bellona, Warszawa 2003 [in Polish].
- Bogdanowski J., *Sztuka obronna. Natura i kultura w krajobrazie Jury [Defensive art. Nature and culture in the Jura landscape]*, Zarząd Zespołu Jurajskich Parków Krajobrazowych w Krakowie, Kraków 1993 [in Polish].
- Bogdanowski J., *Architektura obronna w krajobrazie Polski. Od Biskupina do Westerplatte [Defensive architecture in the landscape of Poland. From Biskupin to Westerplatte]*, PWN, Warszawa – Kraków 1996 [in Polish].
- Borderie Q., Ball T., Banerjea R., Bizri M., Lejault C., Save S., Vaughan-Williams A., *Early Middle Ages Houses of Gien (France) from the Inside: Geoarchaeology and Archaeobotany of 9th–11th c. Floors*, “Environmental Archaeology” 2020, vol. 25, no. 2, pp. 151–169; <https://doi.org/10.1080/14614103.2018.1534716>.
- Cynarski W.J., *Orest Maciuk, Zamki i twierdze Ukrainy Zachodniej. Wędrówki historyczne, Centrum Europy, Lwów 2008 [Orest Maciuk, Castles and fortresses of Western Ukraine. Historical walks, Center of Europe, Lviv 2008]*, [in:] A. Andrusiewicz [ed.], *Polska – Ukraina. Teraźniejszość i przyszłość. Studia społeczno-polityczne [Poland – Ukraine. Present and future. Socio-political studies]*, Rzeszów – Sanok 2010, pp. 450–452 [in Polish].
- Cynarski W.J., *Zamki obronne na ziemiach polskich. Wykorzystanie dziedzictwa sztuki fortyfikacji w turystyce kulturowej [Defensive castles on Polish lands. The use of the heritage of fortification art in cultural tourism]*, “Folia Turistica” 2012, no. 26, pp. 195–212 [in Polish].
- Cynarski W.J., *Castles as the heritage of Polish fortification art and as a tourist attraction*, “Ido Movement for Culture Journal of Martial Arts Anthropology” 2012, vol. 12, no. 4, pp. 44–55.
- Cynarski W.J., *Sztuki walki i sporty walki: w kierunku ogólnej teorii [Martial Arts & Combat Sports: Towards the General Theory of Fighting Arts]*, Wydawnictwo Naukowe Katedra, Gdańsk 2019 [in Polish & English].
- Cynarski W.J., Chała J., *Zamki i turnieje: Turystyka pasjonatów kultury militarnej Europy [Castles and tournaments: Tourism of enthusiasts of European military culture]*, “Turystyka Kulturowa” 2015, vol. 6, no. 6, pp. 21–35 [in Polish].
- Cynarski W.J., Skowron J., *An analysis of the conceptual language used for the general theory of martial arts – Japanese, Polish and English terminology*, “Ido Movement for Culture Journal of Martial Arts Anthropology” 2014, vol. 14, no. 3, pp. 49–66; <https://doi.org/10.14589/ido.14.3.7>.

- Gravett Ch., *Średniowieczna sztuka oblężnicza [Medieval siege art]*, Napoleon V, 2018 [in Polish].
- Guerquin B., *Zamki w Polsce [Castles in Poland]*, 2nd edn., Arkady, Warszawa 1985 [in Polish].
- Hardin T., *Forts and Castles. Masterpieces of Architecture*, Todtri Productions, New York, NY 1997.
- Hislop M., *Jak czytać zamki. Krótki kurs wiedzy o fortyfikacjach [How to read castles. A crash course in understanding fortifications]*, trans. E. Romkowska, Arkady, Warszawa 2018 [in Polish].
- Jasienica P., *Słowiański rodowód [Slavic Lineage]*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1978 [in Polish].
- Jędrysiak T., Mikos von Rohrscheidt A., *Militarna turystyka kulturowa [Military Cultural Tourism]*, PWE, Warszawa 2011 [in Polish].
- Kajzer L., Kołodziejski S., Salm J., *Leksykon zamków w Polsce [Lexicon of castles in Poland]*, Arkady, Warszawa 2012 [in Polish].
- Kierzkowski R., *Mazowiecka szkoła fortyfikacji grodowej [Mazovian school of castle fortifications]*, "w Sieci Historii. Magazyn o Polsce i Kulturze" 2023, no. 3–4, pp. 34–35 [in Polish].
- Kulpiński J., Prukop B., Rut P., Rejman A., Świder P., Cynarski W.J., *Defensive Strongholds and Fortified Castles in Poland – From the Art of Fortifications to Tourist Attractions, "Sustainability" 2022*, vol. 14, no. 6, 3209; <https://doi.org/10.3390/su14063209>.
- Maciuk O., *Zamki i twierdze Ukrainy Zachodniej. Wędrówki historyczne [Castles and fortresses of Western Ukraine. Historical walks]*, Centrum Europy, Lwów 2008 [in Polish].
- Nastrożny P. [ed.], *Ars fortificandi. Studia i materiały z dziejów architektury obronnej [Ars fortificandi. Studies and materials on the history of defensive architecture]*, vol. 2, Napoleon V, 2018 [in Polish].
- Świeży M., *Zamki, twierdze, warownie [Castles, Fortresses, Strongholds]*, Gryfów Śląski 2002 [in Polish].
- Wasilewski A., *Zamki i zamczyska Słowacji. Przewodnik [Castles and chateaux in Slovakia. Guide]*, Oficyna Wydawnicza Rewasz, Pruszków 2008 [in Polish].
- Witold-Alexandrowicz A., *Rozwój historyczny fortyfikacji [Historical development of the fortifications]*, Napoleon V, Łódź 2019 [in Polish].
- Ziemiński J., *Architektura obronna i sztuka oblężnicza bliskowschodnich państw krzyżowych w latach 1099–1291 [Defensive Architecture and Siege Warfare of Middle-Eastern Crusader States between years 1099–1291]*, thesis under the supervision of Rafał Hryszko, Repository of the Jagiellonian University, Kraków 2020 [in Polish].

Andrii SOVA*, Olha ROMANCHUK**, Rostyslav KOVAL***

IVAN BOBERSKYI – THE FOUNDER OF THE UKRAINIAN SYSTEM OF PHYSICAL EDUCATION AND SPORTS

How to cite [jak cytować]: Sova A., Romanchuk O., Koval R., *Ivan Boberskyi – the founder of the Ukrainian system of physical education and sports*, "Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe" 2024, vol. 7, no. 3, pp. 25–40.

Iwan Boberski – twórca ukraińskiego systemu wychowania fizycznego i sportu

Streszczenie

Celem artykułu jest kompleksowa analiza wkładu Iwana Boberskiego (1873–1947) w kształtowanie i rozwój sportu wśród Ukraińców. Aktualność pracy wynika z faktu, że w lutym 2019 r. Lwowski Państwowy Uniwersytet Kultury Fizycznej otrzymał imię Iwana Boberskiego.

Iwan Boberski swoje pierwsze kroki w dziedzinie wychowania fizycznego i sportu stawiał jako nauczyciel w Gimnazjum Akademickim (1901–1918) i jego filii (1908–1910), w prywatnym seminarium żeńskim Ukraińskiego Towarzystwa Pedagogicznego (1903–1905) oraz w Ukraińskim Gimnazjum Żeńskim Sióstr Wasilianok (1906–1914) we Lwowie. Tutaj, opierając się na narodowych tradycjach, zaczął wcielać w życie zdobytą w Europie wiedzę z zakresu teorii i metod wychowania fizycznego. Dzięki Iwanowi Boberskiemu powstały: Ukraiński Klub Sportowy (1906 r.), Dziewczęcy Klub Sportowy (1910 r.), Towarzystwo Sportowe Ukraina (1911 r.) i Płast (1911 r.). Przebywając w różnych krajach, zapoznawał się z powszechnymi tam rodzajami sportów, a swoje przemyślenia, wrażenia, uwagi, zalecenia naukowe i metodologiczne publikował na łamach prasy ukraińskiej lub w osobnych broszurach. Iwan Boberski wprowadził do szerokiego użytku zarówno obcojęzyczne koncepcje sportowe, jak i – opracowane i przetłumaczone przez siebie – terminy sportowe.

Słowa kluczowe: Iwan Boberski, wychowanie fizyczne, Ukraina.

* <https://orcid.org/0000-0003-0548-4975>; Professor, Doctor of Science in History; Department of Olympic Education, Lviv Ivan Boberskyi State University of Physical Culture, Lviv, Ukraine; e-mail: sovaandrij1980@gmail.com

** <https://orcid.org/0000-0001-8215-9741>; Professor, Doctor of Science in Pedagogy; Department of Ukrainian and Foreign Languages, Lviv Ivan Boberskyi State University of Physical Culture, Lviv, Ukraine; e-mail: olgabrvska@gmail.com

*** <https://orcid.org/0000-0001-9284-7505>; Associate Professor, PhD in Philology; Department of Ukrainian and Foreign Languages, Lviv Ivan Boberskyi State University of Physical Culture, Lviv, Ukraine; e-mail: kovalrostyslav@gmail.com (Corresponding author)

Abstract

The purpose of the article is to comprehensively analyze the contribution of Ivan Boberskyi (1873–1947) to the formation and development of sports among the Ukrainians. The work is also relevant due to the fact that in February 2019, the Lviv State University of Physical Culture was named after Ivan Boberskyi. Ivan Boberskyi took his first steps in the field of physical education and sports as a teacher in the Academic Gymnasium (1901–1918) and its branch (1908–1910), in the private women's seminary of the Ukrainian Pedagogical Society (1903–1905) and in the Basilian Sisters Servants Gymnasium (1906–1914) in Lviv. Here, relying on national traditions, he began to put into practice the knowledge acquired in Europe on the theory and methods of physical education. Thanks to Ivan Boberskyi, the Ukrainian Sports Club (1906), the Girls' Sports Club (1910), the sports society "Ukraine" (1911) and "Plast" (1911) were created. When he was in different countries, Ivan Boberskyi familiarized himself with the types of sports common there. He published his thoughts, impressions, remarks, scientific and methodological recommendations. Ivan Boberskyi introduced into wide use both foreign language sports concepts and terms developed and translated by him.

Keywords: Ivan Boberskyi, physical education, Ukraine.

Introduction

The declaration of Ukraine's independence in 1991 provided the national scientists with the opportunity to explore the Soviet-banned pages of Ukrainian history. The advance of national biography studies was extremely rapid. The scholars' research succeeded in resuming scientific discourse on the unique historical data about the personalities who formed our state and hence were hushed in the Ukrainian SSR. Among the prominent individualities of the late 19th – early 20th century, one of the leading positions belongs to Ivan Boberskyi (1873–1947) – a devoted promoter of the Ukrainian national idea. He was an educator, public and military-political figure, statesman, founder of Ukrainian physical education and sports, athlete, journalist, editor, publisher, translator, philanthropist, photographer, archivist, and knew several European languages.¹

¹ O. Romanchuk, O. Koval, R. Koval, O. Matvias, L. Chekhovska, *Ivan Boberskyi's life and work*, "Moloda sportyvnna nauka Ukrainy" 2012, 16 (4), pp. 124–130; A. Sova, Ya. Tymchak, *Ivan Boberskyi – osnovopolozhnyk ukrainskoi tilovykhovnoi i sportovoi tradytsii*, Yevhen Prystup (ed.), LDUFK, Apriori, Lviv 2017; A. Sova, *Ivan Boberskyi: suspilno-kulturna, viiskovo-politychna ta osvitho-vykhovna diialnist: monohrafiia*, Instytut ukrainoznavstva imeni Ivana Krypiakevycha NAN Ukrainy; Lvivskiy derzhavnyi universytet fizychnoi kultury imeni Ivana Boberskoho; Tsentr nezaleznykh istorychnykh studii, Prostir-M, Lviv 2019; A. Sova, *Suspilno-kulturna, viiskovo-politychna ta osvitho-vykhovna diialnist Ivana Boberskoho (1873–1947)*, Dys. ... d-ra ist. nauk: 07.00.01 "istoriia Ukrainy", Instytut ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha NAN Ukrainy, Instytut narodoznavstva NAN Ukrainy, Lviv 2020; W. Piotrowski, *Od "Siczy" do "Sianu". Zarys ukraińskiego ruchu sportowego w latach 1868–1944 na terenie Ziemi Przemyskiej*, Przemysł 2010; S. Zaborniak, *Kultura fizyczna ludności ukraińskiej na ziemiach polskich (1868–1939)*, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2007.

It justifies the task of a comprehensive and detailed analysis of the activity of Ivan Boberskyi and his contribution to the development of various Ukrainian organizations, establishments, and institutions; his role and significance in the history of Ukraine in the 20th century.

Notwithstanding many surveys directly or indirectly concerning the life and work of Ivan Boberskyi, his personality has not been thoroughly investigated. The analysis of the proposed issues would also replenish the knowledge on the complicated processes taking place in Ukraine in the late 19th – early 20th century, considering the important role of Ivan Boberskyi. Through the prism of his activity, it is possible to study and generalize the invaluable experience of the Ukrainians in that period, being vital for the current stage of state formation.

Scientific study and comprehension of Ivan Boberskyi's life and work is an actual and important task of modern Ukrainian historical science.² The Lviv Regional Council declared 2023 the Year of Ivan Bobersky in the Lviv region. The survey is also relevant due to the fact that in February 2019, Lviv State University of Physical Culture was named after Ivan Boberskyi. In September 2020, the Embassy of Ukraine in the Republic of Slovenia with the state Slovenian authorities erected a memorial plaque devoted to Ivan Boberskyi, in Tržič, at the house where he lived in the years 1932–1947. In view of this, the University's attention to the figure of Ivan Boberskyi has increased, particularly to his activity as the founder of Ukrainian physical education and sports.

The purpose of the article is an analysis of Ivan Boberskyi's (1873–1947) contribution to the formation and development of sports among the Ukrainians in Galicia. Realization of the purpose outlines the subject matters to investigate: pedagogical activity of Ivan Boberskyi in the gymnasiums of Galicia; Ivan Boberskyi's activity in sports societies "Ukrainskyi sportovyi kruzhok" (Ukrainian sports club) and "Sokil" (Falcon); Ivan Boberskyi's heritage.

For a comprehensive coverage of the life and work of Ivan Boberskyi, the authors used a complex method that made it possible to establish a connection between facts, events, and phenomena against the background of the historical events of that era. The scientific principle of objectivity was used to analyze the activities of Ivan Boberskyi in the context of educational and socio-political processes on the territory of Galicia. The historical method was used to assess the role of Professor Boberskyi in the modern history of Ukraine. Methods of periodization and classification were used to highlight certain aspects of his activity in different periods of his life. The applied methodological tools made it possible to achieve the declared goal.

² A. Sova, M. Romaniuk, *Ivan Boberskyi's pedagogical activity at Brazilian Sisters Servants Gymnasium in Lviv (1906–1914)*, "East European Historical Bulletin" 2019, 4, pp. 71–80; S. Hirniak, Yu. Talalay, *Ivan Boberskyi – teacher, athlete, public and political activist (review of the monograph: Sova A. Ivan Boberskyi: socio-cultural, military political and educational activities. Lviv, 2019. 512 p.)*, "East European Historical Bulletin" 2021, 18, pp. 252–259.

Results

Ivan Boberskyi received his higher education at the universities of Lviv (1891–1895) and Graz (1895–1899). As a student, he took an active part in public life, was a member of the Ukrainian student society “Rus” in Graz. During the Graz period, he acquired advanced, innovative knowledge and skills in the field of physical education and sports (1897), and returned to Galicia as a qualified specialist in German philology and one of the few Ukrainian specialists in the little-known profession – gymnastics. He began his teaching career in the IV Imperial-Royal Gymnasium in Lviv (1899–1900), teaching German, and the Imperial-Royal Gymnasium in Drohobych (1900–1901), where he started to implement the knowledge acquired in Europe in the German language teaching and the theory and methods of physical education. During his pedagogical activity in the Academic Gymnasium (1901–1918) and its branch (1908–1910) he taught German, headed the German-language students’ library, introduced gymnastics classes (physical education lessons) into the educational process, joined the society “Ruslan” as a patronage member, and founded the “Ukrainskyi sportovyi kruzhok” (USK).³

In 1903–1904, 180 students of the third to eighth grades enrolled for gymnastics. Among these, Ivan Boberskyi formed six departments. Each of the departments was divided into three subdivisions, headed by a leader chosen from the students. There were six classes a week. A gymnastics class lasted an hour for each department⁴. Thanks to the teaching skills and innovations of Ivan Boberskyi, the students’ interest in gymnastics was constantly growing. From 1906–1907 on, an increasing number of students attended gymnastics classes every year: in 1906–1907 – 328 students, in 1907–1908 – 432 students, and in 1909–1910 – 658 students.⁵ Other professors of Ukrainian gymnasiums in Galicia followed his example at that time. The opening of sports hall by the Ukrainian gymnastic society “Sokil” in the building of “Dniester” society at 20 Ruska Street, Lviv, in November 1906, influenced significantly the gymnastics involvement of Academic Gymnasium students.⁶ The personal example of Ivan Boberskyi inspired the Ukrainian gymnasium environment to undertake PE (*rukhandka*) classes. He could be often seen with the students at PE classes, sometimes held in “Kaiserwald” (The Kaiser’s Woods) or “Vulka”, running, playing football, tennis, hockey, and hiking around Lviv, towns and villages of Galicia, or the Carpathians.

³ A. Sova, 2019, op. cit.

⁴ I. Boberskyi, *Gimnastyka*, Zvit dyrektsyi ts. k. akademichnoi gimnazyi u Lvovi za shkilnyi rik 1903/1904, Lviv 1904, pp. 43–44.

⁵ I. Boberskyi, *Gimnastyka*, Zvit dyrektsyi ts. k. akademichnoi gimnazyi u Lvovi za shkilnyi rik 1907/1908, Lviv 1908, pp. 38–39.

⁶ *Plian nauky*, Zvit dyrektsyi ts. k. akademichnoi gimnazyi u Lvovi za shkilnyi rik 1906/1907, Lviv 1907, pp. 34–39.

Inspired by the European trend of gymnastics proliferation in educational and public institutions, the Ministry of Religion and Public Education of Austria-Hungary made a decision to introduce gymnastics as a compulsory subject in gymnasiums in the academic year 1909–1910. Regarding this, Ivan Boberskyi mentioned,

The ministry regulation of March 20, 1909 defined *rukhanaka* to be obligatory in secondary schools. Although there is an insufficient number of *rukhanaka* teachers to implement the subject all over this academic year, it is to be introduced where the teachers are available. This is a great advance in education. The youngsters had only to study so far. Sedentary learning affected badly their posture, walking, and arm movement. Active exercises could partially eliminate the issues and contribute to the health of the youth.⁷

Since the status of a “compulsory” subject provided for significant changes in organization of the educational process and time distribution, Ivan Boberskyi decided to focus on teaching German. He passed the baton of the sports management with all his achievements: educational and methodical literature, the developed structure of “Ukrainskyi sportovyi kruzhok”, etc. to Yurii Semotiuk, a certified specialist in gymnastics. Later on, Ivan Boberskyi wrote,

I conducted *rukhanaka* and *rukhovi hry* (active games) in gymnasium for seven years, until it became a compulsory subject. Then I preferred the teaching activity, while Yurii Semotiuk, a member of “Sokil” society, taught *rukhanaka*. Later he moved to his brother to America. The students attended *rukhanaka* in “Sokil” sports hall, thus contributing to the society’s development. At that time, the youth familiarized themselves with *rukhanaka* and competition, the ways it was organized in the societies and schools of other European countries. The games with and without a ball as well as common exercises were introduced. These are the so-called track and field games: walking, running, jumping and throwing. Numerous non-statute societies and clubs emerged.⁸

As a professor at the Academic Gymnasium in Lviv, Ivan Boberskyi had qualifications corresponding to the university level, and was an experimental innovator. At gymnastics classes, he combined the elements of European gymnastics systems with Ukrainian traditional folk forms, introduced sports terminology and prepared the first professional Ukrainian-language publications on physical education and sports. He managed to make the most of the opportunities that the Ukrainian community of Lviv had at that time to develop and popularize *rukhanaka*, in particular as far as the facilities of the gymnasium and the society “Sokil-Batko” (Falcon-Father) were concerned. His educational and methodical works *Zabavy i hry rukhovi* (*Playing and active games*) (1904), *Zabavy i hry rukhovi, chast druha* (*Playing and active games, part two*) (1905), *Zabavy i hry rukhovi, chast tretia. Kopanyi miach* (*Playing and active games, part three. Foot-*

⁷ I. Boberskyi, *Rukhanaka v shkolakh*, Svoboda, Politychna, prosvitna i hospodarska chasopys, Lviv, 6 maia 1909, Chys. 18, p. 4.

⁸ I. Boberskyi, *Ukrainske sokilstvo (1894–1939)*, Lviv 1939, pp. 9–10.

ball) (1906), *Riadovi vpravy (Common exercises)* (1909) were applied at gymnastics classes and in the USK activity.

During his pedagogical work in the private female seminary of the Ukrainian Pedagogical Society (1903–1905) and the Basilian Sisters Servants Gymnasium in Lviv (1906–1914), Ivan Boberskyi greatly supported the education development of Ukrainian women. In particular, he introduced gymnastics classes into the educational process, taught German, headed the German-language library and encouraged the formation of the “Divochyi sportovy kruzhoz” (DSK) (Girls’ sports club). During 1910–1914, the DSK founded by Ivan Boberskyi in the gymnasium developed dynamically, grew in quantity and quality, cultivating and popularising various sports among Ukrainian women. Ivan Boberskyi also wrote educational and methodical works such as *Sytkivka (Tennis)* (1909), *Lavchyna i shcheblivka (Bench and ladder exercises)* (1910), *Prorukh (Workout)* (1912), used by other teachers of gymnastics and members of the DSK, as well as all the interested in Ukraine and the Ukrainian diaspora.⁹

Ivan Boberskyi had the idea of founding a sports club in the early 20th century, particularly in 1903, when he started his gymnastics classes in six departments at the Academic Gymnasium in Lviv. He decided to implement the idea of organizing a sports centre with his apprentices, i.e. the *rukhanika* gymnasium students. His deliberate intention was to have the gymnasium students organize the sports club, for them to gain relevant experience to further develop physical education both in Lviv and far beyond. Given that, the USK was officially run by the gymnasium students.

Ivan Boberskyi described the first stages of the USK in his work *Ukrainske Sokilstvo (Ukrainian Sokil Movement)* (1939) as follows:

Eventually, in 1906, “Ukrainskyi sportovy kruzhoz” (Ukrainian sports club) emerged in the Academic Gymnasium. The club members wore an enamel, yellow and blue insignia with golden letters “U. S. K.”. These were the first sports insignia in Ukraine. The name “Ukrainian” worried the gymnasium officials, but the students realised that they were Ukrainians, not ‘Russians’.¹⁰

The formation of “Ukrainskyi sportovy kruzhoz” (1906) in the Academic Gymnasium aimed at two objectives: 1) spreading and popularization of *rukhanika* (physical education) and *zmah* (sports) in the gymnasiums of Galicia; 2) training for the centres of Sokil Movement. The USK members guided by Ivan Boberskyi became skilled at football, hockey, skiing, skating, downhill sledding, tennis, swimming, rowing, cycling, etc. There were several sports sections in the structure of the USK, in particular *kopanyi miach* (football) – 11 football teams

⁹ A. Sova, M. Romaniuk, *Ivan Boberskyi’s pedagogical activity at Basilian Sisters Servants Gymnasium in Lviv (1906–1914)*, “East European Historical Bulletin” 2019, 4, pp. 71–80.

¹⁰ I. Boberskyi, 1939, op. cit.

played matches with Ukrainian, Polish, Czech and Jewish teams (“Hasmonea”, “Dnipro”, “Pogon”, “Tim”, “Charni”, etc.) in the academic year 1909–1910.

In the summer, the USK members exercised in the open air, particularly on suitable park glades in Lviv. In the winter, the athletic classes were mainly held in the sports hall of “Sokil-Batko” society at 20 Ruska Street, skiing and downhill sledging – in Stryiskyi Park or Zalizna Voda Park, and ice skating – at Pelchynskiyi Pond.

The number of USK football teams was constantly growing. They readily accepted invitations to play football with another Ukrainian, Polish, Czech and Jewish teams. After the matches, Ivan Boberskyi talked over the advantages and drawbacks with the USK members. In order to improve the players’ skills in the USK teams, Ivan Boberskyi invited a football specialist from Prague in 1909. It was Václav Lomoz, a member of the Czech football club “Slavia”. Václav Lomoz trained the USK football teams from 5 to 27 September 1909. Ivan Boberskyi and USK members had collected and saved money for several months to pay the coach’s salary.

The USK athletes took part in competitions in other cities of Galicia, particularly in Ternopil, Stryi, Przemyśl. At that time, II Zaporozhski I hryshcha (the Second Zaporozhia Games) were among the brightest events in the sporting activity of the USK and other Ukrainian sporting societies. They took place on June 29, 1914 on Sokil-Batko Square in Lviv, on the occasion of the Shevchenko Zdyv (Shevchenko Congress). Ivan Boberskyi covered the activity of the USK in the Galician press. During 1901–1918, Ivan Boberskyi was actively engaged in the activity of the gymnastics society “Sokil”. On November 17, 1901, the general meeting of the society elected Alfred Budzynovskiyi (head of the organization from November 17, 1901 to August 26, 1908) as the chairman of “Sokil” society in Lviv, and Ivan Boberskyi as his second deputy. In the early 20th century, the newly elected chairmen and their hard work contributed to the emergence of many new “Sokil” centres. The new centres were formed in the following towns and villages of Galicia: Stanislaviv (now Ivano-Frankivsk, 1902), Kolomyia (1902), Sambir (1903), Ternopil (1903), Buchach (1904), Yavoriv (1904), Komarno (1904), Zolochiv (1905), Stryi (1906).

Due to Ivan Boberskyi’s active participation in the “Sokil” society, many significant events took place in Lviv. The first music and *rukhanka* evening performance of the Ukrainian “Sokil” society was organised in Lviv on April 6, 1902, on the premises of the Polish “Sokół” at Zimorovicha Street (today – 8 Dudaieva Street, the educational building of Lviv Ivan Boberskyi State University of Physical Culture).¹¹ Another *rukhanka* evening performance took place in the Lviv Philharmonic on April 5, 1903. A convention of fire-fighting “Sokil” representatives of the Lviv district was held on February 25, 1906.

¹¹ *Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy u Lvovi*, F. 312, Op. 1, Spr. 67, Ark. 15.

A new sports hall of the Ukrainian “Sokil” society was opened in Lviv on November 5, 1906. The first printed report on the activity of “Sokil” society in Lviv was published in 1906 (since then “Sokil” reports were published in the press and separate brochures regularly). On October 12, 1905, the “Sokil” chairmen discussed and approved a new uniform: the coffee colour was replaced by grey, and other elements were changed. One of the most important events was opening of the sports hall of the Ukrainian gymnastic society “Sokil” in Lviv, while the funds raising for its equipment had begun arduously long before. The “Sokil” sports hall became the centre of the Sokil Movement until the beginning of World War II. Ivan Boberskyi worked here from 1906 to 1918, except for the period of World War I, and was its chairman from 1908.

Physical education was not obligatory in the educational institutions of Galicia in the early 20th century. It was optional and extracurricular for students. Hence, not all teachers who worked in the Ukrainian-language gymnasia, being the graduates of seminary for teachers, had an idea of such kinds of activities for the students. The efforts to fill the gap in awareness and acquisition of special knowledge and skills were made by a group of physical educators at the Ukrainian “Sokil”, founded in June 1901 by brothers Alfred and Leonard Budzynovskyi.¹²

The physical education course for “Sokil” members and teachers was organized by a group of physical educators on the premises of the Ukrainian “Sokil” centre in Lviv, located at 20 Ruska Street, from November 1906 to September 1939. The building belonged to the Ukrainian cooperative society “Dniester”, which provided assistance to many Ukrainian public organizations, including the Ukrainian “Sokil”. Ivan Levynskyi’s company, which constructed the “Dniester” building, took into consideration in its design the need of a sports hall for “Sokil”. “Dniester” also provided separate premises on the ground floor on a concessionary basis. On September 1, 1903, the “Sokilsky Bazar” store was opened in order to financially support the organization. The aforementioned building was the residence of “Sokil”, and “Sokil-Batko” since 1909. It was the place where the Ukrainian Sokil Movement started its gymnastics activity. The founders and leaders of the Ukrainian gymnastics movement, including Alfred Budzynovskyi, Sen Horuk, Ivan Boberskyi with his students Stepan Haiduchok, Petro and Taras Franko brothers and many others worked at Ruska Street. It can be fairly considered the cradle of the Ukrainian traditions of physical education and sports.

From the very beginning of his teaching and gymnastic activity in the Lviv “Sokil”, Ivan Boberskyi was an active member of the group of physical educators, and was its leader from September 1901 until the beginning of World War I. Thanks to Ivan Boberskyi, teachers embraced the opportunity to use the special

¹² *Dvaitsiat lit «Sokola-Batka»*, Kaliendar “Visty z Zaporozha” na 1914 rik, Lviv 1913, p. 200.

literature on physical education in English, Polish, German and other languages. The “Sokil-Batko” group of physical educators headed by Ivan Boberskyi not only provided “Sokil” members and teachers with *rukhandka* basics, but also prepared those who wanted to take the gymnastics exam at Lviv University to obtain a diploma in this specialty.

Due to the activity of the *rukhandka* educators group under the direct leadership of Ivan Boberskyi, a generation of his disciples was formed. Among these were Dariia Navrotska, Stepan Haiduchok, Omelian Huzar, Ivan Krynytskyi, Yevhen Liubovych, Teodor Polikha, Yurii Semotiuk, Savyna Sydorovych, Ivan Sokhatskyi, Oksana Sukhovska, Petro and Taras Franko, etc. They educated many leaders and specialists of the Ukrainian gymnastics and sports movement, who distinguished themselves before World War I, and especially in the interwar period.

On August 26, 1908, Ivan Boberskyi was elected chairman of the society. He held this position until November 21, 1918. A year after his election, the level of communication between the Lviv “Sokil” and the Galicia “Sokil” centres, as well as its importance increased so much that from 1909 it became the “Tsentralia” (Headquarters) and changed its name to “Sokil-Batko”. The change of the society’s name from “Sokil” to “Sokil-Batko” was suggested by Lev Lopatynskyi, a member of the organization.

In 1908, there were 400 “Sokil” centres in Galicia. During the presidency of Ivan Boberskyi, by June 1913, the number of Ukrainian “Sokil” centres in Galicia reached 887 units, including “Sokil-Batko”, 30 *rukhandka* “Sokil” centres, 550 fire-fighting *rukhandka* “Sokil” centres, and 305 firefighting *rukhandka* “Sich” centres. 596 societies, out of 887 ones, which submitted the report, comprised 32,717 members.¹³ In comparison, the Czech Gymnastics Union (centred in Prague, founded in 1889) counted 945 societies and about 96 thousand members at that time. The Slovenian Union (Ljubljana, 1905) included 82 societies and about 7 thousand members. The Serbian Union “Dušan Silni” (Dušan the Mighty) (Belgrade, 1910) had 26 societies and about 1,900 members. The Bulgarian Union of “Youth” societies (Sofia) comprised 46 societies and about 6 thousand members. The Polish Union (Lviv, 1892) covered 238 societies and about 29 thousand members.¹⁴ By June 1914, in Galicia, according to Ivan Boberskyi, there were 974 “Sokil” centres with about 70,000 members.¹⁵ These statistics reveal that the Ukrainians managed to catch up with, and even overtake their neighbours, including the Poles, in some activities, despite the fact they founded the “Sokil” society later than other Slavic nations.

¹³ *Perepys “Sokoliv” i “Sichei” “Sokola-Batka” z 1912/13*, Kaliendar “Visty z Zaporozha” na 1914, I richnyk, Lviv 1913, p. 135.

¹⁴ *Mizhnarodna rukhankova zluka*, Kaliendar «Visty z Zaporozha» na 1914 rik, Lviv 1913, pp. 146–147.

¹⁵ *Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy u Lvovi*, F. 312, Op. 1, Spr. 12, Ark. 1.

As the head of the organization and group of physical educators, Ivan Boberskyi also took an active part in several commissions and sections of the society. It was both due to the lack of staff and the personal qualities of Ivan Boberskyi, who settled and solved many problems the Ukrainian “Sokil” encountered.

The hallmark of the national gymnastics movements of that time, in particular the “Sokil Zlet” (Sokil Congress) (in Galicia they used the term “Zdvyh”), were mass, sometimes many-thousand-participants physical exercises. The largest gymnastics events of the Ukrainian “Sokil” took place in Lviv, the cultural and political centre of the Ukrainians in Galicia, since the “Sokil Tsentralia”, i.e. “Sokil-Batko” was situated here. But the gymnastic facilities and squares in the city belonged mainly to the Polish community, and in addition to the financial issues of their rent, the political problems soon arose. The Ukrainian “Sokil” society in Lviv urgently needed its own large *rukhanka* square in the city. Therefore, active searches began in this pursuit.

To solve this problem, in 1911, Ivan Boberskyi initiated the purchase of a large area in the city for organizing the *rukhanka* sports ground. For this purpose, a special union was created, which involved such well-known Ukrainian personalities of the time as Mykola Shukhevych, Tadei Solovii, Kost Pankivskyi, Stepan Fedak, Dmytro Levytskyi, Mykola Zaiachkivskyi, Les Kulchytskyi, Oleksa Seroichkovskyi, Kost Levytskyi, Ivan Spolitatevych and Ivan Boberskyi. A suitable area was found in Stryi Park, between the streets named today as Stryiska Street, Kozelnytska Street and Ivan Franko Street, but the Poles also claimed this territory. Thanks to the efforts of Ivan Boberskyi, the Ukrainians quickly raised the necessary funds and bought it. Some part of that amount was a donation from philanthropists, but the main part was a loan from wealthy Ukrainians. “Sokil-Batko” committed itself to repay the loan as soon as possible. Ukrainians from all over the world, including European countries, the USA and Canada, joined the fundraiser at the appeal of Ivan Boberskyi.¹⁶

Ivan Boberskyi suggested quite original and effective ways to raise funds. In addition to cultural and educational, gymnastics and sports “Sokil” festivals, he organized the publication of insignia, leaflets, paper signs. The proceeds from these sales were transferred to the fund of “Purchasing Commission of the Ukrainian City in Lviv”, headed by Ivan Boberskyi. Later, for more than two decades, Ivan Boberskyi took charge of returning money to the creditors. He also donated a lot of his own money to this noble pursuit, inspiring many Ukrainians by his example. The *rukhanka* sports ground of “Sokil-Batko” society, i.e. “Ukrainskyi Horod” (Ukrainian City) (the national fort in Lviv, according to the Ukrainian writer Roman Kupchynskyi – the Ukrainian Mecca) became a traditional place for all the most significant sports and public events of the Ukrainian community in Lviv and Galicia from 1911 till 1930s.

¹⁶ *Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy u Lvovi*, F. 312, Op. 1, Spr. 134, Ark. 1–265.

At various seminars and conferences, Ivan Boberskyi popularized the theory and practice of sports little known in Galicia but practised in the “Sokil” and gymnasium settings. In theoretical terms, he managed to do a lot, which aroused simultaneous surprise, interest, and admiration. Being acquainted with the works of his foreign contemporaries, Ivan Boberskyi translated, wrote, compiled and published the first Ukrainian textbooks on physical education and sports. Ivan Boberskyi introduced the gymnastics and sports concepts and terms, coined or translated by him. Thus, the following terms appeared in the Ukrainian vocabulary at that time: *kopanyi miach* (football), *sytkivka* (tennis), *hakivka* (hockey), *duzhannia* (wrestling), *leshchetarstvo* (skiing), *nakolesnystvo* (cycling), *striliannia do vluchi* (shooting), *sankarstvo* (sledding), *sovharstvo* (skating), *vidbyvanka* (volleyball), *plyvatstvo* (swimming), *stusan* (boxing), *koshykivka* (basketball).¹⁷ The terminology proposed by Ivan Boberskyi was a significant experience for the Ukrainians in Galicia. In the interwar period, it was used with certain alterations in western Ukraine. Nowadays, it is still utilized in the centres of Ukrainian emigration.

Ivan Boberskyi personally engaged as an amateur in athletics, tennis, football, skating and skiing, as well as involved his colleagues and students, the fact being testified by recollections of the witnesses, students and numerous photographs. Visiting different countries, Ivan Boberskyi familiarized himself with the sports common there, and then published his thoughts, impressions, scientific and methodological recommendations in the Ukrainian press or in separate brochures.

At the head of “Sokil” (since 1908), Ivan Boberskyi initiated the organizational reinforcement of the society, as well as communicational enhancement between its main centre in Lviv and the “Sokil” centres in Galicia. A decision was made to hold large-scale, nationwide cultural “Sokil” events, i.e. “Zdvyhy” (Congresses) in Galicia, following the Czech model and the example of “Sich” organizations. The initiation of these events and their successful implementation should be attributed to Ivan Boberskyi as the Ukrainian “Sokil” had no experience of such large-scale events before.

The great merit of Ivan Boberskyi was the designing and consecration of the “Sokil-Batko” flag at Pershyi Kraiovyi Zdvyyh (the First Regional Congress). Its symbols conveyed the idea of unification of the Ukrainian regions, namely Galicia (Lion) and the Dnieper Region (Archangel Michael). The high level of national awareness, dignity, and unity of the Ukrainians manifested itself at Kraiovyi Zdvyyh (Regional Congresses). Pershyi Kraiovyi Zdvyyh (the First Regional Congress) was held on September 9–10, 1911, on the 50th anniversary of Taras

¹⁷ R. Koval, O. Romanchuk, U. Protsenko, A. Sova, O. Tatarovska, *The peculiarities of elaboration of the French-Ukrainian and Ukrainian-French dictionary of physical education and sport*, “*XLinguae*” 2021, 14 (4), pp. 282–298.

Shevchenko's death. Shevchenko Zdvih, also known as the Second Regional Congress, Great Memorial Shevchenko Congress, Shevchenko Anniversary Congress, etc., took place on June 27–29, 1914 on the 100th anniversary of Taras Shevchenko's birth. Regional Congresses were an important factor in the development of the Ukrainian Sokil Movement.

Conclusions

Thus, Ivan Boberskyi's life before the First World War can be divided into two periods with the following time limits: 1) the first period: 1873–1901 – the formation of world-view landmarks, gymnasium studies (1884–1891), obtaining higher education at the universities of Lviv and Graz (1891–1899), the completion of a one-year gymnastics course and the successful passing of an exam at the University of Graz in gymnastics (1897), the first two years of teaching work at the IV Imperial-Royal Gymnasium in Lviv (1899–1900) and the Imperial-Royal Gymnasium in Drohobych (1900–1901); 2) the second period: 1901–1914 – moving to a permanent place of work and life in Lviv, working as a teacher, public, cultural figure, in particular in Lviv and Galicia. This is the time when Ivan Boberskyi managed to fully reveal his potential as a teacher, organizer, and public figure, and to implement many projects of national importance.

During his entire teaching career at the Academic Gymnasium and its branch (1901–1918), the private women's seminary of the Ukrainian Pedagogical Society (1903–1905) and the Basilian Sisters Servants Gymnasium (1906–1914) in Lviv, Ivan Boberskyi managed to do a lot in the field of physical education and sports. He laid the foundations of modern Ukrainian physical education, introducing physical education lessons into the educational system and founding the first Ukrainian sports organizations, i.e. "Ukrainian Sports Club" and "Girls' Sports Club". In gymnastics lessons, thanks to experimentation and innovation, he skilfully combined elements of European gymnastics systems with Ukrainian traditional folk forms – games, fun, and entertainment. Ivan Boberskyi coined and introduced his own, Ukrainian national equivalents to denote the foreign language concepts used to denote physical education and sports. Physical education lessons were provided by Ivan Boberskyi with appropriate educational and methodological developments, which were also used in the activities of many Ukrainian athletics and sports societies on Ukrainian lands being part of Austria-Hungary, the Russian Empire and the diaspora.

Among the Ukrainians, Ivan Boberskyi promoted various sports that were already known in Europe. During 1901–1914, he and his followers managed to train many later well-known athletes and specialists in the field of physical education and sports. As an organizer, Ivan Boberskyi managed to make maximum

use of the opportunities available to the Ukrainians in Lviv at that time for the development and popularization of physical education and sports.

Ivan Boberskyi selflessly worked in various public associations. In the organization “Sokil” (from 1909 “Sokil-Batko”) during 1901–1918, he started as an ordinary member to become the head of “Sokil-Batko” (1908–1918). The “Sokil-Batko” society should remember Ivan Boberskyi for the following merits: 1) creation of a teacher’s circle for training specialists in physical education; 2) publication of “Sokil News” and “News from Zaporozha” magazines, which served as a support for other Ukrainian athletics and sports associations of Galicia, and the publication of Sokil literature taking into account national traditions and world practice, in particular scientific and methodological works on physical education and sports; 3) arrangement of the sports complex in Lviv; 4) regional Congresses in Lviv, which became a manifestation of the national and civil progress of several generations of the Ukrainians in Galicia; 5) participation in all-Sokil rallies in Prague and other similar events of such a level of importance on the eve of the First World War that offered the opportunity to the Ukrainians – at that time a nation without a state – not only to present the Ukrainian Sokil, but also to politically manifest themselves to Europe and the world.

As a leading Sokil activist, Ivan Boberskyi contributed to the development and growth of Sokil’s authority both in Galicia and far beyond its borders. Taking into account its several features such as its organizational structure, quantitative and qualitative composition, availability of its own gymnastics and sports infrastructure, the establishment of publication of specialized literature and magazines, holding of movement shows, sports competitions, participation in international Sokil competitions, availability of its own symbols and paraphernalia, Ukrainian physical education terminology, etc., on the eve of the First World War, Ukrainian Sokil was one of the best Sokil organizations in Europe.

Thus, the merits and results of Ivan Boberskyi’s activities give grounds to claim that he is the founder of the system of physical education and sports in Ukraine. On the grounds of the above research findings, Ivan Boberskyi is recognized as the founder of the Ukrainian system of physical education and sports.

DECLARATION OF CONFLICTING INTERESTS

The authors declared no potential conflicts of interests with respect to the research, authorship, and/or publication of the article *Ivan Boberskyi – the founder of the Ukrainian system of physical education and sports*.

FUNDING

The authors received no financial support for the research, authorship, and/or publication of the article *Ivan Boberskyi – the founder of the Ukrainian system of physical education and sports*.

Primary sources

A. Sources

I. Archival sources

Центральний державний історичний архів України у Львові. Ф. 312, Оп. 1, Спр. 12, Арк. 1.

Центральний державний історичний архів України у Львові. Ф. 312, Оп. 1, Спр. 67, Арк. 15.

Центральний державний історичний архів України у Львові. Ф. 312, Оп. 1, Спр. 134, Арк. 1–265.

II. Printed sources

Боберський І., *Гімнастика*. Звіт дирекції ц. к. академічної гімназії у Львові за шкільний рік 1903/1904, Львів 1904, С. 43–44.

Боберський І., *Гімнастика*. Звіт дирекції ц. к. академічної гімназії у Львові за шкільний рік 1907/1908, Львів 1908, С. 38–39.

Боберський І., *Руханка в школах*. Свобода. Політична, просвітна і господарська часопись, Львів 1909, 6 мая, Чис. 18, С. 4.

Боберський І., *Українське сокільство (1894–1939)*, Львів 1939, С. 9–10.

Двадцять літ “Сокола-Батька”. Календар “Вістий з Запорожа” на 1914 рік, Львів 1913, С. 200.

Міжнародна руханкова злука. Календар “Вістий з Запорожа” на 1914 рік, Львів 1913, С. 146–147.

Перепись “Соколів” і “Січей” “Сокола-Батька” з 1912/13. Календар «Вістий з Запорожа» на 1914. І річник, Львів 1913, С. 135.

Плян науки. Звіт дирекції ц. к. академічної гімназії у Львові за шкільний рік 1906/1907, Львів 1907, С. 34–39.

B. Literature

Сова А., *Іван Боберський: суспільно-культурна, військово-політична та освітньо-виховна діяльність: монографія*, Інститут українознавства імені Івана Крип'якевича НАН України; Львівський державний університет фізичної культури імені Івана Боберського; Центр незалежних історичних студій, Простір-М, Львів 2019.

Сова А., *Суспільно-культурна, військово-політична та освітньо-виховна діяльність Івана Боберського (1873–1947)*, Дис. ... д-ра іст. наук: 07.00.01 «історія України», Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, Інститут народознавства НАН України, Львів 2020.

Сова А., Тимчак Я., *Іван Боберський – основоположник української тіловиховної і спортової традиції*, за наук. ред. Євгена Приступи, ЛДУФК, Апріорі, Львів 2017.

References

A. Sources

I. Archival sources

Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy u Lvovi, F. 312, Op. 1, Spr. 12, Ark. 1.

Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy u Lvovi, F. 312, Op. 1, Spr. 67, Ark. 15.

Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy u Lvovi, F. 312, Op. 1, Spr. 134, Ark. 1–265.

II. Printed sources

Boberskyi I., *Gimnastyka*, Zvit dyrektsyi ts. k. akademichnoi gimnazyi u Lvovi za shkilnyi rik 1903/1904, Lviv 1904, pp. 43–44.

Boberskyi I., *Gimnastyka*, Zvit dyrektsyi ts. k. akademichnoi gimnazyi u Lvovi za shkilnyi rik 1907/1908, Lviv 1908, pp. 38–39.

Boberskyi I., *Rukhanka v shkolakh*, Svoboda, Politychna, prosvitna i hospodarska chasopys, Lviv, 6 maia 1909, Chys. 18, p. 4.

Boberskyi I., *Ukrainske sokilstvo (1894–1939)*, Lviv 1939.

Dvaitsiat lit "Sokola-Batka", Kaliendar "Visty z Zaporozha" na 1914 rik, Lviv 1913, p. 200.

Mizhnarodna rukhankova zluka, Kaliendar "Visty z Zaporozha" na 1914 rik, Lviv 1913, pp. 146–147.

Perepys "Sokoliv" i "Sichei" "Sokola-Batka" z 1912/13, Kaliendar "Visty z Zaporozha" na 1914, I richnyk, Lviv 1913, p. 135.

Plian nauky, Zvit dyrektsyi ts. k. akademichnoi gimnazyi u Lvovi za shkilnyi rik 1906/1907, Lviv 1907, pp. 34–39.

B. Literature

Hirniak S., Talalay Yu., *Ivan Boberskyi – teacher, athlete, public and political activist (review of the monograph: Sova A. Ivan Boberskyi: socio-cultural, military political and educational activities. Lviv, 2019. 512 p.)*, "East European Historical Bulletin" 2021, 18, pp. 252–259; <https://doi.org/10.24919/2519-058X.18.226541>.

Koval R., Romanchuk O., Protsenko U., Sova A., Tatarovska O., *The peculiarities of elaboration of the French-Ukrainian and Ukrainian-French dictionary of physical education and sport*, "XLinguae" 2021, 14(4), pp. 282–298; <https://doi.org/10.18355/XL.2021.14.04.19>.

Piotrowski W., *Od "Siczy" do "Sianu". Zarys ukraińskiego ruchu sportowego w latach 1868–1944 na terenie Ziemi Przemyskiej*, Przemysł 2010.

- Romanchuk O., Koval O., Koval R., Matvias O., Chekhovska L., *Ivan Boberskyi's life and work*, "Moloda sportyvna nauka Ukrainy" 2012, 16(4), pp. 124–130.
- Sova A., *Ivan Boberskyi: suspilno-kulturna, viiskovo-politychna ta osvithno-vykhovna diialnist: monohrafiia*, Instytut ukrainoznavstva imeni Ivana Krypiakevycha NAN Ukrainy; Lvivskiy derzhavnyi universytet fizychnoi kul'tury imeni Ivana Boberskoho; Tsentr nezalezhnykh istorychnykh studii, Prostir-M, Lviv 2019.
- Sova A., Romaniuk M., *Ivan Boberskyi's pedagogical activity at Bazilian Sisters Servants Gymnasium in Lviv (1906–1914)*, "East European Historical Bulletin" 2019, 4, pp. 71–80; <https://doi.org/10.24919/2519-058x.0.184411>.
- Sova A., *Suspilno-kulturna, viiskovo-politychna ta osvithno-vykhovna diialnist Ivana Boberskoho (1873–1947)*, Dys. ... d-ra ist. nauk: 07.00.01 "istoriia Ukrainy", Instytut ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha NAN Ukrainy, Instytut narodoznnavstva NAN Ukrainy, Lviv 2020.
- Sova A., Tymchak Ya., *Ivan Boberskyi – osnovopolozhnyk ukrainskoi tilovykhovnoi i sportovoi tradytsii*, Yevhen Prystupa (ed.), LDUFK, Apriori, Lviv 2017.
- Zaborniak S., *Kultura fizyczna ludności ukraińskiej na ziemiach polskich (1868–1939)*, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2007.

wpłynął do redakcji: 7.02.2024;
przyjęty do druku: 22.05.2024

<http://dx.doi.org/10.16926/sit.2024.03.03>

Daniel BAKOTA*

ZARYS DZIEJÓW LUDOWYCH ZESPOŁÓW SPORTOWYCH W ZAGŁĘBIU DĄBROWSKIM (1945–1989)

Jak cytować [how to cite]: Bakota D., *Zarys dziejów Ludowych Zespołów Sportowych w Zagłębiu Dąbrowskim (1945–1989)*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2024, t. 7, nr 3, s. 41–56.

Outline of the History of People’s Sports Teams in the Dąbrowa Basin (1945–1989)

Abstract

The aim of the study is to present the activities of People’s Sports Teams (PST) in the Dąbrowa Basin in the years 1945–1989. The first PST links in the area discussed were created as early as in 1946 (including Orzeł Bobrowniki, PST Myszków and PST Przemsza Siewierz). In the period discussed the rural community of the Dąbrowa Basin took part in a lot of different sports initiatives, e.g. in rural strongman competitions, in chess tournaments for the “Golden Rook” or in rural sport festivals. Among the PST clubs existing in the Dąbrowa Basin, the most active ones were the above-mentioned PST Myszków, PST Będzin, PST Kłos Olkusz and PST Świątowitz Myszków. The multiple prize-winning representative of PST Myszków in the period discussed was Bogusław Fornalczyk (cyclist). In 1960, he competed in the 17th Summer Olympics in Rome. It is worth mentioning that in the following years (1961–1963) he also cycled in colours of PST Będzin. In turn, the representatives of PST Kłos Olkusz were most successful especially in sports acrobatics – including Beata Borowiec, Alicja Lach, Witold Majka and Agata Ostrowska, and in athletics – including Grażyna Kowina and Czesława Mentlewicz. For PST Świątowitz Myszków, which specialized in weightlifting, medals were won by, among others, Dariusz Osuch and Henryk Rok.

Keywords: sport, countryside, the Dąbrowa Basin, People’s Republic of Poland.

Streszczenie

Celem pracy jest ukazanie działalności Ludowych Zespołów Sportowych (LZS) na terenie Zagłębia Dąbrowskiego w latach 1945–1989. Pierwsze ognia LZS na tym obszarze powstały już w 1946 r.

* <https://orcid.org/0000-0002-5056-1928>; dr, Katedra Polityki Społecznej, Pracy Socjalnej i Turystyki, Wydział Nauk Społecznych, Uniwersytet Jana Długosza w Częstochowie, Polska; e-mail: d.bakota@ujd.edu.pl (autor korespondencyjny)

(m.in. Orzeł Bobrowniki, LZS Myszków i LZS Przemsza Siewierz). Zagłębiowska społeczność wiejska w omawianym okresie brała udział w wielu różnych inicjatywach sportowych, np. w konkursach siłacza wiejskiego, w turniejach szachowych „O Złotą Wieżę” czy w świętach sportu wiejskiego. Spośród istniejących na terenie Zagłębia Dąbrowskiego klubów LZS najprężniej działającymi były ww. LZS Myszków, a także LZS Sparta Będzin, LKS Kłos Olkusz i LKS Światowit Myszków. Najbardziej utytułowanym reprezentantem LZS Myszków w omawianym okresie był Bogusław Fornalczyk (kolarz). W 1960 r. wziął udział w XVII Letnich Igrzyskach Olimpijskich w Rzymie. Warto nadmienić, że w kolejnych latach (1961–1963) jeździł też w barwach LZS Sparta Będzin. Z kolei reprezentanci LKS Kłos Olkusz największe sukcesy odnosili przede wszystkim w akrobatyce sportowej (m.in. Beata Borowiec, Alicja Lach, Witold Majka i Agata Ostrowska) oraz w lekkoatletyce (m.in. Grażyna Kowina i Czesława Mentlewicz). Natomiast dla LKS Światowit Myszków, który specjalizował się w podnoszeniu ciężarów, medale zdobywali m.in. Dariusz Osuch i Henryk Rok.

Słowa kluczowe: sport, wieś, Zagłębie Dąbrowskie, Polska Rzeczpospolita Ludowa.

Wprowadzenie

Po zakończeniu II wojny światowej ruch sportowy na wsi zaczął się odradzać. Przełomowy dla upowszechniania kultury fizycznej w środowisku wiejskim okazał się 10 marca 1946 r., kiedy to podczas II Zjazdu Związku „Samopomoc Chłopska” (ZSCH) podjęto uchwałę o upowszechnianiu wychowania fizycznego na wsi. Wtedy też powołano do życia Ludowe Zespoły Sportowe (LZS)¹. Przyjmuje się, że pierwszy LZS powstał w 1946 r. na Opolszczyźnie (LZS Swornica Czarnowąsy), aczkolwiek są i źródła, które miano pierwszeństwa przypisują wiejskiemu zespołowi utworzonemu na początku roku 1946 w Złotnikach Kujawskich. Jednak wielu autorów – niejako urzędowo – uznaje klub z Czarnowąsów za pierwszy w Polsce, ponieważ działacze ZSCH wpisali go do swojego rejestru pod numerem 1².

Z biegiem czasu wzrastała liczba miejscowości, w których powstawały LZS. To z kolei wpłynęło na utworzenie w grudniu 1948 r. instancji kierującej ruchem sportowym na wsi – Głównej Rady Sportu Wiejskiego (GRSW), która później powołała swoje komórki w województwach, powiatach, jak i w większości gmin³. Jedną z pierwszych decyzji GRSW „[...] było ustalenie, że wszelkie formy organizacyjne sportu na wsi, które działały w zakładach rolnych, świetlicach oraz przy organizacjach młodzieżowych i uniwersytetach ludowych, przyjmą nazwę LZS”⁴. Pod patronatem ZSCH działalność ogniw LZS trwała do końca 1951 r.⁵ Następnie

¹ R. Szubert, *Kultura fizyczna w przemianach wsi polskiej w latach 1944–1956*, Wydawnictwo Akademii Wychowania Fizycznego we Wrocławiu, Wrocław 2010, s. 67.

² Tamże, s. 89.

³ S. Drądzewski, *Ludowe Zespoły Sportowe*, Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, Warszawa 1974, s. 30.

⁴ E. Małolepszy, D. Bakota, T. Drozdek-Małolepsza, A. Płomiński, *Z dziejów sportu i turystyki w działalności Krajowego Zrzeszenia Ludowe Zespoły Sportowe w latach 1975–2015*, Wydawnictwo im. S. Podobińskiego Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie, Częstochowa 2016, s. 23.

⁵ Zbiory prywatne Eligiusza Małolepszego, *40 lat Ludowych Zespołów Sportowych*, Katowice [b.d.w.], s. 1.

LZS scentralizowano w powołanym do życia w 1952 r. Zrzeszeniu LZS, które było pozornie „niezależne”, ponieważ opiekę nad nim sprawowała Powszechna Organizacja „Służba Polsce” (zapewniała pomoc finansową, kadrową i organizacyjną), a także Związek Młodzieży Polskiej, który odpowiedzialny był za właściwe oddziaływanie ideowo-wychowawcze i napływ młodych aktywistów do Zrzeszenia⁶.

Ogniwa LZS powstawały również w Zagłębiu Dąbrowskim, regionie geograficzno-historycznym, zlokalizowanym w widłach trzech rzek: Białej Przemszy, Czarnej Przemszy i Brynicy⁷. Wprawdzie nie ma pełnej zgodności co do jego dokładnych granic, niemniej jednak obszar ten najczęściej osadza się w obrębie takich jednostek administracyjnych, jak:

- Sosnowiec i Dąbrowa Górnicza (miasta na prawach powiatu);
- powiat będziński, myszkowski, olkuski i zawierciański (powiaty ziemskie);
- gmina Ożarówice (powiat tarnogórski)⁸.

Przymiotnik „dąbrowskie” pochodzi od miasta Dąbrowa Górnicza, czyli jednego z najsilniejszych ośrodków przemysłowych tego regionu. Około 1850 r. nazwę „Zagłębie Dąbrowskie” wymyślił Józef Cieszkowski. Był on wtedy naczelnym zawiadowcą kopalni rządowych Zachodniego Okręgu Węglowego w Dąbrowie Górniczej⁹.

Cel, metody i problemy badawcze

Celem pracy jest ukazanie działalności LZS na terenie Zagłębia Dąbrowskiego w latach 1945–1989. Cezura początkowa – rok 1945 – wiąże się z zakończeniem II wojny światowej, natomiast końcowa – rok 1989 – to początek okresu transformacji ustrojowej. W zakresie stanu badań brak jest opracowania, które w sposób syntetyczny przedstawiałyby dzieje zagłębiowskich LZS. Problematyka dotycząca omawianego zagadnienia została częściowo przedstawiona przede wszystkim w publikacjach Janusza Mentlewicza¹⁰ oraz Eligiusza Małolepszego i Teresy Drozdek-Małolepszej¹¹,

⁶ J. Zajdel, *Sport na wsi*, Wydawnictwo „Sport i Turystyka”, Warszawa 1954, s. 10; J. Masny, *Kultura fizyczna wśród młodzieży wiejskiej*, PWN, Warszawa – Kraków 1980, s. 31.

⁷ J. Zieliński, *Zagłębie Dąbrowskie*, Krajowa Agencja Wydawnicza, Katowice 1979, b. pag.

⁸ P. Bielecki, *Krótką historią o Zagłębiu Dąbrowskim*, Forum dla Zagłębia Dąbrowskiego, Sosnowiec 2011, s. 1.

⁹ R. Dulias, A. Hibszer, *Województwo śląskie. Przyroda, gospodarka, dziedzictwo kulturowe*, Wydawnictwo Kubajak, Krzeszowice 2004, s. 115.

¹⁰ J. Mentlewicz, *50 lat Ludowego Klubu Sportowego „Kłos” Olkusz. Historia 1967–2017*, Klucze Poligrafii, Olkusz 2017; tenże, *701 i inni. Historia Ludowych Zespołów Sportowych w powiecie olkuskim*, Klucze Poligrafii, Olkusz 2020; tenże, *Świadek sukcesu. 50 lat Lekkiej Atletyki Ludowego Klubu Sportowego „Kłos”*. Historia 1967–2017, Klucze Poligrafii, Olkusz 2019.

¹¹ E. Małolepszy, T. Drozdek-Małolepsza, *Zarys dziejów sportu i turystyki w działalności Śląskiego Wojewódzkiego Zrzeszenia Ludowe Zespoły Sportowe (1946–2021)*, Wydawnictwo PRYMAT, Białystok 2023.

w pracach poświęconych zagłębiowskim miastom i gminom (głównie Będzinowi¹², Bukownu¹³, Dąbrowie Górniczej¹⁴, Kozięglowom¹⁵, Myszkowowi¹⁶ i Olkuszowi¹⁷), jak również w jednej z prac niepublikowanych (autorstwa Edyty Kalinowskiej)¹⁸.

Do przygotowania pracy wykorzystano takie metody, jak: synteza, analiza tekstów źródłowych, indukcja oraz komparatystyka. Postawiono też następujące pytania (problemy) badawcze:

1. W jakich inicjatywach sportowych (np. konkursach, turniejach) społeczność wiejska z terenu Zagłębia Dąbrowskiego brała udział w latach 1945–1989?
2. Które kluby sportowe istniejące na terenie Zagłębia Dąbrowskiego i będące pod jurysdykcją Zrzeszenia LZS, działały najprężniej w latach 1945–1989 (biorąc pod uwagę wyniki sportowe)?
3. W jakich dyscyplinach sportowych reprezentanci LZS z Zagłębia Dąbrowskiego odnosili w okresie Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (PRL) największe sukcesy na arenie krajowej i międzynarodowej?

Wyniki i dyskusja

Pierwsze ognia LZS w Zagłębiu Dąbrowskim powołano już w 1946 r. Były to m.in. Orzeł Bobrowniki, LZS Myszków¹⁹ i LZS Przemsza Siewierz²⁰. W latach 1950–1975 liczba ogniw LZS/Ludowych Klubów Sportowych (LKS) w powiatach położonych na terenie Zagłębia Dąbrowskiego (będzińskim, myszkowskim, olkuskim, zawierciańskim) była zróżnicowana (tabela 1). Najwięcej ogniw istniało w powiecie olkuskim, a najmniej w będzińskim. Z kolei najbardziej widoczna tendencja spadkowa liczby ogniw LZS/LKS zaznaczyła się w I połowie lat siedemdziesiątych XX w. w powiecie myszkowskim (od 41 ogniw w 1970 r. do 33 w roku 1974). Dane te, zawarte w Materiałach sprawozdawczo-programowych na VIII

¹² A. Glimos-Nadgórska (red.), *Będzin 1358–2008*, t. 3: *Od rozbiorów do współczesności*, Muzeum Zagłębia w Będzinie, Będzin 2008.

¹³ O. Dziechciarz, J. Sypień, *Dzieje Bukowna*, Urząd Miejski w Bukownie, Bukowno 2017.

¹⁴ *Encyklopedia Dąbrowy Górniczej A-Z*, t. 1, Towarzystwo Przyjaciół Dąbrowy Górniczej, Dąbrowa Górnicza 1996.

¹⁵ J. Wiśniewska, *Dzieje miasta i gminy Kozięglowy*, Śląska Agencja Prasowa, Katowice 1996.

¹⁶ K. Miroszewski (red.), *Po obu stronach Warty. Zarys dziejów Myszkowa*, Urząd Miasta Myszków, Myszków 2010.

¹⁷ F. Kiryk, R. Kołodziejczyk (red.), *Dzieje Olkusza i regionu olkuskiego*, PWN, Warszawa – Kraków 1978.

¹⁸ E. Kalinowska, *Powstanie i rozwój akrobatyki sportowej w latach 1967–1998 na przykładzie klubu LKS „Kłos” Olkusz*, praca magisterska, AWF Katowice 2004.

¹⁹ E. Małolepszy, T. Drozdek-Małolepsza, dz. cyt., s. 34.

²⁰ J.T. Michura, *Kronika Śląskiej Sztangi*, t. 2: *Monografie klubów*, Jerzy Teodor Michura, Śląski Związek Podnoszenia Ciężarów, [b.m.w.] 2016, s. 7.

Wojewódzki Zjazd Delegatów (Katowice – marzec 1975 r.), nie pokrywają się w pełni z informacjami zamieszczonymi w materiałach źródłowych, które pozyskano w Archiwum Państwowym w Katowicach, a które z kolei wskazują, że liczba ogniw LZS/LKS w powiecie myszkowskim w 1971 r. wynosiła 41²¹, a w kolejnym 39²². Tym samym mogą budzić wątpliwości dane z lat 1973–1974, wskazujące na spadek liczby ogniw LZS/LKS ww. powiecie do 33.

Tabela 1. Stan liczebny ogniw LZS/LKS na terenie powiatów Zagłębia Dąbrowskiego w latach 1950–1975

Rok	Liczba ogniw LZS/LKS w powiecie będzińskim	Liczba ogniw LZS/LKS w powiecie myszkowskim	Liczba ogniw LZS/LKS w powiecie olkuskim	Liczba ogniw LZS/LKS w powiecie zawierciańskim
1950	—	—	35	—
1960	17	24	35	19
1963	—	28	49	—
1964	—	32	—	—
1965	17	36	47	—
1966	19	40	53	25
1967	21	—	58	—
1968	—	—	62	—
1969	25	41	65	29
1970	27	41	69	30
1971	28	39	73	30
1972	26	33	—	29
1973	28	33	75	29
1974	27	33	75	30
1975	—	—	86	—

Źródło: Zbiory prywatne Stanisława Wrześnińskiego, Sprawozdanie z działalności Wojewódzkiego Zrzeszenia „Ludowe Zespoły Sportowe” w Katowicach za okres 1967–1970, Katowice, dnia 3 kwietnia 1971, b. pag.; Zbiory prywatne Eligiusza Małolepszego, Materiały sprawozdawczo-programowe na VIII Wojewódzki Zjazd Delegatów, Katowice – marzec 1975, b. pag.; „Wiadomości Zagłębia” 1967, nr 48 (607), s. 6; D. Bakota, M. Khlud, *Sport in the district of Myszków in the years 1956–1975*, „Physical Activity Review” 2018, vol. 6, s. 97; J. Mentlewicz, *701 i inni. Historia Ludowych Zespołów Sportowych...*, s. 33.

²¹ Archiwum Państwowe w Katowicach (dalej: APKat.), Komitet Powiatowy Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w Myszkowie (dalej: KP PZPR w Myszkowie), sygn. 327/IV/69, Informacja Komisji Propagandy Komitetu Powiatowego PZPR w Myszkowie z całokształtu działalności w 1971 roku, s. 128.

²² APKat., KP PZPR w Myszkowie, sygn. 327/IV/73, Ocena aktualnego stanu i zadania w podnoszeniu poziomu rozwoju sportu w klubach sportowych i zakładach pracy w powiecie myszkowskim, s. 158.

Problemem w rozwoju kultury fizycznej na wsi była niewystarczająca liczba obiektów sportowych. Dotacje, które ogniwa LZS otrzymywały przeważnie od ZSCh, były na tyle skromne, że wystarczały jedynie na wykonanie bramek czy prostych urządzeń lekkoatletycznych (np. skoczni i rzutni). Niewątpliwie na lepszy stan infrastruktury sportowej na zagłębiowskiej wsi wpłynęli miejscowi działacze i ich bezinteresowna, społeczna praca. W aktywizacji społeczeństwa wiejskiego szczególną rolę odegrał, organizowany od roku 1962, konkurs nt. „Boisko w każdej wsi – Ośrodek Sportu i Rekreacji w każdej gminie”. Spośród inwestycji, które powstały w latach 1962–1984, wyróżnienie otrzymały następujące kluby: LZS Kromołów (1966 r.), LZS Ujejsce (1968 r.), LKS Orzeł Bobrowniki (1969 r., 1970 r.), LZS Tąpkowice (1971 r.) i LZS Legion Bydlin (1975 r.)²³.

W latach pięćdziesiątych XX w. zainicjowano też szereg imprez sportowych, w tym konkursów i turniejów. Jako jeden z pierwszych – na przełomie lat 1955/1956 – powstał konkurs siłacza wiejskiego, który spopularyzował na wsi podnoszenie ciężarów²⁴. Organizowano go podczas spartakiad zimowych, np. w 1962 r. taki konkurs zorganizował LKS Orzeł Bobrowniki. Wzięło w nim udział 60 zawodników²⁵. Z kolei od roku 1958 odbywał się turniej szachowy „O Złotą Wieżę”, który w pierwszych latach organizowany był tylko do szczebla powiatowego. W edycjach 1966/1967 i 1967/1968 w klasyfikacji powiatów zwyciężył Myszków. Natomiast w kolejnych latach szachiści Zagłębia Dąbrowskiego nie odnieśli w tym turnieju żadnych sukcesów. Dopiero w finale centralnym w 1988 r. na 5. miejscu uplasowali się szachiści LZS Hetman Klucze, którzy z kolei w roku 1989 zajęli 2. miejsce (skład drużyny stanowili wówczas: Marek Dąbek, Grzegorz Roman, Katarzyna Roman i Wojciech Trzcionkowski)²⁶.

Na wsiach Zagłębia Dąbrowskiego organizowano też m.in. święta sportu wiejskiego (np. w 1965 r. w Przeczycach odbyło się II Powiatowe Święto Sportu Wiejskiego, które zostało zorganizowane przez Radę Powiatową LZS w Zawierciu oraz Zarząd Powiatowy Związku Młodzieży Wiejskiej)²⁷. Innym przykładem może być utworzenie w roku 1965, przez Społeczną Komisję Piłki Nożnej (działającą przy Powiatowej Radzie LZS w Będzinie), ligi wiejskiej. Inicjatywa ta zrodziła się po powołaniu do życia (jesienią 1965 r.) w powiecie będzińskim sześciu klubów piłkarskich (LZS Tucznawa, LZS Junak Łosień, LZS Trzebiesławice, LZS Błyskawica Preczów, LZS Psary i LZS Zieloni Twardowice). Rywalizację przeprowadzono w 2 grupach²⁸.

²³ Zbiory prywatne Eligiusza Małolepszego, *40 lat Ludowych Zespołów Sportowych...*, s. 8.

²⁴ S. Drążdżewski, dz. cyt., s. 95.

²⁵ „Wiadomości Zagłębia” 1962, nr 9 (307), s. 6.

²⁶ T. Nycz, S. Witkowski, *40 lat Turnieju Szachowego „O Złotą Wieżę”*, Wydawnictwo Szachowe „PENELOPA”, Warszawa 1998, s. 4, 61, 63–64.

²⁷ „Wiadomości Zagłębia” 1965, nr 37 (491), s. 6.

²⁸ „Wiadomości Zagłębia” 1965, nr 50 (504), s. 6.

Tabela 2. Końcowa tabela grupy I (1965 r.)

Lp.	Klub	Mecze	Punkty	Bramki
1	LZS Tucznawa	4	6	17:4
2	LZS Junak Łosień	4	4	11:6
3	LZS Trzebiesławice	4	2	4:22

Źródło: „Wiadomości Zagłębia” 1965, nr 50 (504), s. 6.

Tabela 3. Końcowa tabela grupy II (1965 r.)

Lp.	Klub	Mecze	Punkty	Bramki
1	LZS Błyskawica Preczów	4	6	12:8
2	LZS Psary	4	6	15:9
3	LZS Zieloni Twardowice	4	0	4:14

Źródło: „Wiadomości Zagłębia” 1965, nr 50 (504), s. 6.

Piłkarze Preczowa i Psar musieli stoczyć decydujący pojedynek na boisku w Łagiszy. W podstawowym czasie gry uzyskano wynik remisowy 2:2 i dopiero w dogrywce zawodnicy z Preczowa zdobyli jeszcze trzy bramki i zapewnili sobie zwycięstwo w swojej grupie. Finałowy mecz o tytuł mistrza ligi wiejskiej, w którym spotkali się mistrzowie grupy I i II (LZS Tucznawa i LZS Błyskawica Preczów) odbył się na boisku Stali Będzin²⁹. Zwycięzcą tego pojedynku zostali piłkarze Błyskawicy Preczów³⁰. Warto też nadmienić, że powołanie ligi wiejskiej w dużym stopniu przyczyniło się do popularyzacji piłki nożnej na będzińskiej wsi.

Najprężniej działającymi klubami LZS na terenie Zagłębia Dąbrowskiego, których reprezentanci odnosili sukcesy na arenie krajowej i międzynarodowej, były: LZS Myszków i LZS Sparta Będzin (kolarstwo), jak również LKS Kłos Olkusz (akrobatyka sportowa i lekkoatletyka) oraz LKS Świątówit Myszków (podnoszenie ciężarów). Warto też zaznaczyć, że w Będzinie – biorąc pod uwagę kolarstwo – powołano później do życia (na zasadach LZS) Ludowy Klub Kolarski (LKK) Sparta, który 5 listopada 1970 r. przekształcono w LKK Zagłębiak (działał do roku 1990, kiedy to na jego miejsce powołano LZS Ziemia Będzińska)³¹.

Najbardziej utytułowanym kolarzem LZS z Zagłębia Dąbrowskiego, w okresie istnienia PRL, był Bogusław Fornalczyk, który do 1960 r. reprezentował LZS Myszków, a następnie LZS Sparta Będzin (1961–1963). Kluczowy w jego karierze był rok 1958, kiedy to zwyciężył w mistrzostwach Polski w wyścigu indywidualnym ze wspólnego startu, w górskich mistrzostwach Polski i w Tour de Pologne. Dzięki

²⁹ Tamże.

³⁰ „Wiadomości Zagłębia” 1966, nr 19 (526), s. 6.

³¹ S. Witek, *Rozwój sportu i rekreacji. Kluby, organizacje, obiekty (1945–2007)*, [w:] A. Glimos-Nadgórska (red.), dz. cyt., s. 688.

tym sukcesom zajął 1. miejsce w plebiscycie na najlepszego sportowca LZS (1958 r.). Od tego momentu, nieznanym nikomu wówczas kolarz (urodzony w Jaworzniku k. Myszkowa), stał się kolarskim idolem wiejskiej młodzieży. Kolejne lata również były pasmem sukcesów. Dwukrotnie zwyciężył w drużynowych mistrzostwach Polski (1959 r., 1961 r.) i w przełajowych mistrzostwach Polski (1960 r.). Ponadto tytuł wicemistrza Polski wywalczył w górskich mistrzostwach Polski (1960 r.) i 3. miejsce w drużynowych mistrzostwach Polski (1960 r.). Uczestniczył też, aczkolwiek bez sukcesów, w mistrzostwach świata (czterokrotnie w latach: 1958, 1959, 1961, 1962) i w Wyścigu Pokoju (sześciokrotnie w latach: 1958 – 32. miejsce, 1959 – 10. miejsce, 1960 – 12. miejsce, 1961 – 29. miejsce, 1962 – 15. miejsce, 1963 – 37. miejsce). Z kolei podczas XVII Letnich Igrzysk Olimpijskich w Rzymie zajął w rywalizacji indywidualnej 11. miejsce na 76 startujących i 10. miejsce w drużynie na 32 startujące zespoły. W imprezach zagranicznych najlepsze miejsca zajął w wyścigu dookoła Bułgarii (1959 – 3. miejsce, 1961 – 4. miejsce)³².

Na uwagę zasługuje również fakt, że przy LZS Myszków istniała też żeńska sekcja kolarska. Jej kierownikiem i trenerem był Edward Pelka. W dniu 4 lipca 1965 r. myszkowianki po raz pierwszy wystartowały w ogólnopolskich zawodach kolarskich dla kobiet. W wyścigu na dystansie 36 km zwyciężyła reprezentantka grudziądzkiego Zrywu, ale kolejne miejsca zajęły zawodniczki myszkowskiego LZS: Jolanta Mastoń (2. miejsce), Jadwiga Kawa (3. miejsce) i Krystyna Rzepka (4. miejsce). Jeszcze większy sukces myszkowianki osiągnęły w mistrzostwach Polski, które zorganizowano w Brzesku-Okocimiu. Na trasie o długości 45 km reprezentantka LZS Myszków, 17-letnia Krystyna Rzepka, zdobyła wicemistrzostwo Polski. Trzecia na mecie była Jadwiga Kawa, a na 4. miejscu uplasowała się Janina Nowakowska. W ten sposób zawodniczki z Myszkowa zdobyły drużynowe mistrzostwo Polski w kolarstwie³³.

Sekcję akrobatyki sportowej, funkcjonującą w strukturach Zrzeszenia LZS i jednocześnie działającą na terenie Zagłębia Dąbrowskiego, posiadał wyłącznie LKS Kłós działający przy Zespole Szkół Zawodowych (ZSZ) Centrali Rolniczej Spółdzielni „Samopomoc Chłopska” w Olkuszu³⁴. Klub powstał 26 września 1967 r., ale o sekcję akrobatyki sportowej wzbogacił się dopiero w roku 1971, pomimo że tę dyscyplinę sportu uprawiano w Olkuszu już nieco wcześniej. Jej początki wiążą się z ww. zespołem szkół, w którym istniało Szkolne Koło Sportowe (SKS) z akrobatyki sportowej. Do 1971 r., zanim opiekę nad młodymi sportowcami przejął LKS Kłós, prowadziła je Maria Kaplita³⁵. W roku 1971 klub przygarnął

³² <https://olimpijski.pl/olimpijczycy/boguslaw-fornalczyk/> [dostęp: 18.01.2024]; Z. Głuszek, *Leksykon polskich olimpijczyków 1924–1998*, Polskie Wydawnictwo Sportowe SPRINT, Warszawa 1999, s. 188; B. Łatuszkiewicz, *Zielone bractwo*, W.Z.Graf, Warszawa 2000, s. 16–17.

³³ „Wiadomości Zagłębia” 1965, nr 29 (483), s. 6.

³⁴ C. Michalski, *Sport w powiecie olkuskim*, [w:] F. Kiryk, R. Kotodziejczyk (red.), dz. cyt., s. 456.

³⁵ J. Mentlewicz, *50 lat Ludowego Klubu Sportowego „Kłós” Olkusz...*, s. 4, 47.

także założoną rok wcześniej, przez Stefanię i Zdzisława Gregorskich, sekcję akrobatyki sportowej przy Szkole Podstawowej (SP) nr 5, z której treningi po niedługim czasie przeniesiono do ZSZ (powodem były złe warunki lokalowe)³⁶. Wtedy też podjęto w klubie decyzję o zatrudnieniu Stefanii i Zdzisława Gregorskich jako instruktorów (7 września 1971 r.)³⁷. Sekcję, którą wówczas objęli, tworzyła młodzież z SP nr 5 oraz z ZSZ, a później także i młodzież z innych szkół w Olkuszu i powiecie olkuskim.

Na arenie ogólnopolskiej akrobacji olkuskiego LKS wystąpili dopiero w 1973 r. i od razu odnieśli sukces. Zajęli 2. miejsce w Treningu Młodych Talentów, który zorganizowano w Toruniu. Kolejny rok okazał się jeszcze lepszy. Na rozgrywanych w dniach 7–8 grudnia 1974 r. mistrzostwach Polski seniorów w akrobatyce sportowej Witold Majka zdobył mistrzostwo Polski w skokach na ścieżce. Był to sportowiec, który wywalczył pierwszy tytuł mistrza Polski dla Olkusza³⁸. W II połowie lat siedemdziesiątych i w latach osiemdziesiątych XX w. sekcja była chlubą władz i mieszkańców miasta. Zawodnicy olkuskiego klubu, oprócz licznych sukcesów w mistrzostwach Polski, byli również pierwszymi, którzy rozstawili Olkusz poza granicami kraju. Podczas mistrzostw świata w Saarbrücken (RFN), które odbyły się w 1976 r., zawodniczka olkuskiego Kłosa, Bożena Cebula, wywalczyła 4. miejsce w wielobojach. Niebывалым sukcesem zakończyły się z kolei mistrzostwa świata w Sofii (Bułgaria) w 1978 r. Srebrny medal w konkurencji trójek zdobyły Beata Borowiec, Alicja Lach i Agata Ostrowska. Był to pierwszy medal mistrzostw świata wywalczony przez akrobatki olkuskiego klubu. Z kolei podczas mistrzostw świata w 1980 r., które zorganizowano w Poznaniu, srebrny medal zdobyły Agata Ostrowska i Beata Borowiec (w konkurencji dwójek)³⁹.

Osiągnięcia zawodników spowodowały, że w klubie utworzono Terenowy Ośrodek Szkolenia Młodzieży. Funkcjonował on w latach 1986–1987 i finansowany był przez Wojewódzką Federację Sportu w Katowicach⁴⁰. Sukcesy młodzieży były wspólnym wysiłkiem wielu zaangażowanych w to ludzi, nie tylko sztabu szkoleniowego, ale i rodziców, którzy pomagali w organizacji zawodów odbywających się na terenie Olkusza czy pokazów i obozów (letnich i zimowych). Obozy odbywały się w następujących miejscowościach: Bielsko-Biała, Brenna, Cetniewo, Kamień, Limanowa, Lubliniec, Młoszowa, Spała i Zawoja. Pokazy organizowano zaś najczęściej z okazji 1 maja, 22 lipca, Dnia Zwycięstwa, jak również na parafiadach. Urządzano też turnieje międzynarodowe z udziałem reprezentantów RFN, NRD, ZSRR, Bułgarii i Węgier⁴¹. Patronat LKS Kłos Olkusz nad

³⁶ <https://dziennikpolski24.pl/nadzieja-gregorskich/ar/1976630> [dostęp: 9.05.2024].

³⁷ J. Mentlewicz, *50 lat Ludowego Klubu Sportowego „Kłos” Olkusz...*, s. 47.

³⁸ E. Kalinowska, dz. cyt., s. 21.

³⁹ J. Mentlewicz, *50 lat Ludowego Klubu Sportowego „Kłos” Olkusz...*, s. 47–48.

⁴⁰ Tamże, s. 48.

⁴¹ E. Kalinowska, dz. cyt., s. 22–25.

sekcją akrobatyki sportowej zakończył się z dniem 31 marca 1989 r. Z kolei od 1 kwietnia patronat nad sekcją objął Międzyszkolny Klub Sportowy Czuwaj⁴².

Poza sukcesami akrobatów olkuski klub może poszczycić się także wynikami osiąganymi przez sekcję lekkoatletyczną. Powstała ona wraz z powołaniem klubu, a w grudniu 1967 r. połączono ją z sekcją lekkoatletyczną LZS Świt Sieniczo (od tego momentu jej reprezentanci startowali w barwach LKS Kłós Olkusz). Z kolei w 1968 r. sekcja przystąpiła do struktur Krakowskiego Okręgowego Związku Lekkiej Atletyki, a następnie do Polskiego Związku Lekkiej Atletyki⁴³.

Pierwsze medale w zawodach rangi mistrzostw Polski lekkoatleci olkuskiego Kłosa zdobyli w 1975 r. Podczas mistrzostw Polski w biegach przełajowych w Ostrzeszowie wywalczyli dwa medale. Czesława Pacia w biegu na dystansie 2500 m, w kategorii juniorów starszych zdobyła srebrny medal. Z kolei w kategorii juniorów młodszych, w biegu na dystansie 2200 m również srebrny medal wywalczyła Krystyna Wierkowicz. Były to pierwsze medale mistrzostw Polski w lekkoatletyce w historii tego klubu⁴⁴. Postępy sportowe zawodniczek sprawiły, że w 1977 r. Barbara Kwiatkowska, Czesława Mentlewicz (nazwisko panięskie Pacia) i Krystyna Wierkowicz zostały powołane do reprezentacji Polski na mecz Polska – ZSRR w Spale⁴⁵.

Pasmem sukcesów dla klubu były również lata osiemdziesiąte XX w. Na uwagę w tym okresie zasługują przede wszystkim Grażyna Kowina i Czesława Mentlewicz. Z ważniejszych sukcesów Grażyny Kowiny wymienić należy: 9 medali w mistrzostwach Polski seniorów (dwa złote – w biegu na dystansie 800 m w 1986 r. i w biegu na dystansie 3000 m w 1988 r.; trzy srebrne – w biegu przełajowym na dystansie 4000 m w 1988 r., w biegu na dystansie 1500 m w 1988 r. i w biegu na dystansie 3000 m w 1989 r. oraz cztery brązowe – w biegu na dystansie 800 m w 1984 r. i w biegu na dystansie 1500 m w latach 1985, 1987 i 1989) i 6 medali w halowych mistrzostwach Polski seniorów (dwa złote – w biegu na dystansie 800 m w 1986 r. i w biegu na dystansie 1500 m w 1987 r.; trzy srebrne – w biegu na dystansie 800 m w 1984 r. i 1987 r. oraz w biegu na dystansie 1500 m w 1985 r. i jeden brązowy – w biegu na dystansie 800 m w 1982 r.)⁴⁶. Reprezentowała też Polskę na mistrzostwach świata w biegach przełajowych w 1987 r. (80. miejsce) i w roku 1988 (100. miejsce). Z kolei w finale A Pucharu Europy w 1989 r. w Gateshead w biegu na dystansie 3000 m zajęła 5. miejsce⁴⁷.

Z kolei z sukcesów Czesławy Mentlewicz w latach osiemdziesiątych XX w. wymienić należy: 5 medali mistrzostw Polski seniorów (dwa srebrne – w biegu

⁴² E. Polak, *Akrobatyka sportowa w Polsce*, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2003, s. 103; E. Kalinowska, dz. cyt., s. 25.

⁴³ J. Mentlewicz, *Świadectwo sukcesu...*, s. 10, 16.

⁴⁴ Tamże, s. 40.

⁴⁵ Tenże, *50 lat Ludowego Klubu Sportowego „Kłós” Olkusz...*, s. 14.

⁴⁶ Tenże, *Świadectwo sukcesu...*, s. 45.

⁴⁷ https://pl.wikipedia.org/wiki/Gra%C5%BCyna_Kowina [dostęp: 21.01.2024].

na dystansie 10 000 m w 1984 r. i w biegu na dystansie 20 km w 1984 r. oraz trzy brązowe – w biegu przełajowym na dystansie 4000 m w 1983 r., w biegu na dystansie 5000 m w 1984 r. i w biegu na dystansie 20 km w 1989 r.)⁴⁸, a także reprezentowanie Polski w Pucharze Świata w maratonie w Hiroszynie (1985 r.) i w Pucharze Europy w maratonie w Rzymie (1985 r.)⁴⁹.

Na uwagę zasługuje również fakt, że w olkuskiej SP nr 3, w latach 1983–1988, LKS Kłós prowadził klasy sportowe z lekkoatletyki. Trenerem młodych biegaczy był Zdzisław Kwiatkowski (nauczyciel wychowania fizycznego w tejże szkole). W tym okresie klub nawiązał też współpracę ze Związkiem Młodzieży Wiejskiej, co zaowocowało pokryciem przez tę organizację kosztów obozów sportowych⁵⁰.

W II połowie lat siedemdziesiątych XX w. największe sukcesy na terenie Zagłębia Dąbrowskiego w podnoszeniu ciężarów święcił LKS Pomowiec Rudniki (istniał w latach 1972–1979). Za to w 1979 r., na bazie Pomowca, powstał najsilniejszy klub ciężarowy w Zagłębiu Dąbrowskim – LKS Światowit Myszków⁵¹. Patronat nad klubem sprawowała Myszkowska Fabryka Naczyń Emaliowanych Światowit. Funkcję dyrektora fabryki pełnił Edward Furman. Szkoleniem zawodników występujących w II lidze zajmował się Mirosław Maj⁵². Zapleczem myszkowskiego klubu, skąd pozyskiwano zawodników, była sekcja w Cementowni Ogrodzieniec działająca przy tamtejszym Zespole Szkół (skupiała ok. 30 adeptów sportu ciężarowego)⁵³.

W 1980 r. na pomoście w Myszkowie zorganizowano mecz Polska – Węgry i finał VII Ogólnopolskiej Spartakiady Młodzieży (OSM) w podnoszeniu ciężarów, w której złoty medal zdobył Andrzej Domagała, a srebrny – Jerzy Gieszczyk. Nie był to jednak rok samych sukcesów. Po wydarzeniach sierpniowych, które miały miejsce w 1980 r., zwolniono zawodników z etatów zakładowych. Ponadto klub nie utrzymał się w II lidze. Jednak młodzi zawodnicy dalej odnosili sukcesy na OSM. Henryk Rok wywalczył złoty medal na VIII OSM w 1982 r., a Janusz Kolanko srebrny medal na IX OSM w roku 1984⁵⁴.

Po krótkim pobycie w III lidze i ponownym powrocie do II ligi LKS Światowit Myszków dopiero w 1987 r. wywalczył upragniony awans do I ligi⁵⁵. Ponadto

⁴⁸ J. Mentlewicz, *Świadectwo sukcesu...*, s. 44.

⁴⁹ Tamże, s. 171.

⁵⁰ J. Mentlewicz, *50 lat Ludowego Klubu Sportowego „Kłós” Olkusz...*, s. 16.

⁵¹ K. Miroszewski, *Instytucje, organizacje i stowarzyszenia powojennego Myszkowa*, [w:] K. Miroszewski (red.), dz. cyt., s. 593. Zob. też A. Ociepa, *Geneza i działalność Klubu Sportowego „Polonia” Częstochowa do 2005 roku*, praca magisterska, AWF Katowice 2007, s. 14. Autorka tej pracy uważa, że LKS Światowit Myszków powstał z połączenia LKS Pomowiec Rudniki i LKS Zieloni Żarki. Natomiast z informacji pozyskanych w Archiwum Państwowym w Częstochowie wynika, że myszkowski LKS Światowit powstał na bazie rozwiązanego w 1979 r. klubu LKS Ostaniec Myszków.

⁵² „Wiadomości Sportowe” 1977, nr 43 (669), s. 4.

⁵³ „Wiadomości Sportowe” 1987, nr 42, s. 4.

⁵⁴ K. Miroszewski, dz. cyt., s. 593.

⁵⁵ „Wiadomości Sportowe” 1988, nr 2, s. 3.

w roku 1987 Rada Główna Zrzeszenia LZS w Warszawie sklasyfikowała myszkowski klub za wyniki we współzawodnictwie sportowym (biorąc pod uwagę podnoszenie ciężarów) na 4. miejscu (1986 r. – 11. miejsce)⁵⁶.

W marcu 1988 r. Myszków był gospodarzem 58. Mistrzostw Polski Seniorów w podnoszeniu ciężarów. Podczas ich trwania Henryk Rok (jako jedyny reprezentant LKS Światowit Myszków) wywalczył w wadze koguciej brązowy medal⁵⁷. Najlepsze jednak rezultaty dla myszkowskiego Światowitu osiągał Dariusz Osuch (w latach 1983–1988 zawodnik LKS Znicz Biłgoraj). W 1989 r. podczas XV Indywidualnych Mistrzostw Świata Juniorów do lat 20 w Fort Lauderdale (USA) sięgnął po złoty medal⁵⁸. W tym samym roku wywalczył również mistrzostwo Europy w Sarajewie. W dwuboju uzyskał 370 kg (167,5 kg w rwaniu + 202,5 kg w podrzucie)⁵⁹.

Wnioski

Reasumując, należy stwierdzić, że powołanie w 1952 r. Zrzeszenia LZS nobilitowało wiejski ruch sportowy. Od połowy lat pięćdziesiątych XX w. zwiększył się udział LZS w masowych imprezach sportowych, w których wielu wybitnych sportowców stawiało swoje pierwsze kroki, np. do reprezentacji kraju niejednokrotnie trafiali ciężarowcy, którzy pierwszy kontakt ze sportem mieli poprzez – organizowany również na zagłębiowskiej wsi – konkurs siłacza wiejskiego. Z kolei jedną z największych imprez masowych był organizowany od roku 1958 turniej szachowy „O Złotą Wieżę”. Reprezentanci Zagłębia Dąbrowskiego również w tej imprezie startowali i odnosili sukcesy. Brali też udział m.in. w powiatowych świętach sportu wiejskiego.

Spośród istniejących na terenie Zagłębia Dąbrowskiego klubów zrzeszonych w LZS, których zawodnicy odnosili sukcesy na arenie krajowej i międzynarodowej, wymienić należy przede wszystkim: LKS Kłos Olkusz, LZS Myszków, LZS Sparta Będzin i LKS Światowit Myszków.

Pomimo że najbardziej popularną dyscypliną sportu uprawianą w LZS była piłka nożna, to jednak najwięcej sukcesów zagłębiowskim LZS przysporzyli reprezentanci ww. klubów w takich dyscyplinach, jak: akrobatyka sportowa, kolarstwo, lekkoatletyka i podnoszenie ciężarów. Jedyna sekcja akrobatyki sportowej na terenie Zagłębia Dąbrowskiego, działająca w strukturach Zrzeszenia LZS, ist-

⁵⁶ „Wiadomości Sportowe” 1988, nr 16, s. 4.

⁵⁷ „Wiadomości Sportowe” 1988, nr 13, s. 2.

⁵⁸ Nie przewidziano, że zwycięzcą może być Polak, dlatego organizatorzy nie posiadali nagrania z polskim hymnem. W konsekwencji hymn zaśpiewał jeden z Polaków będący na zawodach, a mieszkający w USA. Zob. „Wiadomości Sportowe” 1989, nr 23, s. 2.

⁵⁹ „Wiadomości Sportowe” 1989, nr 29, s. 1; J. T. Michura, dz. cyt., s. 219.

niała w LKS Kłos Olkusz, który posiadał też wyróżniającą się, nie tylko w Zagłębiu Dąbrowskim, ale i w kraju, sekcję lekkoatletyczną. Spośród olkuskich akrobatów na uwagę zasługują m.in. Beata Borowiec, Alicja Lach i Agata Ostrowska (zdobyły medale w konkurencjach dwójek i trójek podczas mistrzostw Polski, a także mistrzostw Europy) oraz Witold Majka – mistrz Polski w skokach na ścieżce (1974 r.). W lekkoatletyce zaś najwięcej medali, na szczeblu krajowym, zdobyły Grażyna Kowina (9 medali w mistrzostwach Polski seniorów i 6 medali w halowych mistrzostwach Polski seniorów) oraz Czesława Mentlewicz (5 medali mistrzostw Polski seniorów). W kolarstwie najbardziej utytułowanym sportowcem z terenu Zagłębia Dąbrowskiego, reprezentującym LZS Myszków, a następnie LZS Sparta Będzin, był Bogusław Fornalczyk (wielokrotny medalista mistrzostw Polski). Natomiast najsilniejszą sekcję podnoszenia ciężarów, biorąc pod uwagę wyniki sportowe, posiadał LKS Światowit Myszków. Największe triumfy w omawianym okresie dla myszkowskiego klubu święcili m.in. Dariusz Osuch (złoty medal w mistrzostwach świata juniorów do lat 20 w 1989 r.) i Henryk Rok (brązowy medal w mistrzostwach Polski seniorów w 1988 r.).

DEKLARACJA BRAKU KONFLIKTU INTERESÓW

Autor deklaruje brak potencjalnych konfliktów interesów w odniesieniu do badań, autorstwa i/lub publikacji artykułu: *Zarys dziejów Ludowych Zespołów Sportowych w Zagłębiu Dąbrowskim (1945–1989)*.

FINANSOWANIE

Autor nie otrzymał żadnego wsparcia finansowego w zakresie badań, autorstwa i/lub publikacji artykułu: *Zarys dziejów Ludowych Zespołów Sportowych w Zagłębiu Dąbrowskim (1945–1989)*.

Bibliografia

A. Źródła

I. Źródła archiwalne

Archiwum Państwowe w Częstochowie.

Archiwum Państwowe w Katowicach, Komitet Powiatowy Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w Myszkowie, sygn. 327/IV/69, Informacja Komisji Propagandy Komitetu Powiatowego PZPR w Myszkowie z całokształtu działalności w 1971 roku.

Archiwum Państwowe w Katowicach, Komitet Powiatowy Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w Myszkowie, sygn. 327/IV/73, Ocena aktualnego stanu i zadania w podnoszeniu poziomu rozwoju sportu w klubach sportowych i zakładach pracy w powiecie myszkowskim.

Zbiory prywatne Eligiusza Małolepszego.

Zbiory prywatne Stanisława Wrzesińskiego.

II. Źródła drukowane

40 lat Ludowych Zespołów Sportowych, Katowice [b.d.w.].

Informacja Komisji Propagandy Komitetu Powiatowego PZPR w Myszkowie z całokształtu działalności w 1971 roku.

Materiały sprawozdawczo-programowe na VIII Wojewódzki Zjazd Delegatów, Katowice – marzec 1975.

Ocena aktualnego stanu i zadania w podnoszeniu poziomu rozwoju sportu w klubach sportowych i zakładach pracy w powiecie myszkowskim.

Sprawozdanie z działalności Wojewódzkiego Zrzeszenia „Ludowe Zespoły Sportowe” w Katowicach za okres 1967–1970, Katowice, dnia 3 kwietnia 1971.

III. Prasa

„Wiadomości Sportowe” 1977, 1987–1989

„Wiadomości Zagłębia” 1962, 1965–1967

IV. Źródła internetowe

<https://olimpijski.pl/olimpijczycy/boguslaw-fornalczyk/> [dostęp: 18.01.2024].

https://pl.wikipedia.org/wiki/Gra%C5%BCyna_Kowina [dostęp: 21.01.2024].

<https://dziennikpolski24.pl/nadzieja-gregorskich/ar/1976630> [dostęp: 9.05.2024].

B. Literatura

I. Publikacje

Bakota D., Khlud M., *Sport in the district of Myszków in the years 1956–1975*, „Physical Activity Review” 2018, vol. 6, s. 94–99; <http://dx.doi.org/10.16926/par.2018.06.13>.

Bielecki P., *Krótką historia o Zagłębiu Dąbrowskim*, Forum dla Zagłębia Dąbrowskiego, Sosnowiec 2011.

Drążdżewski S., *Ludowe Zespoły Sportowe*, Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, Warszawa 1974.

Dulias R., Hibszer A., *Województwo śląskie. Przyroda, gospodarka, dziedzictwo kulturowe*, Wydawnictwo Kubajak, Krzeszowice 2004.

Dziechciarz O., Sypień J., *Dzieje Bukowna*, Urząd Miejski w Bukowni, Bukowno 2017.

Encyklopedia Dąbrowy Górniczej A–Z, t. 1, Towarzystwo Przyjaciół Dąbrowy Górniczej, Dąbrowa Górnicza 1996.

Glimos-Nadgórska A. (red.), *Będzin 1358–2008*, t. 3: *Od rozbiorów do współczesności*, Muzeum Zagłębia w Będzinie, Będzin 2008.

- Głuszek Z., *Leksykon polskich olimpijczyków 1924–1998*, Polskie Wydawnictwo Sportowe SPRINT, Warszawa 1999.
- Kiryk F., Kołodziejczyk R. (red.), *Dzieje Olkusza i regionu olkuskiego*, PWN, Warszawa – Kraków 1978.
- Latuszkiewicz B., *Zielone bractwo*, W.Z.Graf, Warszawa 2000.
- Małolepszy E., Bakota D., Drozdek-Małolepsza T., Płomiński A., *Z dziejów sportu i turystyki w działalności Krajowego Zrzeszenia Ludowe Zespoły Sportowe w latach 1975–2015*, Wydawnictwo im. S. Podobińskiego Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie, Częstochowa 2016.
- Małolepszy E., Drozdek-Małolepsza T., *Zarys dziejów sportu i turystyki w działalności Śląskiego Wojewódzkiego Zrzeszenia Ludowe Zespoły Sportowe (1946–2021)*, Wydawnictwo PRYMAT, Białystok 2023.
- Masny J., *Kultura fizyczna wśród młodzieży wiejskiej*, PWN, Warszawa – Kraków 1980.
- Mentlewicz J., *50 lat Ludowego Klubu Sportowego „Kłós” Olkusz. Historia 1967–2017*, Klucze Poligrafii, Olkusz 2017.
- Mentlewicz J., *701 i inni. Historia Ludowych Zespołów Sportowych w powiecie olkuskim*, Klucze Poligrafii, Olkusz 2020.
- Mentlewicz J., *Świadectwo sukcesu. 50 lat Lekkiej Atletyki Ludowego Klubu Sportowego „Kłós”. Historia 1967–2017*, Klucze Poligrafii, Olkusz 2019.
- Michalski C., *Sport w powiecie olkuskim*, [w:] Kiryk F., Kołodziejczyk R. (red.), *Dzieje Olkusza i regionu olkuskiego*, PWN, Warszawa – Kraków 1978, s. 453–459.
- Michura J.T., *Kronika Śląskiej Sztangi*, t. 2: *Monografie klubów*, Jerzy Teodor Michura, Śląski Związek Podnoszenia Ciężarów, [b.m.w.] 2016.
- Miroszewski K. (red.), *Po obu stronach Warty. Zarys dziejów Myszkowa*, Urząd Miasta Myszków, Myszków 2010.
- Nycz T., Witkowski S., *40 lat Turnieju Szachowego „O Złotą Wieżę”*, Wydawnictwo Szachowe „PENELOPA”, Warszawa 1998.
- Polak E., *Akrobatyka sportowa w Polsce*, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2003.
- Zsubert R., *Kultura fizyczna w przemianach wsi polskiej w latach 1944–1956*, Wydawnictwo Akademii Wychowania Fizycznego we Wrocławiu, Wrocław 2010.
- Wiśniewska J., *Dzieje miasta i gminy Koziegłowy*, Śląska Agencja Prasowa, Katowice 1996.
- Witek S., *Rozwój sportu i rekreacji. Kluby, organizacje, obiekty (1945–2007)*, [w:] Glimos-Nadgórska A. (red.), *Będzin 1358–2008*, t. 3: *Od rozbiorów do współczesności*, Muzeum Zagłębia w Będzinie, Będzin 2008, s. 677–706.
- Zajdel J., *Sport na wsi*, Wydawnictwo „Sport i Turystyka”, Warszawa 1954.
- Zieliński J., *Zagłębie Dąbrowskie*, Krajowa Agencja Wydawnicza, Katowice 1979.

II. Prace niepublikowane

a) prace magisterskie

Kalinowska E., *Powstanie i rozwój akrobatyki sportowej w latach 1967–1998 na przykładzie klubu LKS „Kłos” Olkusz*, AWF Katowice 2004.

Ociepa A., *Geneza i działalność Klubu Sportowego „Polonia” Częstochowa do 2005 roku*, AWF Katowice 2007.

wpłynął do redakcji: 10.04.2023;
przyjęty do druku: 22.06.2024

<http://dx.doi.org/10.16926/sit.2024.03.04>

Krzysztof KOŚCIAŃSKI*

ZARYS DZIEJÓW PIŁKI NOŻNEJ W KATEGORII SENIORÓW ROBOTNICZEGO KLUBU SPORTOWEGO RAKÓW CZĘSTOCHOWA W LATACH 1998–2023

Jak cytować [how to cite]: Kościański K., *Zarys dziejów piłki nożnej w kategorii seniorów Robotniczego Klubu Sportowego Raków Częstochowa w latach 1998–2023*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2024, t. 7, nr 3, s. 57–74.

A history outline of senior football of Raków Częstochowa Workers Sports Club in the years 1998–2023

Abstract

The club was founded in 1921. At that time, on the initiative of Marian Federak, Klub Sportowy Racovia was established. With the incorporation of the settlement of Raków into Częstochowa (1928), it changed its name to Raków Częstochowa. Its history was continued both in the interwar period, World War II and after the war. In the years 1998–2023, Robotniczy Klub Sportowy Raków Częstochowa was the most successful team from the Częstochowa region. After relegation from the first league in the 1997/1998 season, due to the result of organizational mistakes, the club was in debt. This was largely influenced by the financial problems of Huta Częstochowa. It had been the main sponsor of Raków for several decades. At the beginning of the 20th century, during one of the reporting and election meetings, a proposal was made to liquidate the club. However, this solution was postponed until a new association was prepared, which would formally maintain the continuity of the sports team. In 2002, the Raków Klub Sportowy was established, continuing the tradition of RKS Raków. A few years later, another crisis occurred and the specter of collapse reoccurred (2009). A group of former Raków players gathered then, including Jerzy Brzęczek and Krzysztof Kołaczyk, who managed to stabilize the situation thanks to their actions. They acquired a new main sponsor, the company X-KOM. This enabled the association to be transformed into a joint-stock company (2011). From 2014, Michał Świerczewski became the owner of the club. Due to poor sports results, in 2016 he hired Marek Papszun as the first coach. In the following

* <https://orcid.org/0000-0002-5848-5325>; dr, Katedra Pedagogiki, Wydział Nauk Społecznych, Uniwersytet Jana Długosza w Częstochowie; e-mail: k.koscianski@ujd.edu.pl (autor korespondencyjny)

years, the Raków team achieved more and more sports successes, and in the 2022/2023 season they won the Ekstraklasa and won the title of Polish champion.

Keywords: Częstochowa, football, Robotniczy Klub Sportowy Raków Częstochowa, Top league.

Streszczenie

Klub powstał w 1921 r. Wówczas z inicjatywy Mariana Federaka powołano Klub Sportowy Racovia. Wraz z przyłączeniem osady Raków do Częstochowy (1928 r.) zmienił nazwę na Raków Częstochowa. Jego dzieje były kontynuowane w okresie międzywojennym, podczas II wojny światowej, a także czasach powojennych. W latach 1998–2023 Robotniczy Klub Sportowy (RKS) Raków Częstochowa był najbardziej utytułowanym klubem sportowym z regionu częstochowskiego. Po spadku z I ligi w sezonie 1997/1998 w wyniku błędów organizacyjnych klub został zadłużony. Duży wpływ na to miały problemy finansowe Huty Częstochowa. Była ona od kilkadziesiąt lat głównym sponsorem Rakowa. Na początku XX w. na jednym z zebrań sprawozdawczo-wyborczych postawiono postulat o likwidacji klubu. Ostatecznie odłożono to rozwiązanie do momentu przygotowania nowego stowarzyszenia, które formalnie mogło utrzymać ciągłość działania zespołu sportowego. W 2002 r. powołano Klub Sportowy (KS) Raków, który był kontynuatorem tradycji RKS Raków. Po kilku latach nastąpił kolejny kryzys i widmo upadku (2009 r.). Zebrała się wówczas grupa byłych piłkarzy Rakowa, w tym Jerzy Brzęczek i Krzysztof Kołaczyk, którzy dzięki swoim działaniom ustabilizowali sytuację. Pozyskali oni głównego sponsora – firmę x-kom. Umożliwiło to przekształcenie stowarzyszenia w spółkę akcyjną o nazwie RKS Raków Częstochowa (2011 r.). W 2014 r. właścicielem klubu został Michał Świerczewski. Wobec słabych wyników sportowych w 2016 r. zatrudnił on na stanowisku pierwszego trenera Marka Papszuna. W kolejnych latach zespół Rakowa odnosił coraz większe sukcesy sportowe, by w sezonie 2022/2023 zwyciężyć w rozgrywkach Ekstraklasy i zdobyć tytuł mistrza Polski.

Słowa kluczowe: Częstochowa, piłka nożna, Robotniczy Klub Sportowy Raków Częstochowa, Ekstraklasa.

Wprowadzenie

Celem pracy jest przedstawienie zarysu dziejów Robotniczego Klubu Sportowego Raków Częstochowa w latach 1998–2023. Cezurę początkową pracy stanowi rok 1998, w którym nastąpił spadek Rakowa z I ligi (ówczesnego najwyższego szczebla rozgrywek piłki nożnej w Polsce). Innym powodem wskazania tej daty za cezurę początkową jest zakończenie współpracy na wcześniejszych warunkach z Hutą Częstochowa, zamykające kilkadziesiątletni patronat tego zakładu pracy nad klubem. Cezurę końcową wyznacza rok 2023, w którym Raków zdobył tytuł Mistrza Polski w piłce nożnej.

W odniesieniu do stanu badań należy wymienić artykuły prasowe Adriana Heluszki i Krzysztofa Kwaśniewskiego¹. Przyczynek do artykułu stanowi praca

¹ A. Heluszka, *Raków Częstochowa wraca po 21 latach do Ekstraklasy. Do elity wniesie koloryt i świeżość*, „GOL24” 25 kwietnia 2019, <https://gol24.pl/rakow-czestochowa-wraca-po-21-latach-do-ekstraklasy-do-elity-wniesie-koloryt-i-swiezosc/ar/c2-14078357> [dostęp: 20.02.2024];

doktorska Krzysztofa Kościańskiego „Piłka nożna w regionie częstochowskim w latach 1906–2016”. Należy również wymienić prace magisterskie Damiana Koniecznego i Patryka Podwysockiego dotyczące dziejów klubu, jednak ich cezurę końcową stanowi 2001 r.²

Przy przygotowaniu artykułu wykorzystano źródła archiwalne, prasowe oraz internetowe. Kwerendę dokumentacji przeprowadzono w Archiwum Państwowym w Częstochowie; wykorzystano także prywatne zbiory Cezarego Suchana. Cenne materiały źródłowe pozyskano z oficjalnej strony klubu www.rakow.com, na której ukazywały się oficjalne komunikaty oraz informacje dotyczące funkcjonowania klubu w latach 2009–2023. Wymienione prace stanowią głównie źródła pierwotne oraz omówienia bieżących zagadnień związanych z dziejami Rakowa Częstochowa. W związku z tym jest potrzeba opracowania, traktującego całościowo zarys dziejów Robotniczego Klubu Sportowego Raków Częstochowa w latach 1998–2023.

Metody i problemy badawcze

W przygotowaniu pracy zostały wykorzystane następujące metody badawcze: analiza źródeł historycznych, indukcja, dedukcja, synteza oraz porównanie. Sformułowano poniższe pytania badawcze:

1. Jakie uwarunkowania miały wpływ na działalność RKS Raków Częstochowa w latach 1998–2023?
2. Jak kształtował się poziom sportowy piłki nożnej w RKS Raków Częstochowa w latach 1998–2023 na tle ogólnopolskim i międzynarodowym?

Wyniki i dyskusja

W 1921 r. z inicjatywy Mariana Federaka w osadzie Raków powołano Klub Sportowy Racovia. Pomimo opracowania statutu oraz złożenia stosownych do-

A. Heluszka, *Raków Częstochowa postawił wszystko na jedną kartę. Nie wyszło. Ujawniamy kulisy*, „Przegląd Sportowy” 10 lipca 2023, <https://przegladSPORTOWY.onet.pl/piłka-nożna/ekstraklasa/rakow-czestochowa-postawil-wszystko-na-jedna-karte-nie-wyszlo-ujawniamy-kulisy/7b95znz> [dostęp: 28.08.2023]; K. Kwaśniewski, *Borkowski prezesem Rakowa*, „Sport Śląski” 1 sierpnia 2008, <https://www.sportslaski.pl/artukul/borkowski-prezesem-rakowa> [dostęp: 22.01.2024].

² Kościański K., *Piłka nożna w regionie częstochowskim w latach 1906–2016* (praca doktorska), Uniwersytet Szczeciński 2023; Konieczny D., *85-lecie Klubu Sportowego Raków Częstochowa* (praca magisterska), AJD Częstochowa 2006; Musiał A., *Męska piłka nożna w Częstochowie w latach 1989–2010* (praca magisterska), AJD Częstochowa 2012; Podwysocki P., *80 lat sekcji piłki nożnej w Robotniczym Klubie Sportowym Raków Częstochowa 1921–2001* (praca magisterska), UŚ Katowice 2001.

kumentów nie udało się go zarejestrować. Nie widząc dalszych perspektyw, działacze podjęli decyzję o rozwiązaniu klubu z dniem 20 lipca 1925 r.³ Mimo braku oficjalnej rejestracji w 1924 r. klub został przyjęty do Krakowskiego Związku Okręgowego Piłki Nożnej (KZOPN), o czym świadczył spis klubów Polskiego Związku Piłki Nożnej (PZPN)⁴. W 1927 r. grupa działaczy robotniczych reaktywowała klub pod nazwą RKS Raków Sekcja Sportowa Organizacji Młodzieży Towarzystwa Uniwersytetu Robotniczego w Częstochowie⁵. Przyjęto barwy klubowe, które znalazły się na strojach zawodników: niebieskie koszulki z czerwonym poziomym pasem na piersi i czerwone spodenki. Klub był finansowo wspierany przez Hutę Częstochowa⁶. W 1945 r. klub reaktywowano pod nazwą RKS Raków Częstochowa. Siedziba klubu znajdowała się przy ul. Ludwika Obraniaka (od 1991 r. Bolesława Limanowskiego 83). W XX w. w poszczególnych latach klub posiadał sekcje: boks, brydża, lekkoatletyki, koszykówki, piłki nożnej, piłki ręcznej, siatkówki, szachów i tenisa stołowego. Największe sukcesy osiągnęła sekcja piłki nożnej. W 1967 r. zespół Rakowa Częstochowa (III liga) awansował do finału Pucharu Polski, przegrywając w nim po dogrywce 0:2 z drużyną Wisły Kraków (I liga)⁷. W sezonie 1993/1994 drużyna zajęła pierwsze miejsce w II lidze, tym samym awansując do I ligi⁸. Przez cztery sezony (1994–1998) Raków występował na najwyższym szczeblu rozgrywek w Polsce. W sezonie 1997/1998 zajęł ostatnie miejsce w tabeli, spadając z tej przyczyny do II ligi⁹.

W latach 1998–2023 infrastruktura sportowa stanowiła duży problem Rakowa Częstochowa. Obiekt, który powstał w latach pięćdziesiątych XX w., niewiele zmienił się do momentu pierwszego awansu na najwyższy szczebel rozgry-

³ Archiwum Państwowe w Kielcach (dalej: APKiel.), Urząd Wojewódzki w Kielcach (dalej: UWK) sygn. 54, Stowarzyszenia i Związki Sportowe, Pismo do Starostwa powiatu częstochowskiego o rozwiązaniu KS „Racovia”, s. 40. Pismo z tą informacją podpisane przez Mariana Federaka zostało wysłane 3 października 1925 r. do starostwa.

⁴ *Rocznik Polskiego Związku Piłki Nożnej 1919–1924*, Kraków: PZPN 1925, s. 120. W monografii widniał błędny zapis nazwiska osoby kontaktowej – M. Fedczak, co powielano w innych pracach. Zapewne chodziło o Mariana Federaka.

⁵ 13 marca 1928 r. osada Raków została przyłączona do Częstochowy, pod tą samą nazwą, jako dzielnica.

⁶ K. Kościański, *Piłka nożna w regionie...*, s. 87–88.

⁷ J. Jeleń, A. Konieczny, *Piłkarski Puchar Polski*, Wydawnictwo „Sport i Turystyka”, Warszawa 1988, s. 56–60.

⁸ Do 2005 r. najwyższa w hierarchii klasa męskich ligowych rozgrywek piłkarskich w Polsce, będąca jednocześnie najwyższym szczeblem centralnym (I poziom ligowy). Pierwotnie zarządzana przez Polski Związek Piłki Nożnej (w latach 1928–2005), następnie (od 18 listopada 2005 r.) przez Ekstraklasę SA „Ekstraklasa”. 7 stycznia 2007 obradujące w Warszawie walne zgromadzenie sprawozdawczo-statutowe PZPN podjęło decyzję o reformie centralnych szczebli męskich rozgrywek ligowych – począwszy od sezonu 2008/2009. Na mocy zawartych porozumień zmianom uległy zarówno struktura, jak i terminologia poszczególnych klas rozgrywkowych, w tym tej najwyższej, która z I ligi została oficjalnie przemianowana na Ekstraklasę.

⁹ <http://www.hppn.pl/liga/sezon-po-sezonie/13,sezon-1997-98/159,I-liga/tabela> [dostęp: 28.02.2022].

wiek¹⁰. Początkowo teren należał do Huty Częstochowa, po czym na początku XXI w. został przekazany klubowi. Jednak wobec zadłużenia ostatecznie stadion został powierzony Urzędowi Miasta Częstochowa. Brak jego modernizacji doprowadził kilkakrotnie do zagrożenia niedopuszczeniem Rakowa do rozgrywek. W sezonie 2010/2011 komisja PZPN nie przyznała klubowi licencji na grę w drugiej lidze (grupie zachodniej). Powodem odrzucenia wniosku była niekompletna dokumentacja ze strony Miasta Częstochowy, związana z modernizacją obiektu, w tym zadaszenia trybun. Ostatecznie PZPN dał warunkową licencję, zobowiązując klub do zadaszenia 250 miejsc¹¹. Na wschodniej trybunie nad krzeselkami powstał doraźny dach z plandek, dzięki czemu została uznana za trybunę krytą. Kolejny prowizoryczny remont przeprowadzono wraz z awansem do I ligi. Po awansie do PKO Ekstraklasy (2019 r.) stadion w Częstochowie nie spełnił wymogów licencyjnych. Raków z konieczności pełnił więc funkcję gospodarza na stadionie w Bełchatowie. Rozegrał tam niemal dwa pełne sezony (2019/2020 i 2020/2021), w trakcie których obiekt w Częstochowie przechodził remont¹². Pierwszy oficjalny mecz na stadionie Rakowa – po powrocie na najwyższy szczebel rozgrywek – odbył się 23 kwietnia 2021 r. z zespołem Śląska Wrocław. Pomimo modernizacji nie został on dostosowany do rozgrywek europejskich. W sezonie 2021/2022 i 2022/2023 klub decydujące mecze eliminacyjne do Ligi Konferencji Europy (LKE) rozgrywał na stadionie w Bielsku Białej, natomiast do Ligi Mistrzów w Sosnowcu. Brak stadionu o standardach europejskich wpłynął na mniejsze dochody z organizacji meczów, a także mógł mieć wpływ na inne czynniki, m.in. wyniki sportowe oraz popularyzację tej dyscypliny w Częstochowie i regionie częstochowskim.

W 1998 r. prezesem klubu był Janusz Konieczko¹³. RKS Raków zrzeszał 1260 członków, w tym 960 pełnoletnich. Zdecydowaną większością członków wspierających byli pracownicy Huty Częstochowa. Klub posiadał cztery sekcje sportowe: brydża sportowego, piłki nożnej, piłki siatkowej i szachów (na początku XXI w. funkcjonowała już tylko sekcja piłki nożnej)¹⁴. RKS Raków był organizacją

¹⁰ Stadion znajdował się przy ul. L. Obraniaka 83 (później Bolesława Limanowskiego), oficjalnie został otwarty 22 lipca 1955 r. Wybudowanie tego obiektu znacząco poprawiło warunki do rozwoju sportu w tej części miasta, szczególnie piłki nożnej. W jego budowę byli głównie zaangażowani pracownicy Huty B. Bieruta w Częstochowie.

¹¹ <https://rakow.com/aktualnosci/rakow-na-razie-bez-licencji-255> [dostęp: 5.09.2023].

¹² J. Czapplewski, *Oficjalnie: Raków wraca na stadion w Częstochowie. Pierwszy domowy mecz ze Śląskiem Wrocław po 706 dniach*, „GOL24” 21 kwietnia 2021, <https://gol24.pl/oficjalnie-rakow-wraca-na-stadion-w-czestochowie-pierwszy-domowy-mecz-ze-slaskiem-wroclaw-po-706-dniach/ar/c2-15573645> [dostęp: 20.02.2024].

¹³ Pełnił tę funkcję w okresie 5.07.1996 r. – 20.07.2000 r.

¹⁴ Archiwum Państwowe w Częstochowie (dalej: APCz), Robotniczy Klub Sportowy „Raków” w Częstochowie, t. 2, sygn. 35/27, Sprawozdanie z działalności RKS „Raków” w 1998 r, s. 353. W dniu 21 lipca 2021 ówczesny prezes RKS Raków Wojciech Cygan podpisał umowę z prezesem

społeczną działającą przy Hucie Częstochowa¹⁵. Był bezpośrednio związany z tym ośrodkiem przemysłowym i w dużym stopniu od niego zależny. Zawodnicy, trenerzy i działacze klubu pobierali wynagrodzenie z tego zakładu pracy, często będąc zatrudnionymi na fikcyjnych etatach. Członkowie zarządu RKS Raków wywodzili się spośród pracowników tego przedsiębiorstwa. Teren, na którym znajdował się obiekt sportowy, również należał do Huty Częstochowa, będącej jego zarządcą. W latach dziewięćdziesiątych XX w. nastąpił kryzys polskiego hutnictwa¹⁶. W kwietniu 1998 r., po wyrażeniu zgody przez Radę Ministrów na komercjalizację zakładu, Minister Skarbu Państwa podpisał Akt Komercjalizacji Huty Częstochowa, przekształcając ją z dniem 1 maja 1998 r. w Spółkę Akcyjną (SA), której jedynym akcjonariuszem był Skarb Państwa. Procesowi zachodzących przemian towarzyszyła też redukcja zatrudnienia w samej Hucie. W ramach restrukturyzacji majątkowej zakład zredukował posiadane tereny, a także obiekty zbędne dla działalności produkcyjnej¹⁷. Działacze nowej spółki nie chcieli dalszej współpracy z klubem na wcześniejszych zasadach. Zarząd Huty Częstochowa SA 7 lipca 1999 r. podjął uchwałę, która zobowiązywała Zastępcę Dyrektora ds. Pracowniczych Janusza Konieczkę do rozpoczęcia przygotowań celem utworzenia spółki akcyjnej RKS¹⁸. Całość działań niekorzystnie wpłynęła na funkcjonowanie klubu sportowego, w tym na finanse Rakowa Częstochowa. Wraz z odpływem pracowników zmniejszyła się liczba członków wspierających klub z Huty Częstochowa SA do 125 (wszystkich 223) w grudniu 2000 r.¹⁹

Dużym obciążeniem finansowym dla klubu był działający przy nim Zakład Budowlano-Remontowy (ZRB). Początkowo (od 1988 r.) zyski z jego działalności pokrywały koszty działalności merytorycznej klubu. Z biegiem lat skurczyła się gwałtownie liczba zleceń z Huty Częstochowa. Uchwałą zarządu klubu z dnia 28

i trenerem UKS-u GOL Włodzimierzem Seifrydem, na mocy której przejął dwie drużyny z UKS-u GOL Częstochowa. Od tego momentu przy Rakowie działała sekcja piłki nożnej kobiet.

¹⁵ APCz, Robotniczy Klub Sportowy „Raków” w Częstochowie, t. 2, sygn. 35/27, Statut Robotniczego Klubu Sportowego „Raków” przy „Hucie” Częstochowa, s. 288.

¹⁶ W. Szulc, *Transformacja polskiego hutnictwa żelaza do gospodarki wolnorynkowej (z uzupełnieniami)*, Instytut Metalurgii Żelaza, Gliwice 2014, s. 67–68. Odłożono w czasie modernizację hut w Polsce. W 1996 r. nastąpiło załamanie rynku, utrzymujące się w kolejnych latach, a nasilone w 1998 r., co doprowadziło do tego, że konkurencja importu wyrobów hutniczych z Rosji dodatkowo pogorszyła i tak trudną sytuację polskiego hutnictwa.

¹⁷ <https://www.rfgsa.pl/o-spolce/historia> [dostęp: 13.12.2023]; J. Kapsa, *Rozmowa z Andrzejem Jakubowem członkiem Zarządu Huty „Częstochowa” dyrektorem d/s pracy*, „Gazeta Częstochowska” 14 grudnia 2000, nr 47, <https://gazetacz.com.pl/odpowiedzialnosc-pracownikow-11/> [dostęp: 12.12.2023].

¹⁸ APCz, RKS „Raków” w Częstochowie, t. 2, sygn. 35/10, Uchwały Zarządu Klubu listy obecności 1996–2000, s. 4.

¹⁹ APCz, RKS „Raków” w Częstochowie, t. 2, sygn. 35/27, Konferencja sprawozdawczo-wyborcza RKS „Raków” z 29.01.2002 r., s. 3. W kolejnych latach członkami klubu byli w większości rodzice niepełnoletnich zawodników oraz pełnoletni zawodnicy.

lutego 2001 r. ZRB został zlikwidowany. Ujemny bilans finansowy ZRB przy RKS Raków w Częstochowie w latach 2000–2001 wyniósł 704 820,39 zł. Powyższym zadłużeniem obciążony został klub²⁰. Łączna strata netto klubu na koniec 2000 r. wynosiła 1 099 140,86 zł. Większość tej kwoty stanowiły zobowiązaniami wobec Urzędu Skarbowego oraz Zakładu Ubezpieczeń Społecznych (ZUS). Pozostałe zaległości finansowe dotyczyły m.in. płac dla zawodników i trenerów. Brak finansowego wsparcia Huty Częstochowa, zadłużenie ZRB oraz wycofywanie się mniejszych sponsorów doprowadziło klub na początku XXI w. do widma upadku.

20 lipca 2000 r. powołano zarząd w składzie: Zbigniew Pawlak – prezes, Wojciech Nabiałek – wiceprezes do spraw sportowo-organizacyjnych oraz członkowie: Bogdan Matusz, Janusz Saleta, Mirosław Sieja²¹. Nowo wybrany zarząd miał rozwiązać kryzysową sytuację poprzez przemianowanie stowarzyszenia w spółkę akcyjną. Rosnące zadłużenie klubu oraz nieuregulowana sprawa własnościowa stadionu nie przyciągnęła potencjalnych akcjonariuszy. Wobec braku chętnych sponsorów procedury nie wdrożono w życie²². 18 lipca 2001 r. odbyła się nadzwyczajna konferencja sprawozdawczo-wyborcza RKS Raków. Jeden z punktów dotyczył likwidacji klubu. Prezes Zbigniew Pawlak, powołując się na sprawozdanie finansowe i ogólną sytuację klubu z tym związaną, zaproponował przyjęcie przez zarząd uchwały pozwalającej na likwidację RKS Raków przy Hucie Częstochowa i ewentualnie powołanie nowego klubu. Sprzeciw tej propozycji wyraziła część obecnych członków i sympatyków klubu. Ustosunkował się do niej obecny na konferencji wiceprezes Częstochowskiego Okręgowego Związku Piłki Nożnej Ludwik Cierpik. Zaproponował, by najpierw powołać nowe stowarzyszenie, któremu RKS Raków mógłby przekazać majątek. Bez takiego zabiegu bezpowrotnie zlikwidowano by zasłużony dla częstochowskiego regionu klub sportowy²³. Ostatecznie odrzucono wniosek, proponując powołanie Klubu Sportowego Racovia Częstochowa. Sprawami formalnymi związanymi z rejestracją nowego stowarzyszenia zajęli się Edward Flis. Sprzeciw wobec przystąpienia do nowego klubu wyraziła część działaczy i trenerów (m.in. Zbigniew Dobosz i Andrzej Samodurow). Zarząd RKS Raków zrezygnował z przystąpienia do KS Racovia. Jednym z powodów była autorytarna chęć zarządzania nowym stowarzyszeniem przez E. Flisa. Oficjalnie odrzucono pomysł z powodów formalnych²⁴.

²⁰ APCz, RKS „Raków” w Częstochowie, t. 2, sygn. 35/25, Dokumentacja formalno-prawna RKS „Raków”, s. 5, 35.

²¹ APCz, RKS „Raków” w Częstochowie, t. 2, sygn. 35/5, Konferencja sprawozdawczo-wyborcza RKS „Raków” w dniu 20.07.2000 r., s. 4, 17.

²² Tamże, s. 13.

²³ APCz, RKS „Raków” w Częstochowie, t. 2, sygn. 35/6, Nadzwyczajna Konferencja Sprawozdawcza RKS „Raków” w dniu 18.06.2001 r. Materiały do konferencji 2001–2002, s. 2.

²⁴ APCz, RKS „Raków” w Częstochowie, t. 2, s. 35; APCz, RKS „Raków” przy Hucie Częstochowa w Częstochowie, sygn. 28, Uchwała komitetu założycielskiego z dnia 18.06.2001 r. stowarzyszenia o nazwie KS „Racovia”

Pomimo problemów finansowych w sezonie 1998/1999 drużyna występowała w II lidze. Na zakończenie rozgrywek Raków zajął drugie miejsce, przegrywając o 3 punkty rywalizację z Groclinem Grodzisk Wielkopolski. Reorganizacja systemu rozgrywek przewidywała awans tylko jednego zespołu. Brak promocji do wyższej ligi wywołał poważne skutki. Na początku 1999 r. finansowego wsparcia udzielił Marek Dewódzki (właściciel firmy DEMAR), który w zamian stał się posiadaczem kart zawodniczych kilku zawodników. Byli to czołowi piłkarze m.in. Marcin Bojarski, Grzegorz Skwara, Marek Matuszek i Tomasz Kiełbowicz. W grudniu 1999 r. M. Bojarski przeszedł do GKS Katowice, a pieniądze z transferu przejął M. Dewódzki, anulując część długów klubu wobec niego²⁵. Z kolejnych transferów klub również nie otrzymał gratyfikacji finansowych. Pozostali zawodnicy odchodzili, rozwiązując kontrakty, a działacze nie robili nic, by powstrzymać tę tendencję²⁶. W następnym sezonie (1999/2000) PZPN przeprowadził kolejną reformę rozgrywek – tym razem drugoligowych – która sprawiła, że aż osiem zespołów spadało na trzeci poziom rozgrywkowy. Zespół Rakowa prezentował coraz niższy poziom sportowy. Efektem było zajęcie 22 miejsca w rozgrywkach (na 24 zespoły) i spadek do III ligi. Na tym nie skończyły się problemy drużyny z Częstochowy. Dwa dni przed inauguracją rozgrywek w III lidze (sierpień 2000 r.) nie było wiadomo, czy Raków weźmie w nich udział. Ostatecznie po pertraktacjach z zawodnikami przystąpiono do gry. Działacze nie wywiązali się jednak z obietnic m.in. wypłacenia zaległości wobec zawodników. Piłkarze wobec braku porozumienia rozwiązali umowy z klubem²⁷. Od 18 września 2000 r. barw klubu bronili już tylko juniorzy, albowiem starsi zawodnicy odmówili dalszej gry. W zamian za anulowanie wobec nich zaległości finansowych zarząd klubu wydał im karty zawodnicze²⁸. W kolejnych 33 kolejkach drużyna zdobyła zaledwie dwa punkty i z bilansem bramkowym 16:139 spadła do czwartej ligi²⁹.

11 lipca 2002 r. powołano nowe stowarzyszenie pod nazwą: Klub Sportowy Raków Częstochowa. W działalność zaangażowały się osoby związane z klubem we wcześniejszych latach, a pierwszy zespół został oparty o jego wychowanków. Istotne zmiany dla dalszej działalności klubu nastąpiły podczas zebrania spr-

Częstochowa, b. pag. Część członków zarządu powołała nowe stowarzyszenie pod nazwą KS Racovia. Jednak, gdyby w tym dniu zlikwidowano RKS Raków ze względów formalnych, KS Racovia nie miałaby prawa przejąć tradycji klubu. Ostatecznie zaniechano tego pomysłu.

²⁵ APCz, RKS „Raków” w Częstochowie, t. 2, sygn. 35/15, Protokół z posiedzeń Zarządu Klubu. Protokoły z posiedzeń Prezydium Zarządu Klubu 1998–2000, s. 42.

²⁶ Tamże, s. 64.

²⁷ Relacja ustna Grzegorza Chrzęszcza (członek zarządu KS Raków Częstochowa i Stowarzyszenia Wieczny Raków); <http://www.rakow.com.pl/historia> [dostęp: 20.04.2022].

²⁸ APCz, RKS „Raków” w Częstochowie, t. 2, , sygn. 35/16, Protokół z posiedzeń Prezydium Zarządu Klubu 2000–2002, b. pag.

²⁹ <http://www.hppn.pl/liga/sezon-po-sezonie/7,sezon-2000-01/191,III-liga-grupa-III/tabela> [dostęp: 20.04.2022].

wozdawczo-wyborczego 19 lipca 2002 r. Prezesem KS Raków został Jarosław Ociepa, członek zarządu spółki wydzielonej z Huty Częstochowa oraz działacz sportowy zajmujący się wcześniej badmintonem. W zarządzie znaleźli się także: szef służb ekonomicznych Huty Sławomir Malinowski (od 2004 r. prezes klubu), trener Zbigniew Dobosz oraz dziennikarze Iwo Mandrysz i Marek Magiera. W skład Rady Klubu weszli: Kazimierz Kowalczyk (przewodniczący), Sławomir Gliński (wiceprezydent Częstochowy), Andrzej Jakubow (jeden z dyrektorów w Hucie Częstochowa) oraz Józef Tomala i Waldemar Borkowski (prezisi spółek związanych z częstochowską Hutą)³⁰. Do innych ważnych kwestii należało m.in. podjęcie uchwały o powołaniu komisji likwidacyjnej RKS Raków przy Hucie Częstochowa, dzięki czemu uniknięto zobowiązań finansowych, akt dotyczący przekazania majątku powstałego po likwidacji na rzecz powołanego KS Raków Częstochowa jako kontynuatora tradycji³¹. Od 2004 r. wiceprezesem do spraw organizacyjnych wybrano Beatę Bielecką. Nowy zarząd zawarł umowę sponsorską z Hutą Stali Częstochowa³², która m.in. przekazała stadion sportowy przy ul. B. Limanowskiego 83 na rzecz KS Raków Częstochowa. Nawiązano współpracę z Urzędem Miasta Częstochowy oraz pozyskano kilku sponsorów, którzy wywodzili się głównie z miejscowych przedsiębiorców, m.in. firma Goliard (producent makaronów) i Firma Poligraficzno-Introligatorska Udziałowiec (drukarnia).

Zdj. 1. „Klepsydra” kolportowana przez kibiców Rakowa informująca o upadku klubu (15 września 2000 r.)

Źródło: Grzegorz Chrzęszcz.

Drużyna KS Raków oparta o zawodników z regionu częstochowskiego w latach 2002–2005 występowała w IV lidze śląskiej. W sezonie 2004/2005 miał

³⁰ APCz, RKS „Raków” w Częstochowie, t. 2, sygn. 35/7, Konferencja sprawozdawczo-wyborcza RKS „Raków” 29.07.2002 r., s. 12; <https://czestochowa.naszemiasto.pl/w-stanie-likwidacji/ar/c2-5591315> [dostęp: 20.01.2024].

³¹ APCz, RKS „Raków” w Częstochowie, t. 2, Konferencja sprawozdawczo-wyborcza..., s. 17.

³² W 2005 r. hutę przejął ukraiński Przemysłowy Związek Donbasu (*Industrialnyj Sojuz Donbasa*).

miejsce pierwszy sukces na tym szczeblu rozgrywek. Wówczas zespół Rakowa zwyciężył w rozgrywkach śląskiej grupy I, wyprzedzając GKS '71 Tychy. Jednak o awans do III ligi musiał rozegrać baraże ze zwycięzcą śląskiej grupy II – Koszarawą Żywiec. Oba spotkania skończyły się bezbramkowymi remisami. Dogrywka również nie przyniosła rozstrzygnięcia. O wszystkim zadecydowały rzuty karne, których wykonano aż dziesięć serii. Ostatecznie częstochowianie zwyciężyli 9:8³³. Po awansie do III ligi drużyna Rakowa przez kilka sezonów nie osiągała wyników dających awans na wyższy szczebel rozgrywkowy. Najbliżej tego była w sezonie 2007/2008, jednak przegrała decydujący mecz w ostatniej kolejce z Arką Nowa Sól (1:2)³⁴. Mimo to od sezonu 2008/2009 w wyniku reorganizacji rozgrywek klub występował w II lidze, która była trzecim szczeblem rozgrywek PZPN.

Po przegranej meczu w Nowej Soli do dymisji podał się prezes Sławomir Malinowski i wiceprezes ds. organizacyjno-fianсовych Beata Bielecka oraz sztab szkoleniowy: Zbigniew Dobosz, Andrzej Samodurow i Henryk Turek. Klub był w stabilnej sytuacji finansowej, mając dodatni bilans finansowy. Od 1 sierpnia 2008 r. nowym prezesem KS Raków został Waldemar Borkowski – dyrektor Zakładu Remontowo-Usługowego ISD Huty Częstochowa³⁵. Nowy zarząd jako cel sportowy postawił awans do I ligi. Poczyniono ku temu kilka kroków organizacyjnych. Zatrudniono trenera z poza Częstochowy – Leszka Ojrzyńskiego (od 8 sierpnia 2008 r.). Sprowadzono kilku doświadczonych zawodników z innych klubów z Polski. Raków postawił wszystko na „jedną kartę”, bardzo zaryzykował pod względem finansowym i organizacyjnym. Podpisano wysokie kontrakty z zawodnikami i trenerem, zagwarantowano mieszkania oraz zwroty za dojazdy dla zawodników spoza regionu częstochowskiego. Sztab szkoleniowy zorganizował obóz zimowy o wysokich standardach. Mimo tych zabiegów nie udało się awansować do I ligi (5 miejsce na koniec sezonu 2008/2009)³⁶. Nowy zarząd wykazał się dużą niegospodarnością, wydając pieniądze, którymi nie dysponował. Rósł dług wobec wierzycieli, który doprowadził do braku płynności finansowej klubu. Innym problemem była zmniejszona o 20% dotacja na rok 2009 przez nowego właściciela Huty Częstochowa, ukraińską firmę Donbas³⁷. 19 maja 2009 r. podczas zebrania zarządu przyjęto rezygnację z funkcji prezesa klubu Waldemara Borkowskiego. Jako powód podano niestarczające wyniki sportowe oraz zły stan

³³ Zbiory prywatne K. Kościańskiego, płyta CD z nagraniem meczu „Droga do Awansu”, b. pag.

³⁴ Zespół Rakowa przegrał ze zdegradowaną drużyną Arka Nowa Sól 1:2 (zwycięstwo dałoby mu awans). Po meczu wśród działaczy, zawodników i kibiców spekulowano, iż mecz został ustalony. Nikomu jednak niczego nie udowodniono, mimo to kilku zawodników po sezonie odeszło do innych klubów.

³⁵ *Nowy prezes Rakowa*, „Gazeta Częstochowska” 7 lipca 2008 r., nr 31, <https://gazetacz.com.pl/nowy-prezes-rakowa8344/> [dostęp: 20.01.2024].

³⁶ <http://ligowiec.net/klub/rakowczestowchowa/archiwum/138> [dostęp: 20.01.2024].

³⁷ Zbiory prywatne Cezarego Suchana, notatki ze spotkań zarządu, b. pag.

zdrowia prezesa. Jednocześnie podjęta została uchwała o dymisji całego zarządu³⁸. Z powodu złego stanu finansowego, nie było chętnych do zarządzania klubem. Ostatecznie latem 2009 r. grupa wychowanków Rakowa podjęła działania zmierzające do poprawy organizacji klubu. Do pracy przystąpili m.in. Krzysztof Kołaczyk, Jerzy Brzęczek, Cezary Suchan i Grzegorz Lelonek³⁹. Pod koniec 2009 r. wykonano audyt. K. Kołaczyk stwierdził:

na tamten moment zadłużenie sięgało 1 200 000 zł, a każdy miesiąc generował kolejne zadłużenie. By móc funkcjonować potrzebowaliśmy dodatkowo ok. 1 500 000 zł, więc na start w klubowej kasie brakowało ok. 3 000 000 zł⁴⁰.

Główne zadłużenie było wobec ZUS-u i Urzędu Skarbowego. Na przełomie 2009/2010 r. dług w ZUS-ie wynosił ok. 96 000 zł, a w Urzędzie Skarbowym aż 170 000 zł⁴¹. Po raz kolejny w XXI w. Raków miał ogłosić upadłość.

16 stycznia 2010 r. odbyło się walne zgromadzenie klubu, podczas którego prezesem wybrano K. Kołaczyka. Pierwszym trenerem został J. Brzęczek, który również zainwestował prywatne pieniądze w klub⁴². Dużym wydarzeniem było ogłoszenie 21 maja 2010 r. Jakuba Błaszczykowskiego (wychowanek klubu, siostrzeniec J. Brzęczka) Oficjalnym Ambasadorem Rakowa. Był to wówczas reprezentant Polski oraz zawodnik Borussia Dortmund (Niemcy). Jego zaangażowanie miało pozytywne oddziaływanie na proces tworzenia fundamentów pod profesjonalny klub piłkarski w Częstochowie. Istotny wpływ na szkolenie miało przyczynienie się do zawarcia współpracy pomiędzy Rakowem a Borussią Dortmund. Dzięki czemu m.in. trenerzy grup młodzieżowych i dziecięcych Rakowa mogli odbyć staż w klubie z Niemiec⁴³.

Nowy zarząd starał się stworzyć stabilność finansową. Pieniądze na funkcjonowanie klubu pochodziły m.in. z dotacji Urzędu Miasta Częstochowa „Promocja miasta poprzez sport”, „Klubu 100”⁴⁴ i sponsorów. Dodatkowe finanse pochodziły z transferów: Mateusza Zachary do Górnika Zabrze (zima 2010 r.) i Macieja Gajosa do Jagiellonii Białystok (lato 2012 r.). Podjęto próbę rozmów z prezesem ISD Huty Częstochowa Konstantym Litwinowem. Wycofał się on jednak ze sponsorowania klubu z powodu własnych problemów finansowych. Mimo

³⁸ K. Kwaśniewski, *Borkowski prezesem...*; L. Jaźwiecki, *Raków Częstochowa bez prezesa i zarządu*, „Dziennik Zachodni” 20 maja 2009, <https://dziennikzachodni.pl/rakow-czestochowa-bez-prezesa-i-zarzadu/ar/119022> [dostęp: 22.01.2024].

³⁹ Byli zawodnicy Rakowa, którzy m.in. w 1985 r. zdobyli złoty medal na Spartakiadzie Młodzieży w Rzeszowie.

⁴⁰ A. Heluszka, *Raków Częstochowa postawił...*

⁴¹ Zbiory prywatne Cezarego Suchana, notatki ze spotkań zarządu, b. pag.; <https://rakow.com/aktualnosci/podwojna-tozsamosc-nowego-rakowa-102> [dostęp: 20.01.2023].

⁴² Zbiory prywatne Cezarego Suchana, sprawozdanie z walnego zebrania RKS Raków Częstochowa w dniu 16.03.2010 r., b. pag.

⁴³ <https://rakow.com/aktualnosci/pan-ambasador-blaszczykowski-101> [dostęp: 20.01.2023].

⁴⁴ Miesięczna opłata za członkostwo w „Klubie 100” wynosiła 100 zł.

wielu trudności wokół Rakowa zebrała się liczna społeczność kibiców, społeczników oraz inwestorów. 1 lipca 2011 r. został podpisany akt notarialny powołujący spółkę RKS Raków Częstochowa SA. W skład spółki weszło pięciu akcjonariuszy, a jej prezesem został K. Kołaczyk, wiceprezesem Rafał Niewymierzycki⁴⁵. Obaj dzień wcześniej złożyli rezygnację z pełnionych funkcji w stowarzyszeniu KS Raków, co było koniecznością w związku z przejęciem nowych obowiązków. Kapitał zakładowy spółki wyniósł 900 000 zł⁴⁶. Cały proces był możliwy dzięki pozyskaniu głównego sponsora – została nim firma x-kom z siedzibą w Częstochowie, a jej właścicielem był Michał Świerczewski. W kolejnych latach miał on coraz większy wpływ na sprawy organizacyjne w klubie. W wyniku umów zawartych 30 grudnia 2014 r. doszło do zmiany struktury właścicielskiej w RKS Raków Częstochowa SA. Posiadaczem stu procent akcji klubu i jego jedynym właścicielem został M. Świerczewski. Zmianie uległ również skład Rady Nadzorczej, której przewodniczącym został również M. Świerczewski. Prezesem pozostał K. Kołaczyk, który był jedynym członkiem zarządu klubu i osobą upoważnioną do jego reprezentacji⁴⁷. Od 24 lutego 2016 r. przestał pełnić tę funkcję, całkowicie poświęcając się pracy z zespołem jako pierwszy trener⁴⁸. Tymczasowym prezesem został właściciel klubu M. Świerczewski (do momentu wybrania przez niego innego kandydata). Kolejnymi prezesami klubu byli: Janusz Żyła (17.08.2017 r. – 11.07.2018 r.), Wojciech Cygan (11.07.2018 r. – 31.12.2021 r.), Adam Krawczak (1.01.2022 r. – 28.02.2023 r.), Piotr Obidziński (od 1.03.2023 r.).

Istotną rolę w działalności Rakowa mieli kibice. Wspierali klub w ramach woltariatu, m.in. odśnieżając boisko, będąc noszowymi oraz sprzątając i malując obiekt. Zajmowali się również działaniami marketingowymi, rozwieszając afisze meczowe oraz realizując inne przedsięwzięcia promujące klub wśród lokalnej społeczności. W 2010 r. na strojach piłkarzy umieszczona została nazwa stowarzyszenia „Wieczny Raków”. Z inicjatywą wyszedł działacz Rakowa Cezary Suchan:

Nie chcieliśmy, by w tym czasie koszulki pozostawały puste. Zaproponowaliśmy kibicom, że umieścimy z przodu napis „Wieczny Raków”, stanowiący jednocześnie nazwę ich stowarzyszenia⁴⁹.

Mimo braku płynności finansowej i wielu problemów organizacyjnych od 2008 r. drużyna Rakowa występowała z różnymi rezultatami w II lidze (trzeci

⁴⁵ <https://rakow.com/aktualnosci/powolano-spolke-rks-rakow-czestochowa-s-a-606> [dostęp: 12.02.2024].

⁴⁶ Tamże.

⁴⁷ <https://rakow.com/aktualnosci/zmiany-w-strukturach-wlascielskich-rks-u-rakow-2691> [dostęp: 14.02.2024].

⁴⁸ K. Kołaczyk został tymczasowym trenerem Rakowa od 5 października 2015 r., zastępując na tym stanowisku Radosława Mroczkowskiego. W okresie 5.10.2015 r. – 23.02.2016 r. był równocześnie prezesem klubu.

⁴⁹ Rozmowa z Cezarym Suchanem (25.08.2023 r.; członek zarządu KS Raków Częstochowa); <https://rakow.com/aktualnosci/wieczny-rakow-dziala-coraz-prezniej-60> [dostęp: 20.01.2024].

szczebel rozgrywek). W tym okresie trenerami pierwszej drużyny byli kolejno: Leszek Ojrzyński (2008–2009), Robert Olbiński (2009 r.), Jerzy Brzęczek (2010 r.–październik 2014 r.), Dawid Janowski (listopad/grudzień 2014 r.), Radosław Mroczkowski (20.12.2014 r. – 1.10.2015 r.), Przemysław Cecherz i Krzysztof Kołaczyk (3.10.2015 r. – 17.04.2016 r.).

W sezonie 2013/2014 zespół Rakowa na koniec rozgrywek zajął miejsce w strefie spadkowej. Ostatecznie pozostał w II lidze, ponieważ Warta Poznań i Polonia Bytom nie otrzymały licencji na grę w II lidze na sezon 2014/2015. W kolejnym sezonie (2014/2015) Raków zajął w II lidze 4 miejsce, które było premiowane grą w barażach. Rywalem częstochowian była drużyna Pogoni Siedlce, która zajęła 15 miejsce w I lidze. Pierwszy mecz rozegrany w Siedlcach zakończył się remisem 1:1. Rewanż w Częstochowie również nie przyniósł rozstrzygnięcia (remis 2:2). Według przepisów, przy dwóch kolejnych remisach, o awansie drużyny decydowała większa liczba goli zdobytych na wyjeździe. Oznaczało to, że czerwono-niebiescy pozostaną w II lidze. Kolejny sezon nie spełnił oczekiwań, dlatego nastąpiła zmiana na stanowisku trenera. Funkcję tę od 18 kwietnia 2016 r. powierzono Markowi Papszunowi, co przyniosło efekty w wynikach sportowych w kolejnych latach⁵⁰. Już w następnym sezonie (2016/2017) zespół prowadzony przez nowego trenera Rakowa awansował do I ligi, zajmując na koniec rozgrywek pierwsze miejsce. Zespół w 34 kolejkach przegrał tylko 3 razy. Dzięki zwycięstwom w rozgrywkach pierwszoligowych w sezonie 2018/2019, drużyna z Częstochowy wróciła po 21 latach na najwyższy poziom rozgrywek w Polsce. Na pięć spotkań przed końcem sezonu podopieczni trenera M. Papszuna zagwarantowali sobie awans, pokonując Podbeskidzie Bielsko-Biała 2:0. Drużyna zdominowała rozgrywki I ligi i dobrze radziła sobie także w Pucharze Polski, gdzie dotarła do półfinału, ulegając ostatecznie Lechii Gdańsk 0:1⁵¹. Na wcześniejszych etapach rozgrywek pokonała m.in. Lecha Poznań (1:0) i Legię Warszawa (2:1). Następne sezony przyniosły kolejne sukcesy dla Rakowa Częstochowa. Zespół dwukrotnie triumfował w Pucharze Polski (2020/2021, 2021/2022) oraz Superpucharze Polski (2020/2021, 2021/2022), a także sięgał po wicemistrzostwo kraju (2020/2021, 2021/2022).

22 lipca 2021 r. Raków zadebiutował w europejskich pucharach. W II rundzie eliminacji do LKE rozegrał dwumecz z Sūduvą Mariampol (Litwa). W obu meczach zespoły nie zdobyły bramki, a zespół Rakowa zwyciężył w serii rzutów karnych 4:3. W III rundzie klub z Polski wyeliminował wyżej notowany Rubin Kazań (Rosja) (0:0, 1:0). W decydującym o awansie do fazy grupowej (IV runda) dwu-

⁵⁰ Zbiory własne K. Kościańskiego, b. pag.; <http://www.90minut.pl/liga/0/liga7468.html> [dostęp: 20.04. 2022]. Trener Marek Papszun prowadził zespół Rakowa Częstochowa do sezonu 2022/2023. Raków w sezonie 2016/2017 awansował do I ligi, a w sezonie 2018/2019 do Ekstraklasy.

⁵¹ A. Heluszka, *Raków Częstochowa wraca...*

meczu z KAA Gent (Belgia) Raków odpadł z rywalizacji (1:0, 0:3)⁵². Zespół Rakowa w kolejnym sezonie również awansował do IV rundy LKE, po drodze eliminując FK Astana (Kazachstan) i Spartak Trnava (Słowacja), odpadając tym razem po meczu z zespołem z Czech – Spartą Praga (2:1, 0:2)⁵³.

W sezonie 2022/2023 Raków Częstochowa zdobył po raz pierwszy Mistrzostwo Polski w piłce nożnej. Po zakończeniu rozgrywek M. Papszun zdecydował, że odchodzi z klubu, co zapowiadał już w trakcie trwania rozgrywek. Będąc trenerem drużyny z Częstochowy w latach 2016–2023, osiągnął z nią historyczne sukcesy. Sam otrzymał wiele nagród indywidualnych, między innymi tytuł Trenera Sezonu 2020/2021 i 2022/2023 na gali PKO BP Ekstraklasy, Trenera Roku w plebiscycie tygodnika „Piłka Nożna” oraz kilkunastokrotnie zostawał Trenerem Miesiąca Ekstraklasy⁵⁴. Jego miejsce zajął dotychczasowy asystent Dawid Szwarga⁵⁵.

Zdj. 2. Zdjęcie zespołu Rakowa Częstochowa fetującego Mistrzostwo Polski w sezonie 2022/2023 na tle kibiców

Źródło: www.rakow.com⁵⁶

⁵² <https://rankinguefa.pl/rakow-czestochowa-w-europejskich-pucharach-2021-22/> [dostęp: 20.02.2024].

⁵³ <https://rankinguefa.pl/rakow-czestochowa-w-europejskich-pucharach-2022-23/> [dostęp: 20.02.2024].

⁵⁴ <https://rakow.com/aktualnosci/siedem-lat-pracy-trenera-marka-papszuna-w-rakowie-11953> [dostęp: 2.02.2024].

⁵⁵ Pod kierunkiem Dawida Szwargi w sezonie 2023/2024 Raków dostał się do Ligi Europy po odpadnięciu w czwartej – decydującej – rundzie eliminacji Ligi Mistrzów. Dla częstochowskiego klubu był to ogromny sukces, bo pierwszy raz w swojej historii zagrał w fazie grupowej europejskich pucharów.

⁵⁶ W sezonie 2022/2023 w drużynie Rakowa wystąpili m.in. Vladislav Kovacevic, Kacper Trelowski, Fran Tudor, Zoran Arsenić, Strátos Svárnas, Mateusz Wdowiak, Wiktor Długosz, Ben Lederman, Gustav Berggren, Giánnis Papanikolaou, Władysław Koczerhin, Szymon Czyż, Marcin Cebula, Bartosz Nowak, Patryk Kun, Fabian Piasecki, Vladislavs Gutkovskis, Tomáš Petrašek, Andrzej Niewulis.

Zakończenie

W latach 1998–2023 nastąpiły znaczące zmiany organizacyjno-sportowe w RKS Raków Częstochowa. Po spadku z najwyższego szczebla rozgrywek, rozpoczęły się problemy organizacyjno-sportowe. W dużym stopniu było to związane z uzależnieniem finansowym klubu od Huty Częstochowa. Główny sponsor na początku XXI w. przechodził duży kryzys, co znacząco wpłynęło na działalność Rakowa. Praca działaczy w latach 2000–2002 doprowadziła klub do upadku. Efektem tego była likwidacja RKS Raków Częstochowa i powołanie w jego miejsce KS Raków Częstochowa. Tym samym nowe stowarzyszenie stało się spadkobiercą historii i zapewniło ciągłość szkolenia sportowego, lecz bez długów RKS. Po względnej stabilizacji organizacyjno-finansowej w latach 2003–2008 nastąpił kolejny kryzys. Niegospodarność finansowa zarządu spowodowała zadłużenie klubu.

Pod koniec 2009 r. Raków kolejny raz w XXI w. mógł przestać istnieć. Dzięki staraniom m.in. J. Brzęczka, K. Kołaczyka oraz kibiców stowarzyszenie kontynuowało działalność. Istotnym wydarzeniem, które przyczyniło się do rozwoju organizacyjno-sportowego klubu było wejście w jego struktury Michała Świerczewskiego. Jego firma została głównym sponsorem Rakowa, co pozwoliło na powołanie RKS Raków Spółka Akcyjna (2011 r.)⁵⁷. Od tego momentu klub z Częstochowy rozpoczął wieloletnią strategię ewolucji, pozytywnie wpływającą na jego rozwój organizacyjny. Jedynym celem, którego nie udało się w tym okresie osiągnąć, była poprawa infrastruktury sportowej. Przeszarzały obiekt sportowy kilkakrotnie nie był dopuszczany do rozgrywek ogólnopolskich oraz międzynarodowych. Przyczyniło się to do zwiększonych nakładów finansowych m.in. na wynajem innych stadionów czy też na dojazdy i organizację dnia meczowego. Mogło to również ujemnie wpłynąć na popularyzację tej dyscypliny w regionie częstochowskim.

Największe sukcesy sportowe w latach 1998–2023 zespół Rakowa osiągnął, gdy jego trenerem został M. Papszun (2016–2023)⁵⁸. Klub w sezonie 2022/2023 zdobył Mistrzostwo Polski, dwukrotnie triumfował w Pucharze Polski (2020/2021, 2021/2022) oraz Superpucharze Polski (2020/2021, 2021/2022), a także sięgał po wicemistrzostwo kraju (2020/2021, 2021/2022). Raków, debiutując w rozgrywkach międzynarodowych, dotarł do IV rundy eliminacji Ligi Konferencji Europy (2021/2022), powtarzając ten wynik w kolejnym sezonie (2022/2023).

⁵⁷ <https://rejestr.io/krs/392197/rks-rakow-czestochowa> [dostęp: 20.05.2024]. Klub został zarejestrowany w Krajowym Rejestrze Sądowym w dniu 26 lipca 2011 r. pod numerem KRS 0000392197.

⁵⁸ Marek Papszun (ur. 8 sierpnia 1974 w Warszawie) – polski piłkarz i trener piłkarski, nauczyciel historii i wychowania fizycznego, w latach 2016–2023 trener Rakowa Częstochowa. Prowadził również Dolcan Ząbki, GKP Targówek, KS Łomianki, Legionović Legionowo i Świt Nowy Dwór Mazowiecki.

DEKLARACJA BRAKU KONFLIKTU INTERESÓW

Autor deklaruje brak potencjalnych konfliktów interesów w odniesieniu do badań, autorstwa i/lub publikacji artykułu: *Zarys dziejów piłki nożnej w kategorii seniorów Robotniczego Klubu Sportowego Raków Częstochowa w latach 1998–2023*.

FINANSOWANIE

Autor nie otrzymał żadnego wsparcia finansowego w zakresie badań, autorstwa i/lub publikacji artykułu: *Zarys dziejów piłki nożnej w kategorii seniorów Robotniczego Klubu Sportowego Raków Częstochowa w latach 1998–2023*.

Bibliografia

A. Źródła

I. Źródła archiwalne

a) Archiwum Państwowe w Częstochowie

- Robotniczy Klub Sportowy „Raków” w Częstochowie, t. 2
sygn. 35/10, Uchwały Zarządu Klubu listy obecności 1996–2000;
sygn. 35/15, Protokół z posiedzeń Zarządu Klubu. Protokoły z posiedzeń
Prezydium Zarządu Klubu 1998–2000;
sygn. 35/16, Protokoły z posiedzeń Prezydium Zarządu Klubu, t. 2;
sygn. 35/16, Protokół z posiedzeń Prezydium Zarządu Klubu 2000–2002;
sygn. 35/25, Dokumentacja formalno-prawna RKS „Raków”;
sygn. 35/27, Konferencja sprawozdawczo-wyborcza RKS „Raków”
z 29.01.2002 r.;
- sygn. 35/27, Sprawozdanie z działalności RKS „Raków” w 1998 r.;
- sygn. 35/27, Statut Robotniczego Klubu Sportowego „Raków” przy „Hucie”
Częstochowa;
- sygn. 35/5, Konferencja sprawozdawczo-wyborcza RKS „Raków” w dniu
20.07.2000 r.;
- sygn. 35/6, Nadzwyczajna Konferencja Sprawozdawcza RKS „Raków”
w dniu 18.06.2001 r. Materiały do konferencji 2001–2002;
- sygn. 35/7, Konferencja sprawozdawczo-wyborcza RKS „Raków”
29.07.2002 r.
- RKS „Raków” przy Hucie Częstochowa w Częstochowie
sygn. 28, Uchwała komitetu założycielskiego z dnia 18.06.2001 r. stowa-
rzyszenia o nazwie KS „Racovia” Częstochowa.

b) Archiwum Państwowe w Kielcach

- Urząd Wojewódzki w Kielcach 1919–1939
sygn. 54, Stowarzyszenia i Związki Sportowe, Pismo do Starostwa po-
wiatu częstochowskiego o rozwiązaniu KS „Racovia”.

- c) Zbiory prywatne Cezarego Suchana.
- d) Zbiory prywatne Krzysztofa Kościańskiego.

II. Relacje

Relacja ustna Grzegorza Chrzęszcza (członek zarządu KS Raków Częstochowa i Stowarzyszenia Wieczny Raków).

Relacja ustna Cezarego Suchana (członek zarządu KS Raków Częstochowa).

III. Źródła internetowe i prasowe

Czaplewski J., *Oficjalnie: Raków wraca na stadion w Częstochowie. Pierwszy domowy mecz ze Śląskiem Wrocław po 706 dniach*, „GOL24” 21 kwietnia 2021, <https://gol24.pl/oficjalnie-rakow-wraca-na-stadion-w-czestochowie-pierwszy-domowy-mecz-ze-slaskiem-wroclaw-po-706-dniach/ar/c2-15573645> [dostęp: 20.02.2024].

Heluszka A., *Raków Częstochowa postawił wszystko na jedną kartę. Nie wyszło. Ujawniamy kulisy*, „Przegląd Sportowy” 10 lipca 2023, <https://przegladspor-towy.onet.pl/pilka-nozna/ekstraklasa/rakow-czestochowa-postawil-wszystko-na-jedna-karte-nie-wyszlo-ujawniamy-kulisy/7b95znr> [dostęp: 28.08.2023].

Heluszka A., *Raków Częstochowa wraca po 21 latach do Ekstraklasy. Do elity wniesie koloryt i świeżość*, „GOL24” 25 kwietnia 2019, <https://gol24.pl/rakow-czestochowa-wraca-po-21-latach-do-ekstraklasy-do-elity-wniesie-koloryt-i-swiezosc/ar/c2-14078357> [dostęp: 20.02.2024].

Jaźwiecki L., *Raków Częstochowa bez prezesa i zarządu*, „Dziennik Zachodni” 20 maja 2009, <https://dziennikzachodni.pl/rakow-czestochowa-bez-prezesa-i-zarzadu/ar/119022> [dostęp: 22.01.2024].

Kapsa J., *Rozmowa z Andrzejem Jakubowem członkiem Zarządu Huty „Częstochowa” dyrektorem d/s pracy*, „Gazeta Częstochowska” 14 grudnia 2000, nr 47, <https://gazetacz.com.pl/odpowiedzialnosc-pracownikow-11/> [dostęp: 12.12.2023].

Kwaśniewski K., *Borkowski prezesem Rakowa*, „Sport Śląski” 1 sierpnia 2008, <https://www.sportslaski.pl/artukul/borkowski-prezesem-rakowa> [dostęp: 22.01.2024].

Nowy prezes Rakowa, „Gazeta Częstochowska” 7 lipca 2008 r., nr 31, <https://gazetacz.com.pl/nowy-prezes-rakowa8344/> [dostęp: 20.01.2024].

www.90minut.pl/liga/0/liga7468.html [dostęp: 20.04.2022].

www.czestochowa.naszemiasto.pl/w-stanie-likwidacji/ar/c2-5591315 [dostęp: 20.01.2024].

www.hppn.pl/liga/sezon-po-sezonie/7,sezon-2000-01/191,III-liga-grupa-III/tabela [dostęp: 20.04.2022].

www.hppn.pl/liga/sezon-po-sezonie/13,sezon-1997-98/159,I-liga/tabela [dostęp: 28.02.2022].

- www.ligowiec.net/klub/rakowczestowchowa/archiwum/138 [dostęp: 20.01.2024].
- www.rakow.com/aktualnosci/pan-ambasador-blaszczykowski-101 [dostęp: 20.01.2023].
- www.rakow.com/aktualnosci/podwojna-tozsamosc-nowego-rakowa-102 [dostęp: 20.01.2023].
- www.rakow.com/aktualnosci/powolano-spolke-rks-rakow-czestochowa-s-a-606 [dostęp: 12.02.2024].
- www.rakow.com/aktualnosci/rakow-na-razie-bez-licencji-255 [dostęp: 5.09.2023].
- www.rakow.com/aktualnosci/siedem-lat-pracy-trenera-marka-papszuna-w-rakowie-11953 [dostęp: 2.02.2024].
- www.rakow.com/aktualnosci/wieczny-rakow-dziala-coraz-prezniej-60 [dostęp: 20.01.2024].
- www.rakow.com/aktualnosci/zmiany-w-strukturach-wlascielskich-rks-u-rakow-2691 [dostęp: 14.02.2024].
- www.rakow.com.pl/historia [dostęp: 20.04.2022].
- www.rankinguefa.pl/rakow-czestochowa-w-europejskich-pucharach-2021-22/ [dostęp: 20.02.2024].
- www.rankinguefa.pl/rakow-czestochowa-w-europejskich-pucharach-2022-23/ [dostęp: 20.02.2024].]
- www.rejestr.io/krs/392197/rks-rakow-czestochowa [dostęp: 20.05.2024]
- www.rfgsa.pl/o-spolce/historia [dostęp: 13.12.2023].

B. Literatura

I. Monografie

- Jeleń J., Konieczny A., *Piłkarski Puchar Polski*, Wydawnictwo „Sport i Turystyka”, Warszawa 1988.
- Rocznik Polskiego Związku Piłki Nożnej 1919–1924*, PZPN, Kraków 1925.
- Szulc W., *Transformacja polskiego hutnictwa żelaza do gospodarki wolnorynkowej (z uzupełnieniami)*, Instytut Metalurgii Żelaza, Gliwice 2014.

II. Prace niepublikowane

a) prace doktorskie

Kościański K., *Piłka nożna w regionie częstochowskim w latach 1906–2016*, Uniwersytet Szczeciński 2023.

b) prace magisterskie

Konieczny D., *85-lecie Klubu Sportowego Raków Częstochowa*, AJD Częstochowa 2006.

Musiał A., *Męska piłka nożna w Częstochowie w latach 1989–2010*, AJD Częstochowa 2012.

Podwysocki P., *80 lat sekcji piłki nożnej w Robotniczym Klubie Sportowym Raków Częstochowa 1921–2001*, UŚ Katowice 2001.

CZĘŚĆ II

TEORIA I METODYKA WYCHOWANIA FIZYCZNEGO I SPORTU

Natalie PELLONEOVÁ*

HOME ADVANTAGE IN THE CZECH FOOTBALL LEAGUE BEFORE, DURING AND AFTER THE COVID-19 PANDEMIC

How to cite [jak cytować]: Pelloneová N. (2024). Home advantage in the Czech football league before, during and after the COVID-19 pandemic. *Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe*, 7(3), 77–92.

Przewaga gospodarzy w czeskiej lidze piłkarskiej przed, w trakcie i po pandemii COVID-19

Streszczenie

Pandemia COVID-19 miała ogromny wpływ na profesjonalną piłkę nożną i doprowadziła do wprowadzenia dużych ograniczeń dla widzów. Najbardziej znaczącym był zakaz wstępu na stadion dla widzów.

Niniejszy artykuł ocenia przewagę gospodarzy i zakres wpływu pandemii COVID-19 na przewagę gospodarzy w profesjonalnej piłce nożnej mężczyzn w czeskiej Ekstraklasie. Rezultaty badań mogą pomóc w kilku obszarach podejmowania decyzji, np. w strategiach gier zespołowych lub strategiach obstawiania. Badanie porównuje wyniki meczów rozgrywanych z udziałem widzów z wynikami meczów rozgrywanych bez udziału widzów lub z ograniczeniami dla widzów. Metoda wybrana do ilościowego określenia przewagi gospodarzy uwzględnia punkty i strzelone bramki oraz wykorzystuje test dwóch prób Mann-Whitneya. Pandemia COVID-19 nie miała statystycznie istotnego wpływu na przewagę gospodarzy. Przewaga środowiska domowego utrzymywała się nawet bez widzów, choć w mniejszym stopniu. Badanie wykazało, że przewaga gospodarzy może zostać zmniejszona, ale nie utracona w przypadku braku widzów. Jednak w przyszłych badaniach potrzebne są bardziej szczegółowe analizy, aby zidentyfikować główne determinanty tego zjawiska w różnych ligach piłkarskich i krajach.

Słowa kluczowe: sport, piłka nożna, widzowie, frekwencja, koronawirus.

Abstract

The COVID-19 pandemic disease had a huge impact on professional football and led to the introduction of significant spectator restrictions. The most significant restriction was the banning

* <https://orcid.org/0000-0003-3566-0677>; Ph.D.; Department of Business Administration and Management, Faculty of Economics, Technical University of Liberec, Liberec, Czech Republic; e-mail: natalie.pelloneova@tul.cz (corresponding author)

of spectators from entering the stadium. This paper evaluates home advantage and the extent of the impact of the COVID-19 pandemic on home advantage in men's professional football in the Czech top football league. The research findings can be useful in various decision-making areas, such as team game strategies or betting strategies. The research compares the results of matches played with spectators with the results of matches played without spectators or with spectator restrictions. The method chosen to quantify home advantage considers points and goals scored and uses a two-sample Mann-Whitney test. The COVID-19 pandemic had no statistically significant effect on home advantage. Home advantage persisted even without spectators, although to a lesser extent. The research concluded that home advantage may be reduced but not lost in the absence of spectators. However, more detailed analyses are needed in future studies to identify the main determinants of this phenomenon across football leagues and countries.

Keywords: sport, soccer, spectators, attendance, coronavirus.

Introduction

Spectators and fans are an important component in any professional sport. From a scientific perspective, spectators are considered a major contributing factor to sporting success (Daumann, 2019). In this context, the influence of spectators and fans is mainly manifested in the so-called home advantage. Home advantage has been investigated in the field of sport for many years. The first empirical paper to investigate the extent and main causes of home advantage in different sports leagues was the research by Schwartz and Barsky (1977). Their research in American major baseball league, professional and college football, ice hockey, and college basketball revealed a significant home team advantage. According to the research conducted, home teams win more than half of their games (excluding draws) if home, and away games are evenly distributed throughout the season. Thus, a corresponding relative dominance of home teams over away teams can be assumed – albeit to varying degrees and based on different explanations (Buraimo et al., 2012; Courneya & Carron, 1992; Pollard, 2008; Pollard & Pollard, 2005; Jones, 2013; Nevill & Holder, 1999; Pollard et al., 2017). The authors mentioned above agree on several factors that influence the outcome of a game, such as audience influence, travel influence, pitch familiarity, referee bias, territoriality, specific tactics, rules factors, and psychological factors. However, according to most authors, the main causal factor is the proximity of fans and spectators to the playing field and the cheering and chanting that inspires and encourages home players to try harder and ultimately win the game (Bray & Martin, 2003). Football is one of the sports with traditionally the most significant home advantage (Jamieson, 2010; Pollard & Pollard, 2005; Leite & Pollard, 2018), although there are differences between countries (Pollard, 2006) and between men's and women's leagues (Pollard & Gómez, 2009; Pollard & Gómez, 2012; Pollard et al, 2017; Clarke & Norman, 1995; Pollard, 1986).

A fundamental limitation of most research is that it has not yet been possible to study matches without spectators over long periods of time. Never in the history of football has there been such a large-scale opportunity to examine the effect of spectator absence on the performance of sports teams or individuals. One is limited to a few studies that have examined Italian league matches played without spectators for safety reasons (e.g. Van de Ven, 2011). These were always only a few matches where the football club was punished with this sanction. The global pandemic COVID-19 brought a number of restrictions at the beginning of 2020, among others, a ban on the assembly of people at sporting events. The main reason for this ban was public health concerns. As a result of these restrictions, research on the impact of fans on home advantage could be conducted. The COVID-19 pandemic meant that for all sporting disciplines in the world, spectators were banned from entering stadiums. The COVID-19 pandemic had the harshest economic impact on football leagues in particular. But the COVID-19 pandemic, on the other hand, provided a unique opportunity to conduct research on the impact of fans on home advantage.

Several such studies were conducted between 2020 and 2022 (Cueva, 2020; Dilger & Vischer, 2020; Peeters & van Ours, 2020; Endrich & Gesche, 2020; Sorset al. 2021; Tilp & Thaller, 2020; Higgs & Stavness, 2021; Wunderlich et al., 2021; Almeida & Leite, 2021). These are mainly studies of the world's major football leagues. For example, research by Reade et al. (2021) found a significant reduction in the percentage of home wins (43.8% with spectators versus 41.2% without spectators). McCarrick et al. (2021) examined all European football leagues that played a season without spectators. The results of the study showed that teams with spectator presence in the home stadium won on average 0.39 points per game more than in away games. On the other hand, teams without spectators at home won by an average of 0.22 points per game more than in away games. Bryson et al. (2020) examined 1,500 matches without spectators and found that the absence of spectators consistently reduced home advantage. Scoppa (2021) presented evidence of a reduced home advantage across the five major European football leagues (Germany, Spain, England, Italy and Portugal). Scoppa (2021) found a significant home advantage mainly in performance indicators (points and goals). During matches without spectators, this advantage is almost halved. Cueva (2020) researched 41 football leagues and found that home advantage drops by about half as a result of COVID-19 in match outcomes. The available analyses are not consistent in terms of the effect of spectators on home advantage. Despite the evidence of a reduced home advantage during the COVID-19 pandemic, there is variation in the intensity of this reduction, ranging from a strongly reduced to a slightly reduced home advantage. Only the research by Matos et al. (2021) and Ramchandani and Millar

(2021) concluded that the absence of spectators had no effect on home environment advantage according to the variables chosen.

While recent work has examined the effect of COVID-19 restrictions on home advantage in the leading European football leagues, relatively few studies have looked at the impact of restrictions in Central Europe. The presented research aims to enrich this area with further findings from the Czech professional football league. No research has examined the existence of home advantage in the Czech football league. However, Czech football is comparable with other European leagues. Several Czech clubs regularly participate in UEFA club competitions, including the Champions League and Europa League. The research examines matches played with and without spectators in the top Czech men's football league called Fortuna:Liga, which took place in the seasons 2017/18 to 2022/23. In line with the above mentioned literature, the research aims to quantify home advantage and subsequently test the impact of the COVID-19 pandemic on home advantage in the Czech professional football league. The results obtained may be relevant for sports managers, media personnel, fans and others working in the football industry.

Material and Methods

The analysis focused on the top Czech football league. For sponsorship reasons, the top Czech football league is referred to as FORTUNA:LIGA (hereinafter Fortuna:League). Fortuna:League was examined based on sports data for six seasons (2017/18 to 2022/23). All regular season matches were included in the analysis, as well as any playoff and relegation (retention) rounds. Playoff and retention rounds were introduced in Fortuna:League in the 2018/19, 2019/20, 2021/22 and 2022/23 seasons. In the 2017/18 and 2020/21 seasons, only the regular season was played. 21 teams participated in Fortuna:League during all six seasons examined, and these were the following: FC Viktoria Plzen, SK Slavia Prague, FK Jablonec, SK Sigma Olomouc, AC Sparta Prague, FC Slovan Liberec, Bohemians Prague 1905, FK Teplice, FK Mlada Boleslav, FC Zlin, FK Dukla Prague, 1.FC Slovacko, FC Banik Ostrava, MFK Karvina, FC Vysočina Jihlava, FC Zbrojovka Brno, Slezsky FC Opava, 1.FK Pribram, SK Dynamo Ceske Budejovice, FK Pardubice and FC Hradec Kralove.

In the 2017/18, 2018/19 and 2022/23 seasons, all Fortuna:League matches were played with spectators. Fortuna:League was affected by the COVID-19 pandemic in the 2019/20 to 2021/22 seasons. It is important to note that it concerned varying degrees of restrictions and limitations. In the 2019/20 season, some matches were played entirely without spectators (see Table 1). During the last five rounds of the regular season, there were restrictions on the maximum

number of 100 spectators per stadium. The playoff and retention rounds were played with a maximum capacity of 1,000 spectators. The 2020/21 season was played almost entirely without spectators. Spectators could return in limited numbers (max 1,000 spectators) on May 1, 2021. Therefore, they only saw the last four rounds of the regular season (i.e. 36 matches). This season was hit the hardest by the COVID-19 pandemic. In the 2021/22 season, due to the ongoing COVID-19 pandemic, stadiums' capacity also had to be reduced. From the first round onwards, the following was determined – stadiums with a capacity of up to five thousand could be sold out, for stadiums with a capacity of five to ten thousand a maximum of five thousand spectators was in place, and for stadiums above 10,000 capacity it was possible to fill the stadium up to 50% while maintaining a spacing of at least one seat (see Table 1).

Based on Pollard (1986), the number of points and the number of goals scored in home and away matches was assessed. The data on individual football matches was obtained from the data on the website of the top football competition Fortuna:League operated by LFA & 2Score, s .r. o. and eSports s. r. o. (2023), and from Livesport.cz (2023). This data includes the number of points scored per match (3 points for a win, 1 point for a draw, 0 points for a loss) and the number of goals scored. In total, 1646 individual matches from the top Czech football league were analysed. The dataset is divided into matches played under normal circumstances (N = 984) and matches played without spectators (N = 279) or with spectator restrictions due to the COVID-19 pandemic (N = 383). Detailed data for each season are presented in Table 1.

Table 1
Overview of evaluated sports competitions

Season	Attendance	Number of matches	Matches being played under normal circumstances	Matches without spectators due to the COVID-19 pandemic	Matches with partial attendance due to the COVID-19 pandemic
2017/18	WR	240	240	0	0
2018/19	WR	277	277	0	0
2019/20	WR/WS/R*	271	191	9	71
2020/21	WS/R*	306	0	270	36
2021/22	R*	276	0	0	276
2022/23	WR	276	276	0	0
	Total	1646	984	279	383

* seasons affected by COVID-19, WR: without restrictions, R: restrictions, WS: without spectators.

The Shapiro-Wilk test and the two-sample Mann-Whitney U test were used to evaluate the data. The Shapiro-Wilk test was used to test the normality of

sports statistics (number of points scored and number of goals scored). The null hypothesis states that the sample of data analysed belongs to a normal distribution. The alternative hypothesis states that the data sample does not belong to a normal distribution. The test statistic to assess the normality of the data is the W statistic, which, according to (Budíková et al., 2010), is given by relation (1). The test statistic W reaches the value of 1 if the data shows a perfect fit to the normal distribution. If the value of the test statistic W is statistically significantly less than 1, the null hypothesis can be rejected and the alternative hypothesis accepted.

$$W = \frac{b^2}{S^2} = \frac{(\sum_{i=1}^k a_{n-i+1} (y_{n-i+1} - y_i))^2}{\sum_{i=1}^n (y_i - \bar{y})^2} \quad (1)$$

The non-parametric two-sample Mann Whitney U test was also applied to the sports data. The Mann Whitney U test is a non-parametric analogue of the test of the identity of the means of two independent random sets (X_1, X_2, \dots, X_m) and (Y_1, Y_2, \dots, Y_n) with different numbers of elements (Nachar, 2008). The null hypothesis H_0 states that the data samples have identical means. The alternative hypothesis H_1 states that the data samples do not have identical means. The null hypothesis can be written as $\mu_1 = \mu_2$. The alternative hypothesis can be written as $\mu_1 \neq \mu_2$. The test assumes that (X_1, X_2, \dots, X_n) is a random selection from some continuous distribution and (Y_1, Y_2, \dots, Y_n) is an independent random selection from the same continuous distribution that is shifted by a constant δ with respect to the former. Thus, the random variables (X_1, X_2, \dots, X_m) and $(Y_1, Y_2, \dots, Y_n - \delta)$ have the same distribution. The test statistic for the Mann Whitney U test is denoted U and is the smaller of U_1 and U_2 , defined below (2). In relation (2), R_1 is the sum of the ranks for group 1 and R_2 is the sum of the ranks for group 2.

$$U_1 = n_1 n_2 + \frac{n_1(n_1+1)}{2} - R_1 \text{ or } U_2 = n_1 n_2 + \frac{n_2(n_2+1)}{2} - R_2 \quad (2)$$

In the present research, the null hypothesis assumes that there are no significant differences between the values of the two selections' statistics ($\mu_H = \mu_A$). One-sided and two-sided tests were conducted to distinguish between the alternative hypothesis. In case of rejection of the null hypothesis, either $\mu_H \neq \mu_A$, or $\mu_H > \mu_A$ (resp. $\mu_H < \mu_A$) was accepted. The Shapiro-Wilk test and the Mann Whitney U test, which served as the basis for the outcomes reported in this research, were conducted at the 5% significance level. All analyses were conducted using SPSS statistical software (IBM, 2023).

Results

Table 2 provides an overview of the results of the examined matches. In addition to the absolute frequencies, it shows what percentage of matches in each

season ended in a home win, a draw and an away win. In Fortuna:League, a higher proportion of matches that ended in a home win was recorded in each season analysed. In the last pre-pandemic 2018/19 season, home teams won more than half of their matches. The 2019/20 season of the Czech Fortuna:League also surprisingly stands out (despite the 80-match spectator restrictions) for its relatively high number of home wins. Fundamental changes were captured in the 2020/21 season, in which the strictest spectator restrictions were introduced (more than 88% of matches played without spectators). The proportion of draws increased slightly compared to the 2018/19 and 2019/20 seasons. We find a significant increase in the number of away wins, which are more than 32%. At the same time, there is a decrease in the number of home wins, which is the lowest of all five seasons examined (41.18%). The following season, 2021/22, already shows a slight increase in home wins again and the values are close to seasons without spectator restrictions. In the last season analysed, which was already without any restrictions, the winning percentage of home teams was 43.12%. This value is slightly lower than in the seasons before the COVID-19 pandemic.

Table 2
Proportion of match outcomes before and after COVID-19

Seasons	Matches	Home wins	Draws	Away wins
Season 2017/18	240	112 (46.67%)	68 (28.33%)	60 (25.00%)
Season 2018/19	277	145 (52.35%)	55 (19.86%)	77 (27.80%)
Season 2019/20*	271	136 (50.18%)	67 (24.72%)	68 (25.09%)
Season 2020/21*	306	126 (41.18%)	80 (26.14%)	100 (32.68%)
Season 2021/22*	276	131 (47.46%)	71 (25.72%)	74 (26.81%)
Season 2022/23	276	119 (43.12%)	68 (24.64%)	89 (32.25%)

* seasons affected by COVID-19

Table 3 shows descriptive statistics for all 1646 games played. Football teams scored more points on average in home games than away games in each season analysed. The individual differences are captured in Table 3. The largest difference was recorded in the 2019/20 season for a total of 0.753 points per game, with a median of three points in that season. The smallest difference was recorded in the 2020/21 season with a total of 0.261 points per game. In home games in each season analysed, the teams scored more goals on average than in away games. The largest difference was recorded in the 2019/20 season with a total of 0.672 goals per game; the median was zero in that season. The smallest difference was recorded in the 2020/21 season with a total of 0.255 goals per game.

Table 3
 Summary statistics for the seasons 2017/18 to 2022/23

		number of points (home)	number of goals (home)	number of points (away)	number of goals (away)	point dif- ference	goal differ- ence
Season 2017/18	Mean	1.683	1.363	1.033	1.021	0.650	0.342
	St. Dev.	1.287	1.131	1.213	1.133	0.074	-0.003
	Min.	0	0	0	0	0	0
	Median	1	1	1	1	0	0
	Max.	3	5	3	5	0	0
Season 2018/19	Mean	1.769	1.560	1.032	1.116	0.736	0.444
	St. Dev.	1.337	1.300	1.281	1.219	0.056	0.080
	Min.	0	0	0	0	0	0
	Median	3	1	0	1	3	0
	Max.	3	6	3	8	0	-2
Season 2019/20*	Mean	1.753	1.642	1.000	0.970	0.753	0.672
	St. Dev.	1.303	1.407	1.229	1.032	0.074	0.374
	Min.	0	0	0	0	0	0
	Median	3	1	0	1	3	0
	Max.	3	7	3	5	0	2
Season 2020/21*	Mean	1.497	1.471	1.235	1.216	0.261	0.255
	St. Dev.	1.316	1.353	1.287	1.190	0.030	0.163
	Min.	0	0	0	0	0	0
	Median	1	1	1	1	0	0
	Max.	3	7	3	6	0	1
Season 2021/22*	Mean	1.681	1.623	1.069	1.152	0.612	0.471
	St. Dev.	1.307	1.228	1.250	1.162	0.057	0.066
	Min.	0	0	0	0	0	0
	Median	1	1	1	1	0	0
	Max.	3	6	3	5	0	1
Season 2022/23	Mean	1.540	1.645	1.214	1.312	0.326	0.333
	St. Dev.	1.327	1.395	1.297	1.111	0.031	0.284
	Min.	0	0	0	0	0	0
	Median	1	1	1	1	0	0
	Max.	3	7	3	6	0	1

* seasons affected by COVID-19

The main objective of the research was to determine whether there were statistically significant differences between the number of points and the num-

ber of goals scored during home matches (selection H) and away matches (selection A). The Shapiro-Wilk test showed that both statistics did not have a normal distribution. The non-parametric two-sample Mann-Whitney U test was used to test the hypothesis. Statistical analysis of the 2017/18 season revealed that the mean value of points scored in home games μ_H was higher than in away games μ_A ($U = 36,808$; $p < 0.00001$). It was also found that in the 2017/18 season, the mean value of the number of goals scored in home matches μ_H was higher than in away matches μ_A ($U = 34,412$; $p < 0.00001$). Table 4 and 5 show the results of the Mann-Whitney U test for both statistics for all seasons. From the data in Table 4 and 5, it can be seen that statistically significant differences were observed for both selected statistics in all seasons. In the 2020/21 season, which was most affected by the COVID-19 pandemic, the mean score in home games μ_H was still higher than in away games μ_A ($U = 51,939$; $p = 0.00633$). Also, the mean value of the number of goals scored in home matches μ_H was higher than in away matches ($U = 51,687$; $p = 0.01035$). However, there is a slight increase in p-values for both variables. In the 2022/23 season, which was played without any restrictions, the mean score in home games μ_H was higher than in away games μ_A ($U = 43,248$; $p = 0.00165$). Also, the mean value of the number of goals scored in home matches μ_H was higher than in away matches μ_A ($U = 42,676$; $p = 0.00165$). However, the results of descriptive statistics indicate an increase in the p-values for both variables. Thus, the results show that home advantage was maintained even in games with spectator restrictions. Thus, spectator support in stadiums may not be the only reason for home advantage. The next section of the paper will discuss other potential factors.

Table 4

Results of Mann-Whitney U test for the 2017/18 to 2022/23 seasons – number of points

Season	2017/18	2018/19	2019/20	2020/21	2021/22	2022/23
Test statistic U	36,808	49,652.5	48,212.5	51,939	47,876.5	43,248
p-value	< 0.00001	< 0.00001	< 0.00001	0.00633	< 0.00001	0.00165

Table 5

Results of Mann-Whitney U test for the 2017/18 to 2022/23 seasons – number of goals

Season	2017/18	2018/19	2019/20	2020/21	2021/22	2022/23
Test statistic U	34,412	46,526	46,746.5	51,687	46,946	42,676
p-value	< 0.00001	< 0.00001	< 0.00001	0.01035	< 0.00001	0.00563

Discussion

The statistical analysis performed showed the existence of statistically significant differences between home and away matches in the Czech top football league and was in line with both traditional analyses and some more recent studies of football leagues in Europe. Both traditional research (e.g. Courneya & Carron, 1992; Nevill & Holder, 1999; Clarke & Norman, 1995; Pollard, 1986) and some more recent analyses (e.g. Reade et al., 2021; Cueva, 2020; Scoppa, 2021) share the view that home teams benefit from the presence of a home crowd, although this advantage was greatly reduced in the COVID-19 pandemic. The discussion around the extent to which this affects team performance outcomes (goals scored and points gained) during the COVID-19 pandemic is somewhat convoluted. For example, Tilp and Thaller (2020) and Hill and Van Yperen (2021) argue that home advantage is strongly dependent on the presence of fans, as the number of points, goals and shots on target for home teams is significantly reduced during the COVID-19 pandemic. On the other hand, Wunderlich et al. (2021) conclude that home advantage persists unchanged even in the absence of spectators. A likely reason is the heterogeneity of the studies, e.g., a number of games prior to COVID-19, number of leagues included, number of years in which home advantage effects are examined, or a choice of performance variables.

According to Pollard (1986), home advantage is primarily reflected in team performance, including points, goals, and dominance on the field. This method of quantifying home advantage is widely accepted and has been validated by numerous authors, such as Goumas (2013) and Pollard (1986). It is commonly used for a full playing season where teams play both home and away games. The results obtained from descriptive statistics confirm similar results by Dilger and Vischer (2020), which revealed a weakened home environment effect for the German Bundesliga during COVID-19. Thus, the research is consistent with the finding of McCarrick et al. (2021) that teams scored more points in home than away matches during the COVID-19 pandemic, but the difference was not as pronounced as in seasons with spectators. Home teams scored more goals than away teams, but this advantage diminished when the crowd was absent. The results of the Mann-Whitney U test demonstrate the existence of a statistically significant difference in points and goals between home and away matches. Home advantage was maintained even in matches with spectator restrictions, which is consistent with the findings of Wunderlich et al. (2021), Matos et al. (2021) and Ramchandani and Millar (2021).

One of the limitations of the present study was that the COVID-19 pandemic affected each season differently. The most stringent restrictions were only in place for the 2020/21 season and even then 36 games were played with specta-

tors. Other variables should be included in future studies (e.g. possible reduction in referee bias in the absence of spectator pressure, number of red and yellow cards, limited player selection by coaches due to athlete illness), especially if there is a clear reduction in home advantage, which has not yet been demonstrated. Other factors that may have influenced home advantage such as the unusual characteristics of the home stadium have not been taken into account in this analysis. Future research could take into account the capacity of individual stadiums. For example, the football club SK Slavia Prague was granted an exemption and could play with a full stadium despite very strict COVID restrictions. The research did not consider the relationship between stadium capacity and audience attendance. Various factors influence spectator attendance, such as the team's current performance, regional tradition and history, and the economic situation of the population. Attendance varied for each team in each season studied. During seasons without spectator restrictions, stadiums across the entire Fortuna:League were filled to an average of 53%. The range for individual teams' stadiums was from 16% to 80%.

It is unclear from the examined data whether the matches were solely affected by spectator restrictions. It is possible that some teams had an easier home schedule during the COVID-19 pandemic, which could bias the comparison of home-field advantage between seasons. During the COVID-19 pandemic, temporary rules were introduced regarding the number and timing of substitutions in matches, which may have impacted tactics. Additionally, it is possible that the presence of COVID-19 changed the players' behaviour, causing them to avoid close contact. It is important to note that both home and away teams did not have spectator support. During the COVID-19 pandemic, some foreign football competitions played sound in stadiums to replace spectator cheering. However, this trend has not been introduced in the Czech Republic yet. The COVID-19 pandemic had an impact on the matches due to several factors, including increased player sickness and quarantine measures. Additionally, players had to undergo regular COVID-19 testing and follow strict hygiene protocols. These factors may have affected the overall performance of the players.

The research presented is limited to Fortuna:League matches, which means that other matches in lower and football leagues may have behaved differently. There is an assumption that different results can be expected from lower football leagues with lower spectator attendances. The research presented is limited to the top football league in five seasons and further research needs to be conducted in other seasons and other leagues or countries in Central Europe so that the findings can be generalised to a wider population.

Conclusion

The main aim of the research was to determine whether there is home advantage in the top Czech football league and whether the COVID-19 pandemic had an impact on this advantage. The present research using the non-parametric two-sample Mann Whitney U test examines the differences between the number of points scored and goals scored in home and away matches. The research results show that home and away matches played with or without spectator restrictions in the 2019/20 to 2021/22 seasons were not statistically significantly different from matches played without restrictions. Thus, home advantage persisted even with spectator restrictions, albeit to a lesser extent.

Home advantage in football is one of the most researched factors in this sporting discipline. According to many authors (Pollard & Pollard, 2005; Jamieson, 2010; Leite & Pollard, 2018), the influence of home environment is much higher compared to other sports. However, the Czech football environment has not been statistically examined yet. It is for this reason that research on home advantage in the football environment needs to be given significant attention. It should be considered e.g. before betting odds. Home advantage in football is a thing that every bettor should consider before placing a bet.

STATEMENT OF ETHICS

This study was conducted in accordance with the World Medical Association Declaration of Helsinki. The study protocol was reviewed and approved by the *Ethics Committee of the Technical University of Liberec, Liberec, Czech Republic*. All participants provided written informed consent to participate in this study

DECLARATION OF CONFLICTING INTERESTS

The author declared no potential conflicts of interests with respect to the research, authorship, and/or publication of the article *Home advantage in the Czech football league before, during and after the COVID-19 pandemic*.

FUNDING

The author received no financial support for the research, authorship, and/or publication of the article *Home advantage in the Czech football league before, during and after the COVID-19 pandemic*.

References

- Almeida, C.H., & Leite, W.S. (2021). Professional Football in times of covid-19: Did the home advantage effect disappear in European domestic leagues?

- Biology of Sport*, 38(4), 693–701; <http://dx.doi.org/10.5114/biolsport.2021.104920>.
- Bray, S.R., & Martin, K.A. (2003). The effect of competition location on individual athlete performance and Psychological States. *Psychology of Sport and Exercise*, 4(2), 117–123; [http://dx.doi.org/10.1016/s1469-0292\(01\)00032-2](http://dx.doi.org/10.1016/s1469-0292(01)00032-2).
- Bryson, A., Dolton, P., Reade, J.J., Schreyer, D., & Singleton, C. (2020). Experimental Effects of an Absent Crowd on Performances and Refereeing Decisions during COVID-19. *SSRN Electronic Journal*; <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3669507>.
- Budíková, M., Králová, M., & Maroš, B. (2010). *Průvodce základními statistickými metodami*. Praha: Grada Publishing.
- Buraimo B., Simmons R., & Maciaszczyk, M. (2012). Favoritism and referee bias in European soccer: evidence from the Spanish league and the UEFA Champions League. *Contemporary Economic Policy*, 30(3), 329–343; <http://dx.doi.org/10.1111/j.1465-7287.2011.00295.x>.
- Clarke, S.R., & Norman, J.M. (1995). Home Ground Advantage of Individual Clubs in English Soccer. *The Statistician*, 44(4), 509–521; <http://dx.doi.org/10.2307/2348899>.
- Courneya K.S., & Carron, A.V. (1992). The home advantage in sport competitions: a literature review. *Journal of Sport and Exercise Psychology*, 14(1), 13–27; <http://dx.doi.org/10.1123/jsep.14.1.13>.
- Cueva, C. (2020). Animal Spirits in the Beautiful Game. Testing Social Pressure in Professional Football during the COVID-19 Lockdown. *OSF Preprints*; <http://dx.doi.org/10.31219/osf.io/hczkj>.
- Daumann, F. (2019). *Grundlagen der Sportökonomie*. München: UVK Verlag GmbH.
- Dilger, A., & Vischer, L. (2020). *No home bias in ghost games*. Diskussionspapier des Instituts für Organisationsökonomik. Westfälische Wilhelms-Universität Münster; <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3674876>.
- Endrich, M., & Gesche, T. (2020). Home-bias in referee decisions: Evidence from “Ghost matches” during the covid19-pandemic. *Economics Letters*, 197, 109621; <http://dx.doi.org/10.1016/j.econlet.2020.109621>.
- Goumas, Ch. (2013). Modelling home advantage in sport: A new approach. *International Journal of Performance Analysis in Sport*, 13(2), 428–439; <http://dx.doi.org/10.1080/24748668.2013.11868659>.
- Higgs, N., & Stavness, I. (2021). Bayesian analysis of Home Advantage in North American professional sports before and during COVID-19. *Scientific Reports*, 11(1); <http://dx.doi.org/10.1038/s41598-021-93533-w>.
- Hill, Y., & Van Yperen, N.W. (2021). Losing the home field advantage when playing behind closed doors during COVID-19: Change or chance? *Frontiers in Psychology*, 12; <http://dx.doi.org/10.3389/fpsyg.2021.658452>.

- IBM. (2023). *IBM SPSS software*. Retrieved September 29, 2023, from <https://www.ibm.com/spss>.
- Jamieson, J.P. (2010). The home field advantage in Athletics: A meta-analysis. *Journal of Applied Social Psychology, 40*(7), 1819–1848; <http://dx.doi.org/10.1111/j.1559-1816.2010.00641.x>.
- Jones, M.B. (2013). The Home Advantage in Individual Sports: An Augmented Review. *Psychology of Sport and Exercise, 14*(3), 397–404; <http://dx.doi.org/10.1016/j.psychsport.2013.01.002>.
- Leite, W., & Pollard, R. (2018). International Comparison of Differences in Home Advantage Between Level 1 and Level 2 of Domestic Football Leagues. *German Journal of Exercise and Sport Research, 48*(2), 271–277; <http://dx.doi.org/10.1007/s12662-018-0507-2>.
- LFA&2Score, s. r. o. &eSports s. r. o. (2023). *Fortuna : Statistiky*. Fortuna : League. Retrieved September 10, 2023, from <https://www.fortuna-liga.cz/statistiky-lidri?unit=4>.
- Livesport s. r. o. (2023). *Fortuna : League Archiv*. Livesportcz. Retrieved September 20, 2023, from <https://www.livesport.cz/fotbal/cesko/fortuna-liga/archiv>.
- Matos, R., Monteiro, D., Antunes, R., Mendes, D., Botas, J., Clemente, J., & Amaro, N. (2021). Home-Advantage During COVID-19: An Analysis in Portuguese Football League. *International Journal of Environmental Research and Public Health, 18*(7), 3761; <http://dx.doi.org/10.3390/ijerph18073761>.
- McCarrick, D., Bilalic, M., Neave, N., & Wolfson, S. (2021). Home advantage during the COVID-19 pandemic: Analyses of European Football Leagues. *Psychology of Sport and Exercise, 56*, 102013; <http://dx.doi.org/10.1016/j.psychsport.2021.102013>.
- Nachar, N. (2008). The mann-whitney U: A test for assessing whether two independent samples come from the same distribution. *Tutorials in Quantitative Methods for Psychology, 4*(1), 13–20; <http://dx.doi.org/10.20982/tqmp.04.1.p013>.
- Nevill, A.M., & Holder, R.L. (1999). Home Advantage in Sport: An Overview on the Advantage of Playing at Home. *Sports Medicine, 28*(4), 221–236; <http://dx.doi.org/10.2165/00007256-199928040-00001>.
- Peeters, T., & van Ours, J.C. (2020). Seasonal Home Advantage in English Professional Football; 1973-2018. *SSRN Electronic Journal*; <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3603228>.
- Pollard, R. (1986). Home Advantage in Soccer: A Retrospective Analysis, *Journal of Sports Sciences, 4*(3), 237–248; <http://dx.doi.org/10.1080/02640418608732122>.

- Pollard, R. (2006). Worldwide regional variations in home advantage in association football. *Journal of Sports Sciences*, 24(3), 231–240; <http://dx.doi.org/10.1080/02640410500141836>.
- Pollard, R. (2008). Home advantage in football: a current review of an unsolved puzzle. *The Open Sports Sciences Journal*, 1(1), 12–14; <http://dx.doi.org/10.2174/1875399x00801010012>.
- Pollard, R., & Gómez, M.A. (2009). Home advantage in football in south-West Europe: Long-term trends, regional variation, and team differences. *European Journal of Sport Science*, 9(6), 341–352; <http://dx.doi.org/10.1080/17461390903009133>.
- Pollard, R., & Gómez, M.A. (2012). Comparison of home advantage in men's and women's football leagues in Europe. *European Journal of Sport Science*, 14; <http://dx.doi.org/10.1080/17461391.2011.651490>.
- Pollard, R., & Pollard, G. (2005). Long-term trends in home advantage in professional team sports in North America and England (1876–2003). *Journal of Sports Sciences*, 23(4), 337–350; <http://dx.doi.org/10.1080/02640410400021559>.
- Pollard, R., Prieto, J., & Gómez, M.A. (2017). Global Differences in Home Advantage by Country, Sport and Sex. *International Journal of Performance Analysis in Sport*, 17(4), 586–599; <http://dx.doi.org/10.1080/24748668.2017.1372164>.
- Ramchandani, G., & Millar, R. (2021). Investigating the “Twelfth Man” Effect in Five European Domestic Football Leagues: A COVID-19 Induced Natural Experiment. *Journal of Global Sport Management*, 1–15; <http://dx.doi.org/10.1080/24704067.2021.1951614>.
- Reade, J.J., Schreyer, D., & Singleton, C. (2021). Eliminating supportive crowds reduces referee bias. *Economic Inquiry*, 60(3), 1416–1436; <http://dx.doi.org/10.1111/ecin.13063>.
- Schwartz, B., & Barsky, S.F. (1977). The home advantage. *Social Forces*, 55(3), 641–661; <http://dx.doi.org/10.1093/sf/55.3.641>.
- Scoppa, V. (2021). Social pressure in the stadiums: Do agents change behavior without crowd support? *Journal of Economic Psychology*, 82; <http://dx.doi.org/10.1016/j.joep.2020.102344>.
- Sors, F., Grassi, M., Agostini, T., & Murgia, M. (2021). The sound of silence in association football: Home Advantage and referee bias decrease in matches played without spectators. *European Journal of Sport Science*, 21(12), 1597–1605; <http://dx.doi.org/10.1080/17461391.2020.1845814>.
- Tilp, M., & Thaller, S. (2020). Covid-19 has turned home advantage into home disadvantage in the German soccer bundesliga. *Frontiers in Sports and Active Living*, 2, 1–10; <http://dx.doi.org/10.3389/fspor.2020.593499>.
- Van de Ven, N. (2011). Supporters are not necessary for the home advantage: Evidence from same-stadium derbies and games without an audience. *Jour-*

nal of Applied Social Psychology, 41(12), 2785–2792; <http://dx.doi.org/10.1111/j.1559-1816.2011.00865.x>.

Wunderlich, F., Weigelt, M., Rein, R., & Memmert, D. (2021). How does spectator presence affect football? Home advantage remains in European top-class football matches played without spectators during the COVID-19 pandemic. *PLOS ONE*, 16(3); <http://dx.doi.org/10.1371/journal.pone.0248590>.

received: 16.03.2024; accepted: 15.05.2024

<http://dx.doi.org/10.16926/sit.2024.03.06>

Hasan BASRI^a, Taufik RIHATNO^b, Abdul SUKUR^c, Samsudin SAMSUDIN^d, Giri PRAYOGO^e, Firmansyah DLIS^f, Akhmad DIMYATI^g, Ahmet KURTOĞLU^h, Amayra TANNoubiⁱ, Dan Iulian ALEXE^j, Maciej ŚLIŻ^k, Zihan Novita SARI^l, Edi SETIAWAN^m

IMPACT OF AUGMENTED VIDEO-VERBAL ENCOURAGEMENT FEEDBACK ON MOTIVATION AND TECHNICAL PERFORMANCE IN NOVICE CRICKET ATHLETES

How to cite [jak cytować]: Basri, H., Rihatno, T., Sukur, A., Samsudin, S., Prayogo, G., Dis, F., Dimyati, A., Kurtoğlu, A., Tannoubi, A., Alexe, D.I., Śliż, M., Sari, Z.N., & Setiawan, E. (2024). Impact of Augmented Video-Verbal Encouragement Feedback on Motivation and Technical Performance in Novice Cricket Athletes. *Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe*, 7(3), 93–110.

Wpływ wzmocnionej zachęty wideowerbalnej na motywację i wyniki techniczne początkujących sportowców krykieta

Streszczenie

Celem tego badania jest zbadanie wpływu stosowania wzmocnionej informacji zwrotnej wideowerbalnej zachęty (AVF-VEF) na motywację i wyniki techniczne początkujących sportowców

^a <https://orcid.org/0000-0003-4008-9719>; Dr; Faculty of Sport Science, Universitas Negeri Jakarta, Indonesia; e-mail: hasanbasri_9904919019@mhs.unj.ac.id (corresponding author)

^b Professor Dr; Faculty of Sport Science, Universitas Negeri Jakarta, Indonesia

^c Professor Dr; Faculty of Sport Science, Universitas Negeri Jakarta, Indonesia

^d Professor Dr; Faculty of Sport Science, Universitas Negeri Jakarta, Indonesia

^e <https://orcid.org/0009-0004-8681-9080>; Dr; Faculty of Sport Science; Universitas Islam 45 Bekasi, Indonesia

^f Professor Dr; Faculty of Sport Science, Universitas Negeri Jakarta, Indonesia

^g <https://orcid.org/0000-0003-1018-9006>; Dr; Faculty of Sport Science, Universitas Negeri Singaperbangsa Karawang, Indonesia

^h <https://orcid.org/0000-0002-9292-5419>; Professor (Associate); Faculty of Sport Science, Bandirma Onyedü Eylul University, Turkey

ⁱ <https://orcid.org/0000-0002-6277-2220>; PhD; High Institute of Sport and Physical Education of Kef, University of Jendouba, Tunisia

^j <https://orcid.org/0000-0002-6396-761X>; Professor (Associate); Faculty of Movement, Sports and Health, Sciences, Vasile Alecsandri^u University of Bacău, Bacău, Romania

^k <https://orcid.org/0000-0001-7374-8472>; Dr; Institute of Physical Culture Sciences, Medical College of Rzeszów University, Poland

^l <https://orcid.org/0009-0005-3620-3525>; Dr; Department of Physical Education, Health and Recreation, Universitas Negeri Malang, Indonesia

^m <https://orcid.org/0000-0001-7711-002X>; PhD; Faculty of Teacher Training and Education, Universitas Suryakencana, Indonesia

krykieta. W tym badaniu przyjęto prawdziwą metodę eksperymentalną z losowym badaniem kontrolnym (RCT) trwającym 11 tygodni. W badaniu wzięło udział 60 początkujących zawodników krykieta z Uniwersytetu Stanowego w Dżakarcie (Indonezja). Podzielono ich na dwie grupy: eksperymentalną (AVF-VEF, $n = 30$, $19,2 \pm 1,06$ lat) i kontrolną (CG, $n = 30$, $18,9 \pm 1,17$ lat). Jako instrumenty wybrano II skalę motywacji sportowej (SMS-II) oraz odbijanie, kręgle i grę na boisku. Dwukierunkowe powtarzane pomiary ANOVA przeprowadzone na testach motywacji i wydajności technicznej wykazały istotny wpływ czasu (wszystkie, $p < 0,05$), istotny wpływ grupy (wszystkie, $p < 0,05$) i istotną interakcję dla grupy*czasu (wszystkie, $p < 0,05$). Test t-Studenta dla par przeprowadzony oddzielnie na dwóch grupach wykazał, że AVF-VEF może znacznie zwiększyć średni wynik motywacji i wyników technicznych, bardziej niż program CG. Badanie to podkreśla znaczenie stosowania AVF-VEF jako narzędzia treningowego poprawiającego motywację i wyniki techniczne u początkujących sportowców uprawiających krykieta.

Słowa kluczowe: trening informacji zwrotnej, krykieta, motywacja, wyniki techniczne.

Abstract

This study aims to investigate the effect of using augmented video feedback (AVF)-verbal encouragement feedback (VEF) on the motivation and technical performance of novice cricket athletes. A true experimental method with a random control trial (RCT) design for 11 weeks was adopted in this study. 60 beginner male cricket athletes from the State University of Jakarta (Indonesia) were involved as participants in this research. They were divided into two groups, experimental (AVF-VEF, $n = 30$, 19.2 ± 1.06 years) and control (CG, $n = 30$, 18.9 ± 1.17 years) one. Sport motivation scale-II (SMS-II) and batting, bowling, and fielding were chosen as instruments. Two-way repeated measures ANOVA conducted on motivation and technical performance tests showed a significant effect of Time (all, $p < 0.05$), a significant effect of Group (all, $p < 0.05$) and a significant interaction for Group*Time (all, $p < 0.05$). Student's paired t-test carried out on two groups separately showed that AVF-VEF could significantly increase the mean score of motivation and technical performance more than the CG programme. This research highlights the importance of applying AVF-VEF as a training tool to improve motivation and technical performance in entry-level cricket athletes.

Keywords: feedback training, cricket, motivation, technical performance.

Introduction

Cricket is a competitive sport that enjoys high popularity in the world (Constable et al., 2021). Similar with other competitive sports, to succeed in cricket sport, the athletes require technical performance such as batting, bowling, fielding (Ali et al., 2023; Harrison et al., 2022), and psychological abilities such as motivation (Almagro et al., 2020; Sakalidis et al., 2023). Batting is an important skill in cricket consisting in hitting the ball (Connor et al., 2020; Singh et al., 2023). Bowling is a skill of throwing the ball towards a goal that is defended by a batter (Jamil et al., 2023; Murray et al., 2021). Meanwhile, fielding is a skill of catching or guarding the ball to prevent its exit from the field (Tissera et al., 2022). Apart from having to develop technical performance, motivation is

an aspect that also has a big importance in cricket, because it can create an internal and external drive in athletes to achieve more optimal goals (Kovács et al., 2022). Data from previous studies report that athletes with well-developed technical performance and motivation have potential to win a match (Mercader-Rubio et al., 2023; Tissera et al., 2022). In addition, technical performance and motivation are important factors in determining whether athletes can be successful in competitive sport (Tušák et al., 2022). Therefore, to facilitate optimal development of the aforesaid aspects, a coach needs to implement an appropriate training strategy, for example, the application of augmented video feedback (AVF) combined with verbal encouragement feedback (VEF) during cricket training sessions.

AVF-VEF is informational feedback which is modified by technology (Tissera et al., 2022), and combined with verbal encouragement behaviour from a trainer towards an action or task (Mengi et al., 2023). AVF-VEF can be delivered to athletes before, during or after training (Bigras et al., 2019). Basically, due to the combination of AVF with VEF provided during a complex training process, the athletes obtain important information about a series of technical performances in sport presented through a video (Hicheur et al., 2019), in addition to verbal encouragement from the coach to athletes (e.g., “you can do it”, “don’t give up”, “do your best”) to motivate them in training (Rusmana et al., 2023). According to Jaszczur-Nowicki et al. (2021), providing feedback makes it much easier for athletes to learn a given type of sports movement as they can analyze incorrect and correct movements effectively. Providing feedback using visual (Mödingner et al., 2021) or verbal stimuli is an appropriate strategy to be integrated into sports training and physical education (Gong et al., 2022) as it supports the achievement of optimal motor development (Bugnon et al., 2023; Corbett et al., 2023). Data shows that AVF-VEF has experienced an increase in popularity and has been proven to provide many positive benefits for athletes, for example AVF has been documented to improve athletes’ jumping performance (Nagata et al., 2018). Meanwhile, the VEF aspect is an important tool in developing physical and technical abilities of young soccer players (Soylu et al., 2023). Apart from that, recent research shows that VEF is the right way to improve athletes’ physical, technical and psychological performance (Selmi et al., 2023). However, contrary findings report that providing feedback has not shown a positive effect on improving motor skills in several types of sports such as long jump, shot put and volleyball (Han et al., 2022). The inconsistent results of previous studies underlie the importance of further research on AVF-VEF.

There are several previous studies that have investigated the effects of AVF-VEF feedback on athletes’ performance in sports (Otte et al., 2020; Selmi et al., 2023; Mödingner et al., 2021), but previous research only focused on systematic reviews (Zhou et al., 2021) and experiments (Pacholek & Zemková, 2022; Sahli et al., 2022). In addition, according to our knowledge, the facts show that there

is lack of research that investigates the effects of AVF-VEF on increasing motivation and technical performance. Based on this data, this study aims to investigate the effect of using AVF-VEF on the motivation and technical performance of beginner cricket athletes.

Methods

Participants

This study involved 65 male cricket athletes in the Sports Science Department of the State University of Jakarta as participants in this research. They were selected through inclusion criteria such as: (i) athletes in the beginner level category, (ii) athletes who have not participated in championships at a national or international level, (iii) athletes who have 3 months of cricket training experience, (iv) male athletes. Meanwhile, the exclusion criteria are (i) female athletes, (ii) athletes who experienced injuries in the past year, (iii) advanced level elite athletes. G*Power analysis (v.3.1.9.7, University of Kiel, Germany) was used to determine the number of participants that were needed in this study and the analysis results showed that a minimum of 30 athletes in each group was needed. Based on G*Power analysis, 60 athletes were selected as participants in this research (See Fig. 1). Then, the participants were allocated to the experimental group (AVF-VEF, $n = 30$) and the control group (CG, $n = 30$). The allocation of participants to the AVF-VEF and CG groups was based on the Random Number Generator (RNG) application. Information about participants is presented in Table 1.

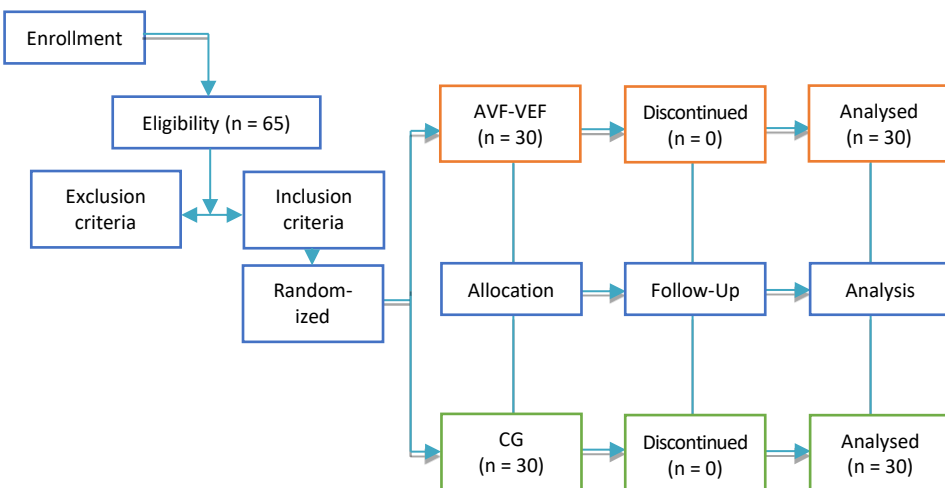

Figure 1
Flow chart

Table 1
Information on the characteristics of the AVF-VEF and CG participants

Variables	Mean ± Standard deviation
AVF-VEF (n = 30)	
Age (Years)	19.2 ± 1.06
Height (Cm)	159 ± 3.19
Weight (Kg)	57.4 ± 2.45
Body mass index (Kg/m ²)	21.2 ± 1.09
CG (n = 30)	
Age (Years)	18.9 ± 1.17
Height (Cm)	158 ± 2.92
Weight (Kg)	57.1 ± 2.24
Body mass index (Kg/m ²)	21.5 ± 1.11

Note: AVF-VEF = augmented video feedback-verbal encouragement feedback, CG = control group

Measures

Motivation

The Sport Motivation Scale-II (SMS-II) was adopted in this research to evaluate the level of athletes' training motivation (do Nascimento Junior et al., 2020). This SMS-II has been converted into an Indonesian version and it consists of 18 question items from 5 dimensions, namely (i) intrinsic, (ii) integrated, (iii) identified, (iv) introject, (v) external. 7-point Likert scale from 1 = "Not at all appropriate" to 7 = "Very appropriate" was used as well. If the athlete obtained a higher score, it means that he has a higher level of training motivation.

Technical Performance

There was a 3-item test to measure the cricket athletes' technical performance, consisting of batting, bowling and fielding. (i) Batting. The participants were given 20 pitches to hit. If the score is 0 point, it means that the stroke did not hit the ball, 1 point means that the ball was "foultipped" off the bat and hit the protective net, 2 points means foul ball (the ball was struck, but settled in foul territory), 3 points means fly ball, 4 points means ground ball and 5 points means hit/line drive (Kohmura et al., 2019). (ii) Bowling. The participants were required to throw the ball at a target which was placed 2m from their standing points. The athlete got 3 points if the thrown ball landed in the correct colour zone, 2 points if the ball landed in an adjacent colour zone, 1 point if the ball landed in the furthest colour zone from the targeted colour zone, and 0 points when the ball landed beyond all targets (Harrison et al., 2022; Doma et al.,

2021). (iii) Fielding. The participants stood upright in a predetermined position. The distance between the participants and feeders was 10 metres. Once ready, the feeder threw the ball, the participant caught the ball and immediately threw the ball towards the target. This activity was carried out 10 times, counting the number of balls that could be caught and those that hit the target. The score ranged from 0-10 points.

The intraclass correlation coefficients (ICC) for retest trials in this study were 0.84, 0.80, and 0.78 for batting, bowling, and fielding, respectively.

Design and Procedures

True experimental research with a random control trial (RCT) design was carried out for 11 weeks from December 2023 till February 2024 at the State University of Jakarta. This research complies with the Declaration of Helsinki. All research protocols had been approved by the local research ethics committee of the State University of Jakarta (Indonesia) (number: 0765/UNJ.39.6.Ps/LT/2023). Next, the research team asked permission from the cricket lecturers and coaches to involve their athletes as participants in this research. After obtaining permission, the athletes and their parents signed an approval letter. The pre-test was held on Monday (04/12/2023) on the cricket field, all the athletes had to complete the SMS-II and a technical performance test from 11.00 till 1.00 p.m. On Wednesday (06/12/2023), between 07.00 and 08.00, in the morning, the participants in the experimental group carried out the AVF-VEF programme while the CG group received no feedback. The AVF-VEF and CG programme activities were carried out until (21/02/2024). Then the post-test (SMS-II and technical performance test) was held on Saturday (24/02/2024) from 06.00 till 07.00 am. This research activity was carried out and supervised directly by the research team.

Training Procedures

The AVF-VEF participants carried out their training 3 times a week, namely on Monday, Wednesday and Thursday. The training was carried out on the Cricket Field at the State University of Jakarta. Equipment such as cricket balls (24-229 mm, 156-163 grams), cricket bats, wickets, bails, protective gear were provided by the Jakarta State University Cricket coaches. In AVF, we used the Asus Vivobook to watch videos of professional athletes performing batting, bowling and fielding movements, then in the VEF programme, there was verbal encouragement by the coach such as “you can do it”, “don’t give up”, “do your best”. Meanwhile, the CG performed their usual daily exercises without any feedback. The details of the AVF-VEF and CG programmes are presented in Table 2.

Table 2
The AVF-VEF and CG programmes

Activities	Training content of AVF-VEF	Training content of the CG	Duration
	Coach: A	Coach: B	
Day: Monday, Wednesday, Friday			
Before training	Topic: – Athletes perform warming up (stretching muscles and jogging). – Athletes observe the technical performance (batting, bowling, fielding) of cricket athletes in a video (AVF). – Giving VEF.	Topic: – Athletes perform warming up (stretching muscles and jogging). – Athletes observe the technical performance (batting, bowling, fielding) of cricket athletes demonstrated by the coach.	10 minutes
	During training	Topic: – The athletes do batting practice and the coach gives VEF to the athletes. – Rest (giving AVF). – The athletes do bowling practice and the coach gives VEF to the athletes. – Rest (giving AVF). – The athletes do fielding practice and the coach gives VEF to the athletes.	
After training		Topic: – Giving AVF. – Evaluation (VEF). – Cooling-down.	Topic: – Evaluation. – Cooling-down.

Statistical Analysis

Jamovi Statistics (v.2.3.28) was used to analyze all data. The mean and standard deviation are the results of descriptive statistical testing. Shapiro-Wilk analysis was chosen to determine the normality of the data in this study and the results show that all variables are normally distributed. A two-way repeated measures ANOVA (2 Groups: AVF-VEF vs CG × 2 Times: pre-test vs post-test), and Time*Groups interaction were also calculated to compare the impact on motivation and technical performance. If a significant difference was reported, the Student's paired t-test would be used to detect the mean difference between the pre-test vs post-test for each group separately. Additionally, partial eta-squared (η^2_p) was used to determine the effect size. The partial eta-squared value was between 0.01 to 0.06 (small effect), 0.06 > to 0.13 (medium effect) and the value 0.14 > (large effect). The significance level was set at $p < 0.05$.

Results

Based on Table 3, Two-way repeated measures ANOVA carried out on the motivation test shows a significant effect of Time on intrinsic indicators ($F^{[1.58]} = 252.2$; $p < .001$; $\eta^2p = 0.813$), integrated indicators ($F^{[1.58]} = 80.1$; $p < .001$; $\eta^2p = 0.580$), identified indicators ($F^{[1.58]} = 93.9$; $p < .001$; $\eta^2p = 0.618$), introject indicators ($F^{[1.58]} = 106.43$; $p < .001$; $\eta^2p = 0.647$) and external indicators ($F^{[1.58]} = 363$; $p < .001$; $\eta^2p = 0.862$). Group influence also showed significant results for intrinsic indicators ($F^{[1.58]} = 97.6$; $p < .001$; $\eta^2p = 0.627$), integrated indicators ($F^{[1.58]} = 6.63$; $p = 0.013$; $\eta^2p = 0.103$), identified indicators ($F^{[1.58]} = 27.2$; $p < .001$; $\eta^2p = 0.319$), introject indicators ($F^{[1.58]} = 78.7$; $p < .001$; $\eta^2p = 0.576$) and external indicators ($F^{[1.58]} = 4.77$; $p = 0.033$; $\eta^2p = 0.076$). In addition, significant interactions for Group*Time were found for intrinsic indicators ($F^{[1.58]} = 99.7$; $p < .001$; $\eta^2p = 0.632$), integrated indicators ($F^{[1.58]} = 50.0$; $p < .001$; $\eta^2p = 0.463$), identified indicators ($F^{[1.58]} = 45.0$; $p < .001$; $\eta^2p = 0.437$), introject indicators ($F^{[1.58]} = 4.26$; $p = 0.044$; $\eta^2p = 0.068$) and external indicators ($F^{[1.58]} = 174$; $p < .001$; $\eta^2p = 0.750$).

Student's paired t-test carried out on two groups showed that AVF-VEF could significantly increase the motivation score more than the CG programme (Figure 2).

Based on Table 4, Two-way repeated measures ANOVA carried out on the motivation test shows a significant effect of Time on the batting indicator ($F^{[1.58]} = 216.1$; $p < .001$; $\eta^2p = 0.788$), the bowling indicator ($F^{[1.58]} = 219.2$; $p < .001$; $\eta^2p = 0.791$), and the fielding indicator ($F^{[1.58]} = 120.0$; $p < .001$; $\eta^2p = 0.674$). The group effect also showed significant results for the batting indicator ($F^{[1.58]} = 12.2$; $p < .001$; $\eta^2p = 0.174$), the bowling indicator ($F^{[1.58]} = 7.47$; $p = 0.008$; $\eta^2p = 0.114$), and the fielding indicator ($F^{[1.58]} = 56.2$; $p < .001$; $\eta^2p = 0.492$). In addition, significant interactions for Group*Time were found for the batting indicator ($F^{[1.58]} = 26.1$; $p < .001$; $\eta^2p = 0.311$), the bowling indicator ($F^{[1.58]} = 4.47$; $p = 0.039$; $\eta^2p = 0.072$), and the fielding indicator ($F^{[1.58]} = 59.1$; $p < .001$; $\eta^2p = 0.505$).

Student's paired t-test performed on two groups separately showed that AVF-VEF could significantly improve the mean technical performance score more than the CG programme (Figure 3).

Table 3

Two-way repeated measures ANOVA test results on motivation between the AVF-VEF and CG programmes

Motivation	AVF-VEF (n = 30)				CG (n = 30)				Significance		
	Pre	Post	Δ	CI 95%	Pre	Post	Δ	CI 95%	Time	Group	Group*Time
Intrinsic (score)	8.73 \pm 1.11	15.90 \pm 2.26*	+7.17	8.22 to -6.11	9.13 \pm 0.97	10.77 \pm 0.85*	+1.6 7	-2.04 to -1.22	F ^[1.58] = 252.2 p < .001 η^2_p = 0.813	F ^[1.58] = 97.6 p < .001 η^2_p = 0.627	F ^[1.58] = 99.7 p < .001 η^2_p = 0.632
Integrated (score)	6.30 \pm 1.18	10.00 \pm 2.03*	+3.70	-4.59 to -2.81	7.20 \pm 1.19	7.63 \pm 1.07*	+0.4 3	-0.738 to -0.128	F ^[1.58] = 80.1 p < .001 η^2_p = 0.580	F ^[1.58] = 6.63 p = 0.013 η^2_p = 0.103	F ^[1.58] = 50.0 p < .001 η^2_p = 0.463
Identified (score)	7.63 \pm 1.13	10.57 \pm 1.45*	+2.94	-3.61 to -2.25	7.57 \pm 1.13	8.10 \pm 0.88*	+0.5 3	-0.806 to -0.261	F ^[1.58] = 93.9 p < .001 η^2_p = 0.618	F ^[1.58] = 27.2 p < .001 η^2_p = 0.319	F ^[1.58] = 45.0 p < .001 η^2_p = 0.437
Introject (score)	9.50 \pm 0.90	13.00 \pm 1.96*	+3.50	-4.36 to -2.64	7.87 \pm 1.04	10.20 \pm 1.67*	+2.3 3	3.10 to -1.57	F ^[1.58] = 106.43 p < .001 η^2_p = 0.647	F ^[1.58] = 78.7 p < .001 η^2_p = 0.576	F ^[1.58] = 4.26 p = 0.044 η^2_p = 0.068
External (score)	7.20 \pm 0.80	13.07 \pm 0.48*	+5.87	-6.52 to -5.22	9.17 \pm 0.87	10.23 \pm 0.85*	+1.0 6	-1.43 to -0.701	F ^[1.58] = 363 p < .001 η^2_p = 0.862	F ^[1.58] = 4.77 p = 0.033 η^2_p = 0.076	F ^[1.58] = 174 p < .001 η^2_p = 0.750

Note: AVF-VEF: augmented video feedback-verbal encouragement feedback; CG: control group; CI: confidence interval; *Significantly different from pre- to post-test values (at p < 0.05)

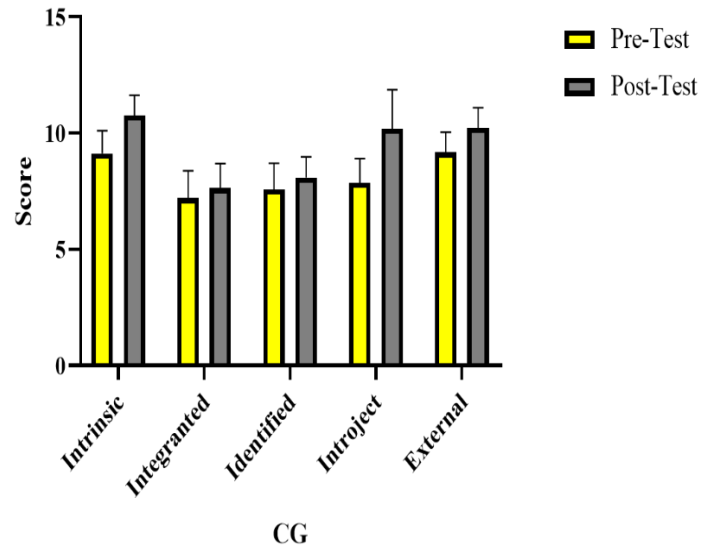
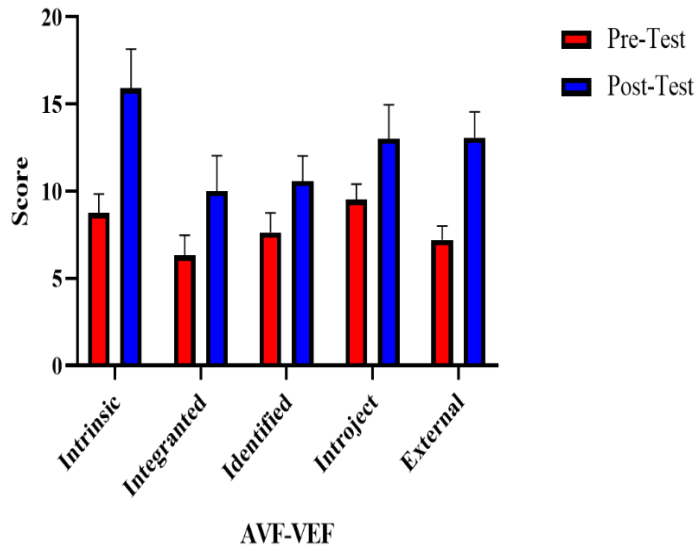

Figure 2

The difference in mean motivation scores from pre-post-test between the AVF-VEF and CG programmes

Table 4

Two-way repeated measures ANOVA test results on technical performance between the AVF-VEF and CG programmes

Technical Performance	AVF-VEF (n = 30)				CG (n = 30)				Significance		
	Pre	Post	Δ	CI 95%	Pre	Post	Δ	CI 95%	Time	Group	Group*Time
Batting (score)	1.90 ± 0.60	3.97 ± 0.71*	+1.77	-2.42 to -1.71	2.00 ± 0.52	3.00 ± 0.64*	+1.00	-1.24 to -0.760	$F^{[1.58]}= 216.1$ $p < .001$ $\eta^2_p = 0.788$	$F^{[1.58]}= 12.2$ $p < .001$ $\eta^2_p = 0.174$	$F^{[1.58]}= 26.1$ $p < .001$ $\eta^2_p = 0.311$
Bowling (score)	1.90 ± 0.40	2.80 ± 0.40*	+0.90	-1.05 to -0.750	1.50 ± 0.50	2.70 ± 0.46*	+1.20	-1.45 to -0.952	$F^{[1.58]}=219.2$ $p < .001$ $\eta^2_p = 0.791$	$F^{[1.58]}= 7.47$ $p = 0.008$ $\eta^2_p = 0.114$	$F^{[1.58]}= 4.47$ $p = 0.039$ $\eta^2_p = 0.072$
Fielding (score)	2.17 ± 0.59	5.40 ± 1.67*	+3.23	-3.89 to -2.58	2.17 ± 0.59	2.73 ± 0.45*	+0.56	-0.838 to -0.295	$F^{[1.58]}= 120.0$ $p < .001$ $\eta^2_p = 0.674$	$F^{[1.58]}= 56.2$ $p < .001$ $\eta^2_p = 0.492$	$F^{[1.58]}= 59.1$ $p < .001$ $\eta^2_p = 0.505$

Note: *Significantly different from pre- to post-test values (at $p < 0.05$)

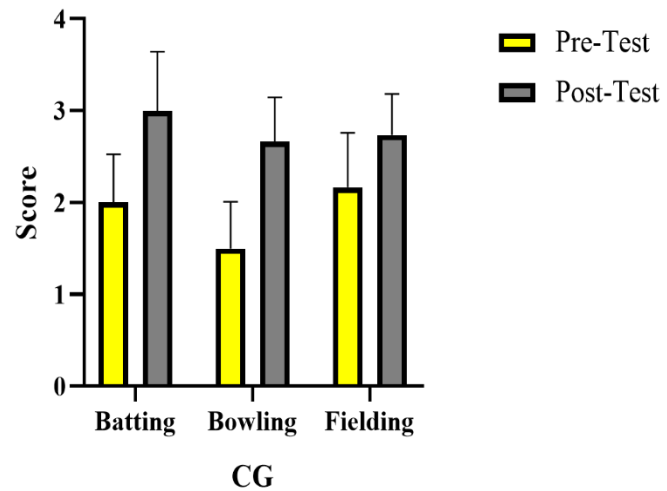
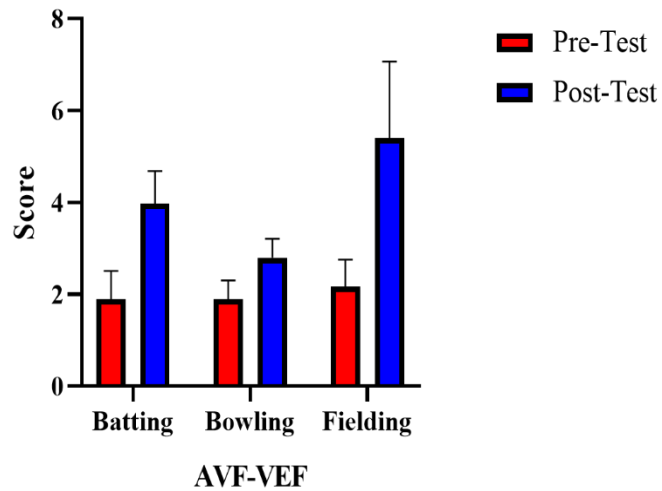

Figure 3

Differences in mean technical performance scores from pre-post-test between the AVF-VEF and CG programmes

Discussion

The aim of this study was to examine the impact of using AVF-VEF on the motivation and technical performance of novice cricket athletes.

Our findings show that AVF-VEF provided for 11 weeks proved effective in improving two aspects simultaneously, namely motivation and technical performance. Additionally, we observed that AVF-VEF proved to have greater positive effects than the CG programme. These results prove that the AVF-VEF programme constitutes an important component of a meaningful training process for athletes, for example before, during and after training. The athletes were given feedback in the form of information regarding their batting movements, bowling and fielding which they can observe via a video on a laptop. They were given feedback in the form of verbal support from the coach. Getting a lot of feedback in a training session shall provide more opportunities for athletes to analyze every movement in their sports discipline (Soylu et al., 2023). This confirms previous findings that feedback that was provided either through video technology (Mason et al., 2021; Pettit & Karageorghis, 2020) or verbal support (Pacholek & Zemková, 2022) can trigger several positive results, for example, by applying feedback as a tool to encourage the development of athletes' skills and successful performance in competitive sports (Otte et al., 2020). In addition, these results are consistent with previous research, which shows that augmented feedback in the form of video technology (AVF) can improve poor technical performance of cricket athletes (Tissera et al., 2022). Weakley et al. (2023) explain that providing feedback in training can provide benefits in the form of increased muscle endurance, barbell kinetics and kinematics as well as changes in the athlete's motivation level. Other studies also report similar results, showing that AVF in training sessions works well in developing javelin throwing performance (Mengchao & Chenqi, 2022), anticipation, decision making (Zhao et al., 2022). There was not only AVF that proved to be effective as recent research conducted by (Mengi et al., 2023) reported similar results pertaining to verbal feedback (VEF) that improved the performance of twelve young basketball players. On the other hand, through their experimental research (Rusmana et al., 2023) reported that VEF applied for 12 weeks was effective in improving decision making and execution skills in basketball athletes. Basically, VEF which is integrated into a training process provides encouragement to athletes and contributes to optimal achievements in technical, physical and psychological performance (Selmi et al., 2023). Similarly, Tannoubi et al. (2023) also confirmed that it was important to provide VEF in training sessions, since it could significantly improve technical performance in beginner level basketball athletes. Thus, we confirm that the combined effect of AVF-VEF in this study supports the results of previous studies (Mason et al., 2021).

Strength and Limitation of the Study

Finally, a major strength in this study is the application of AVF-VEF before, during and after training, so it provided the athletes with a lot of information about how to perform technically, e.g., batting, bowling fielding. In addition, this AVF-VEF training was designed in an ecologically valid environment with real field-based training experience that can be easily learned by novice cricket athletes. However, we acknowledge that there are several limitations to this study. First, this study only involved novice athletes, which may limit the generalizability of the results. Second, the participants in the study were male, and this requires further comparisons involving female participants to confirm the effect of AVF-VEF on both genders. Apart from that, another suggestion is to involve both male and female athletes from several universities in Indonesia or other countries.

Conclusions

Based on the results and discussion, we conclude that this true experimental research with an 11-week RCT design provides a new scientific insight regarding the combined effects of AVF-VEF which has proven to be effective in increasing the level of motivation and technical performance among entry-level cricket athletes. Several practical implications may arise from this research. The results of our research can be used as a reference in guiding cricket trainers in creating a training programme with integrated AVF-VE. Apart from that, we recommend that cricket coaches and athletes implement the AVF-VE training programme continuously and for a long period of time so that novice athletes are more motivated to learn and improve their technical performance.

STATEMENT OF ETHICS

True experimental research with a random control trial (RCT) design for 11 weeks was carried out from December 2023-February 2024 at the State University of Jakarta and this research complies with the Declaration of Helsinki. All research protocols had been approved by the local research ethics committee of the State University of Jakarta (Indonesia) (number: 0765/UNJ.39.6.Ps/LT/2023).

DECLARATION OF CONFLICTING INTERESTS

The authors declared no potential conflicts of interests with respect to the research, authorship, and/or publication of the article *Impact of Augmented Video-Verbal Encouragement Feedback on Motivation and Technical Performance in Novice Cricket Athletes*.

FUNDING

The authors received no financial support for the research, authorship, and/or publication of the article *Impact of Augmented Video-Verbal Encouragement Feedback on Motivation and Technical Performance in Novice Cricket Athletes*.

References

- Ali, K., Gupta, S., Hussain, M.E., Alzhrani, M., Manzar, M.D., Khan, M., & Alghadir, A.H. (2023). Effect of plyometric versus complex training on core strength, lower limb, and upper limb power in male cricketers: a randomized controlled trial. *BMC Sports Science, Medicine and Rehabilitation*, 15(1), 1–8; <https://doi.org/10.1186/s13102-023-00771-8>.
- Almagro, B.J., Sáenz-López, P., Fierro-Suero, S., & Conde, C. (2020). Perceived performance, intrinsic motivation and adherence in athletes. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(24), 1–14; <https://doi.org/10.3390/ijerph17249441>.
- Bigras, C., Kairy, D., & Archambault, P.S. (2019). Augmented feedback for powered wheelchair training in a virtual environment. *Journal of NeuroEngineering and Rehabilitation*, 16(1), 1–12; <https://doi.org/10.1186/s12984-019-0482-3>.
- Bugnon, M., Wälchli, M., & Taube, W. (2023). How to benefit from augmented feedback? The influence of motivational and informational content of augmented feedback and the influence of task complexity. *European Journal of Sport Science*, 23(7), 1435–1445; <https://doi.org/10.1080/17461391.2023.2178975>.
- Connor, J.D., Renshaw, I., & Farrow, D. (2020). Defining cricket batting expertise from the perspective of elite coaches. *PLoS ONE*, 15(6), 1–20; <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0234802>.
- Constable, M., Wundersitz, D., Bini, R., & Kingsley, M. (2021). Quantification of the demands of cricket bowling and the relationship to injury risk: a systematic review. *BMC Sports Science, Medicine and Rehabilitation*, 13(1), 1–12; <https://doi.org/10.1186/s13102-021-00335-8>.
- Corbett, R., Partington, M., Ryan, L., & Cope, E. (2023). A systematic review of coach augmented verbal feedback during practice and competition in team sports. *International Journal of Sports Science and Coaching*, December; <https://doi.org/10.1177/17479541231218665>.
- do Nascimento Junior, J.R.A., da Silva, E.C., Freire, G.L.M., Granja, C.T.L., da Silva, A.A., & de Oliveira, D.V. (2020). Athlete's motivation and the quality of his relationship with the coach. *Apunts. Educacion Fisica y Deportes*, 142, 21–28; [https://doi.org/10.5672/APUNTS.2014-0983.ES.\(2020/4\).142.03](https://doi.org/10.5672/APUNTS.2014-0983.ES.(2020/4).142.03).

- Doma, K., Leicht, A., Woods, C., Harrison, D., McGuckin, T., & Connor, J. (2021). Effect of exercise-induced muscle damage on bowling-specific motor skills in male adolescent cricketers. *Sports*, 9(7), 1–13; <https://doi.org/10.3390/sports9070103>.
- Gong, Z., Jiao, X., Xia, X., Yu, H., & Lv, C. (2022). The Relationship Between Academic Encouragement and Academic Self-Efficacy: A Moderated Mediation Model. *Frontiers in Psychology*, 13(July), 1–7; <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.644243>.
- Han, Y., Syed Ali, S.K. Bin, & Ji, L. (2022). Feedback for Promoting Motor Skill Learning in Physical Education: A Trial Sequential Meta-Analysis. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19(22); <https://doi.org/10.3390/ijerph192215361>.
- Harrison, D.C., Doma, K., Leicht, A.S., McGuckin, T.A., Woods, C.T., & Connor, J. D. (2022). Repeated Bout Effect of Two Resistance Training Bouts on Bowling-Specific Performance in Male Cricketers. *Sports*, 10(9), 1–11; <https://doi.org/10.3390/sports10090126>.
- Hicheur, H., Chauvin, A., Cavin, V., Fuchslocher, J., Tschopp, M., & Taube, W. (2019). Augmented-feedback training improves cognitive motor performance of soccer players. *Medicine and Science in Sports and Exercise*, 52(1), 141–152; <https://doi.org/10.1249/MSS.0000000000002118>.
- Jamil, M., Kerruish, S., Mehta, S., Phatak, A., Memmert, D., & McRobert, A. (2023). Identifying which factors impact bowling and batting performances during the “death” phase of an innings in international men’s 50-over cricket. *International Journal of Performance Analysis in Sport*, 23(2), 111–124; <https://doi.org/10.1080/24748668.2023.2193030>.
- Jaszczur-Nowicki, J., Romero-Ramos, O., Rydzik, Ł., Ambroży, T., Biegajło, M., Nogal, M., Wiśniowski, W., Kruczkowski, D., Łuszczewska-Sierakowska, I., & Niżnikowski, T. (2021). Motor learning of complex tasks with augmented feedback: Modality-dependent effectiveness. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(23), 1–8; <https://doi.org/10.3390/ijerph182312495>.
- Kohmura, Y., Nakata, M., Kubota, A., Aoba, Y., Aoki, K., & Murakami, S. (2019). Effects of Batting Practice and Visual Training Focused on Pitch Type and Speed on Batting Ability and Visual Function. *Journal of Human Kinetics*, 70(1), 5–13; <https://doi.org/10.2478/hukin-2019-0034>.
- Mason, R.J., Farrow, D., & Hattie, J.A.C. (2021). An exploratory investigation into the reception of verbal and video feedback provided to players in an Australian Football League club. *International Journal of Sports Science and Coaching*, 16(1), 181–191; <https://doi.org/10.1177/1747954120951080>.

- Mengchao, T., & Chenqi, Y. (2022). Application of Video Feedback System to Technical Analysis and Diagnosis of Throwing Athletes. *Mathematical Problems in Engineering*, 2022; <https://doi.org/10.1155/2022/3028253>.
- Mengi, E., Alemdaroglu, B.U., & Erturan, A.G. (2023). Technical and Internal Load Responses in 3-A-Side Full-Court Basketball Games: The Effects of Coaches' Verbal Feedback. *European Journal of Human Movement*, 50, 92–102; <https://doi.org/10.21134/eurjhm.2023.50.10>.
- Mercader-Rubio, I., Ángel, N.G., Silva, S., Furtado, G., & Brito-Costa, S. (2023). Intrinsic Motivation: Knowledge, Achievement, and Experimentation in Sports Science Students—Relations with Emotional Intelligence. *Behavioral Sciences*, 13(7); <https://doi.org/10.3390/bs13070589>.
- Mödinger, M., Woll, A., & Wagner, I. (2021). Video-based visual feedback to enhance motor learning in physical education — a systematic review. *German Journal of Exercise and Sport Research*, 52(3), 447–460; <https://doi.org/10.1007/s12662-021-00782-y>.
- Murray, N.P., Lawton, J., Rider, P., Harris, N., & Hunfalvay, M. (2021). Oculomotor Behavior Predicts Professional Cricket Batting and Bowling Performance. *Frontiers in Human Neuroscience*, 15(December), 1–8; <https://doi.org/10.3389/fnhum.2021.768585>.
- Otte, F.W., Davids, K., Millar, S.K., & Klatt, S. (2020). When and How to Provide Feedback and Instructions to Athletes? — How Sport Psychology and Pedagogy Insights Can Improve Coaching Interventions to Enhance Self-Regulation in Training. *Frontiers in Psychology*, 11(July), 1–14; <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.01444>.
- Pacholek, M., & Zemková, E. (2022). Effects of Verbal Encouragement and Performance Feedback on Physical Fitness in Young Adults. *Sustainability (Switzerland)*, 14(3); <https://doi.org/10.3390/su14031753>.
- Pettit, J.A., & Karageorghis, C.I. (2020). Effects of video, priming, and music on motivation and self-efficacy in American football players. *International Journal of Sports Science and Coaching*, 15(5–6), 685–695; <https://doi.org/10.1177/1747954120937376>.
- Rusmana, R., Sulaiman, I., Rihatno, T., Chaniago, H., Samsudin, S., Asmawi, M., Wiradihardja, S., Bahtiar, B., Supriadi, D., Iulian Alexe, D., Gazali, N., Pavlović, R., & Setiawan, E. (2023). Effects of Tactical Game+Encouragement on Improving Decision Making and Skill Execution in Basketball Athletes. *Revista Iberoamericana de Psicología Del Ejercicio y El Deporte*, 18(5), 612–617.
- Sahli, F., Hammami, R., Sahli, H., Jebabli, N., Selmi, W., Zghibi, M., & Tillaar, R. van den. (2022). The Effects of Combined Verbal Encouragement and Technical Instruction on Technical Skills and Psychophysiological Responses During Small-Sided Handball Games Exercise in Physical Education. *Frontiers in Psychology*, 13(June), 1–7; <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.902088>.

- Sakalidis, K.E., Hettinga, F.J., & Ling, F.C.M. (2023). Coaching styles and sports motivation in athletes with and without intellectual impairments. *Plos One*, *18*(12), e0296164; <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0296164>.
- Selmi, O., Jelleli, H., Bouali, S., Aydi, B., Hindawi, O., Muscella, A., Bouassida, A., Weiss, K., & Knechtle, B. (2023). The impact of verbal encouragement during the repeated agility speed training on internal intensity, mood state, and physical enjoyment in youth soccer players. *Frontiers in Psychology*, *14*; <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2023.1180985>.
- Singh, U., Ramachandran, A.K., Doma, K., & Connor, J.D. (2023). Exploring the influence of task and environmental constraints on batting and bowling performance in cricket: A systematic review. *International Journal of Sports Science and Coaching*, *18*(6), 2292–2305; <https://doi.org/10.1177/17479541231181549>.
- Soylu, Y., Arslan, E., Yilmaz, O., & Kilit, B. (2023). How does coach encouragement affect soccer test performance? *Turkish Journal of Kinesiology*, *9*(4), 259–265; <https://doi.org/10.31459/turkjin.1336726>.
- Tannoubi, A., Ouergui, I., Srem-Sai, M., Hagan, J.E., Quansah, F., & Azaiez, F. (2023). Effectiveness of Video Modeling in Improving Technical Skills in Young Novice Basketball Players: A Quasi-Experimental Study. *Children*, *10*(4); <https://doi.org/10.3390/children10040687>.
- Tissera, K., Orth, D., Huynh, M., & Benson, A.C. (2022). The impact of augmented feedback (and technology) on learning and teaching cricket skill: A systematic review with meta-analysis. *PLoS ONE*, *17*(12 December), 1–18; <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0279121>.
- Tušák, M., Di Corrado, D., Coco, M., Tušák, M., Žilavec, I., & Masten, R. (2022). Dynamic Interactive Model of Sport Motivation. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, *19*(7); <https://doi.org/10.3390/ijerph19074202>.
- Weakley, J., Cowley, N., Schoenfeld, B.J., Read, D.B., Timmins, R.G., García-Ramos, A., & McGuckian, T.B. (2023). The Effect of Feedback on Resistance Training Performance and Adaptations: A Systematic Review and Meta-analysis. *Sports Medicine*, *53*(9), 1789–1803; <https://doi.org/10.1007/s40279-023-01877-2>.
- Zhao, J., Gu, Q., Zhao, S., & Mao, J. (2022). Effects of video-based training on anticipation and decision-making in football players: A systematic review. *Frontiers in Human Neuroscience*, *16*(November); <https://doi.org/10.3389/fnhum.2022.945067>.
- Zhou, Y., De Shao, W., & Wang, L. (2021). Effects of feedback on students' motor skill learning in physical education: A systematic review. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, *18*(12); <https://doi.org/10.3390/ijerph18126281>.

CZĘŚĆ III
TURYSTYKA I REKREACJA

Yuliia DASHCHUK*, Liudmyla MATVIICHUK**, Tetiana ZUBEKHINA***

GLAMPING AS A TOOL FOR SUSTAINABLE TOURISM DEVELOPMENT OF PROTECTED AREAS: UKRAINE'S EXPERIENCE

How to cite [jak cytować]: Dashchuk, Y., Matviichuk, L., & Zubekhina, T. (2024). Glamping as a tool for sustainable tourism development of protected areas: Ukraine's experience. *Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe*, 7(3), 113–132.

Glamping jako narzędzie zrównoważonego rozwoju turystyki naturalnych obszarów chronionych: doświadczenie Ukrainy

Streszczenie

Artykuł poświęcony jest poszukiwaniu rozwiązań zwiększających efektywność wykorzystania potencjału turystycznego obszarów chronionych przy zachowaniu zasad racjonalnego zarządzania przyrodą, zrównoważonego rozwoju i bezpieczeństwa ekologicznego. Z rozważań autorów wynika, że jednym ze sposobów zwiększenia liczby przeptywów turystycznych, przyciągnięcia człowieka do rekreacji w środowisku naturalnym, a jednocześnie zachowania różnorodności biologicznej jest rozwój usług glampingu. Światowe doświadczenie pokazuje, że najskuteczniejszym kierunkiem wykorzystania glampingu jest tworzenie ich sieci na terenach parków i rezerwatów przyrody. Ukraina ma znaczny potencjał obszarów przyrodniczo-rekreacyjnych, jednak poziom jego wykorzystania w celach turystycznych jest niewystarczający, a liczba turystów odwiedzających parki przyrodnicze i rezerваты jest mniejsza w porównaniu z podobnymi obiektami w innych krajach. Autorzy przedstawili schemat organizacji terytorialnej kluczowych parków i rezerwatów, a także usystematyzowali hierarchiczną strukturę podporządkowania instytucji Funduszu Ochrony Przyrody Ukrainy o znaczeniu krajowym różnym jednostkom instytucjonalnym. Uwzględniono istniejące na Ukrainie doświadczenia w korzystaniu z glampingu na terenach narodowych parków przyrody w celu rozwoju turystyki ekologicznej. Przeprowadzono analizę krajowych firm produkują-

* <https://orcid.org/0000-0001-6394-017X>; Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor; Associate Professor of the Department of Tourism and Hotel and Restaurant Business, Lutsk National Technical University, Lutsk, Ukraine; e-mail: yli2204@ukr.net (corresponding author)

** <https://orcid.org/0000-0003-1694-6178>; Doctor of Sciences (Economics), Professor; Professor of the Department of Tourism and Hotel and Restaurant Business, Lutsk National Technical University, Lutsk, Ukraine; e-mail: kalishl.y@gmail.com

*** <https://orcid.org/0000-0001-9929-4405>; Candidate of Sciences (Pedagogical), Associate Professor; Associate Professor of the Department of Tourism and Hotel and Restaurant Business, Lutsk National Technical University, Lutsk, Ukraine; e-mail: tatius88@gmail.com

cych sprzęt glampingowy i podkreślono ich przewagę konkurencyjną. Badanie wykazało, że Ukraina ma wszystkie warunki wstępne dla rozwoju turystyki ekologicznej na obszarach chronionych za pomocą usług glampingu. Badanie przeprowadzono na podstawie analizy raportów statystycznych, danych UNWTO i informacji z instytucji państwowych Ukrainy. Metodologiczny zestaw narzędzi badawczych obejmuje analityczne, statystyczne oraz porównawczo-geograficzne metody matematyczne, a także metody uogólniania i systematyzacji.

Słowa kluczowe: glamping, turystyka zrównoważona, turystyka ekologiczna, fundusz rezerwów przyrody.

Abstract

The article is devoted to finding solutions to increase the efficiency of using the tourist potential of protected areas in compliance with the principles of rational nature management, sustainable development and environmental safety. Thus, the authors see the development of glamping services as one of the ways to increase the number of tourist flows, attract people to recreation in the natural environment and, at the same time, preserve biodiversity. Ukraine has a significant potential of natural and recreational areas, but the level of its use for tourist purposes is insufficient, and the number of visitors to natural parks and reserves is lower than in similar facilities in foreign countries. The authors present a scheme of territorial organization of key parks and reserves, and systematize the hierarchical structure of subordinating the institution of the Nature Reserve Fund of Ukraine of national importance to various institutional units. The existing experience of using glamping in the territories of national nature parks in Ukraine for the development of ecological tourism is considered. The analysis of domestic glamping companies is carried out and their competitive advantages are highlighted. The study shows that Ukraine has all the prerequisites for the development of ecological tourism in protected areas with the use of glamping services. The study was conducted based on the analysis of statistical reports, UNWTO data, and information from Ukrainian government agencies. The methodological tools of the study include analytical, statistical, comparative geographical, mathematical methods, as well as methods of generalization and systematization.

Keywords: glamping, sustainable tourism, ecological tourism, nature reserve fund.

Introduction

In today's environment, the hospitality industry is constantly searching for innovative solutions that allow to ensure a high level of service, quality and safety of services. Most often, innovations relate to the automation of hotel complexes in order to provide comfortable living conditions, create a unique hotel product, etc. Experts in the hospitality sector emphasize the need to find innovative and creative solutions for organizing tourist accommodation, which, along with economic aspects, will be aimed at preserving natural conditions and environmental potential of the environment in which they are located. These conditions not only help to mitigate the impact of seasonality on business, maintain competitiveness, but also comply with the principles of sustainable development in the hospitality sector. At the same time, the portrait of the modern

consumer of hotel services is changing, in particular, in terms of finding new "formats" of accommodation. In our opinion, glamping is the most acceptable direction for organizing tourist accommodation that meets the above principles. As a tool for the formation of ecological spaces, it best meets the needs of tourists for a comfortable stay in the natural environment. This is a relatively new vacation destination aimed at consumers who want to stay closer to natural living conditions but still receive hotel-level comfort. Glamping has become especially relevant after the Covid-19 pandemic, as it minimizes crowds in one place, ensures that visitors stay outdoors while maintaining the level of comfort of hotel services. Analyzing the dynamics of the glamping market in the world, as well as its impact on the development of ecotourism, and the formation of prerequisites for the sustainable development of tourist areas are important studies of today. On the other hand, glamping serves as a tool to intensify the use of protected areas for the development of ecotourism, which is a trend in the modern world. This approach is not sufficiently actualized in Ukraine and requires a separate set of studies.

Literature review

In the scientific space, a number of works by Ukrainian scientists, including: (Davydenko, 2017), (Oliyynyk, Mostenska, Tarasiuk & Chahaŷda, 2020), (Matviichuk, Lepkyi, Dashchuk, Sydoruk & Mezentseva, 2022), (Pokolodna, Polchani-nova & Riabiev, 2021) is devoted to the issue of glamping development as a promising area of hotel services, a tool for actualizing ecological tourism in the region, a new form of recreation, innovative business for the economic development of territorial communities, and a green economy.

Along with this, among foreign authors, we should highlight the works of (Brochado & Pereirab, 2017), who study the features of the services provided by glamping facilities in the context of the Portuguese market. (Craig & Karabas, 2021) conducted a large-scale study of the development of glamping after the coronavirus pandemic. (Lyu, Kim & Bae, 2020) focus on the nature of the use of glamping for a specific segment of consumers of travel services, in particular families. (Sun & Huang, 2023) conducted research of glamping tourism based on the aesthetics of atmosphere.

Glamping plays an important role in enhancing human well-being as a spatial vehicle linking natural landscapes and human economies and societies (Wang, Chang, Fan & Shi, 2022). The term "glamping" is used in the existing literature to refer to outdoor tourism activities or outdoor hotels (Lu, Wang, Dai, Chen & Feng, 2021); studies have focused on customers' motivations for choosing luxury camping hotels (Lee, Lee & Moon, 2019).

At the same time, scientific research on the development of glamping as a new form of ecotourism activity in the territories of the Nature Reserve Fund of Ukraine is still poorly understood. The relevance of the study is also due to the need to find solutions to improve the tourist infrastructure of protected areas in compliance with the principles of rational environmental management, the need to increase the profitability of environmental institutions, to increase the number of tourists and ensure sustainable development of the territories.

Methods

In the course of organizing and conducting the study, general scientific and special methods, such as analysis, synthesis, comparison, were used to determine the forecast indicators of the glamping market development in the world. Using the structural-logical method, the authors present a vision of a number of competitive advantages of glamping development with a view to increasing the efficiency of using the tourist potential of protected areas in compliance with the principles of rational nature management, sustainable development and environmental safety.

Results

Despite the pandemic challenges of the previous years, the hospitality sector continues to be one of the most dynamic businesses in the global economy. At the same time, competition between industry representatives, both internationally and domestically, is becoming increasingly fierce. The struggle to gain competitive advantages is becoming the key to success for individual market players, cities, regions, countries and even continents.

The need to strengthen the role of cooperation between companies and national economies in the hospitality sector to develop joint policies to overcome emergencies has become especially acute during the coronavirus pandemic (COVID-19), when the industry's profitability fell worldwide (Dashchuk, Matviichuk, Lepky & Sidoruk, 2021).

The unprecedented closure of borders between countries, reduction of transport links, and restrictions on people's presence in public spaces have had devastating consequences for the tourism industry. Experts say that such a crisis in tourism has not been seen since World War II. The change in the total contribution of travel and tourism to the world gross domestic product is shown in Figure 1.

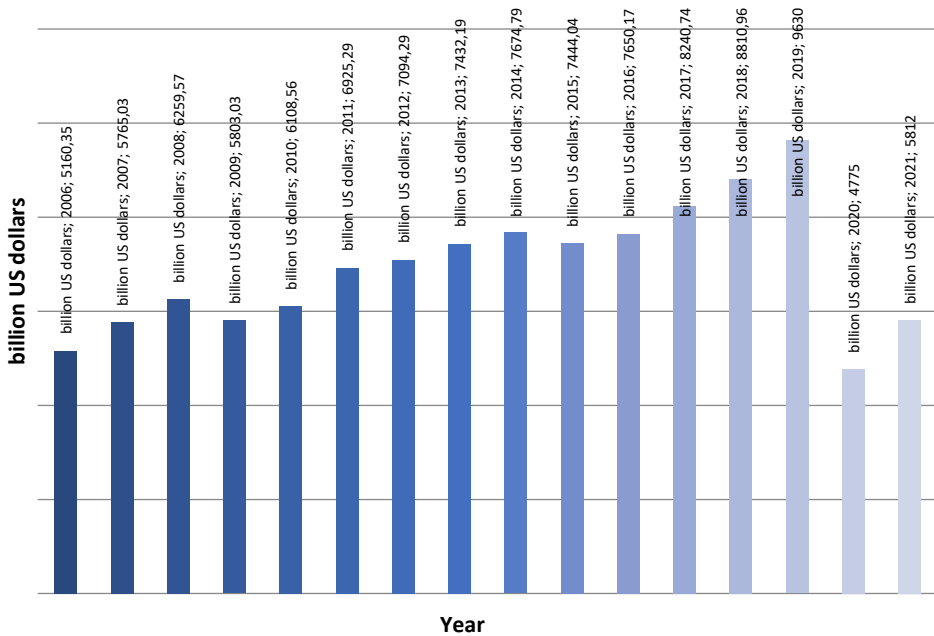

Fig. 1

Total contribution of the tourism industry to the world's gross domestic product, billion US dollars

Source: Official site of the statista, 2022.

In 2021, the total contribution of the tourism industry to global GDP increased by 21.7% compared to 2020. In total, the contribution of travel and tourism to global GDP in 2021 amounted to USD 5.81 trillion, an increase of about one trillion USD compared to 2020, but still lower than before the pandemic. At the same time, recent studies of the hospitality sector point to the need for sustainable tourism development, as well as the need to draw the attention of all stakeholders to the preparation of development strategies (local, regional and international) aimed at mitigating the impact of the pandemic and addressing future challenges and risks. In this context, we are talking about the challenges associated with the growth of tourism development. Thus, the imbalance of tourist load on the territory, inefficient distribution of economic benefits from tourism and travel ultimately reduce the convenience of life for local residents, damage the natural and cultural assets of the territory, and create a negative reaction at the local level to the development of the hospitality sector. Therefore, the search for solutions that, on the one hand, can provide access to the natural and cultural environment for potential tourists, but, on the other hand, will help minimize the destructive impact on this environment, is at the forefront of scientific discussions today. In our opinion, one of the solutions that can en-

sure the sustainability of tourist flows and take into account the aspects of sustainable development of tourist destinations is the intensification of glamping services in the territories of the nature reserve fund, especially in Ukraine.

According to the glamping market research prepared by the Data Bridge team, the revenue in this area has been growing by double digits over the past five years, and experts estimate that such rates will continue in the coming periods. In 2021, the global glamping market was estimated at USD 2.77 billion, and by 2029 it is expected to reach USD 8.041 billion, with a CAGR of 12.80% during 2022–2029, Figure 2.

Fig. 2

Forecast indicators of glamping market development in the world in 2022–2029

Source: Official site of the Data Bridge Market Research, 2022.

According to the North American Glamping Report (North American Glamping Report, 2022), which details the consumer behavior and preferences of glampers in North America, there has been a sharp boom in the popularity of glamping. In 2021, almost 17 million households visited a glamping site, which is 155% more than in 2019. Over the past 10 years, the number of short-term glamping rentals has grown by 310%, and glamping brands by 290%. Thus, 77% of glampers and 20% of tourists plan to book glamping in the next two years, which indicates that the growth model will continue. Similar trends are observed in other countries. Europe dominates the glamping market with a market share of 35% in 2021. Among European countries, France ranks first in terms of the number of glamping facilities, which is 8000 units. When it comes to accommodation type, cottages remain the preferred choice (72%), followed by small

houses (58%) and treehouses (55%). As glamping becomes more widespread, other accommodation options such as covered vans, tarpaulin tents or yurts have also seen an increase in interest compared to the previous year.

Glamping is defined as comfortable camping with amenities such as Wi-Fi, bars, electricity, beds, bathrooms, etc. These accommodation types allow you to get closer to nature through accommodation by the sea, in the desert, forests, mountains, on the beach and create an environmentally friendly space for relaxation. This alternative form of camping attracts millennials and Generation X, in particular, people aged 18-32, who are currently the largest age group in this market.

The development of this accommodation sector is associated with certain factors, including the following (Official site of the Booking, 2021):

- Growing influence of social networks among consumers. Millennials and Generation X are closely connected to the world of digital technologies and are becoming the main segment with high purchasing power, which is boosting the glamping market.
- Rising global incomes and the expansion of outdoor recreation services are accelerating market growth. There is an increasing demand for innovative housing, including glamping, villas, tree houses, tents, cottages, etc.
- Individual and eco-tourism are becoming a trend in travel services. Consumers are looking for individualized services, even in campsites, which contributes to market growth. In addition, the conscious desire of tourists to reduce their environmental impact and the growing popularity of eco-tourism have a positive impact on the glamping market.

Today, the global ecotourism product is changing and becoming more complex. In the past, outdoor recreation in protected areas was usually carried out at campsites, which were tent camps with very limited services. Such recreation was often associated with lack of sanitary facilities. However, in the first decade of the twenty-first century, the rapid development of campsites became a leading trend in the global tourism industry. Some scholars call this trend a megatrend that marks a paradigm shift in tourism: a change from passive consumption of tourist products formed by tour operators for recreationalists to active organization of travel and recreation by recreationalists themselves (independent tourism).

It is worth noting that after COVID, there is a clear trend of increasing interest in ecotourism among visitors. The key element in this case is the idea of “connection”. For people, especially those who live in urban areas, it gives them a chance to connect with nature, just focus on themselves and have a completely different experience from what they have on a daily basis. A recent survey on ecotourism conducted by Booking.com (Official site of the Booking, 2021) showed that 61% of travelers surveyed would like to travel more environmen-

tally friendly in the future. The same report states that 83% of travelers worldwide consider eco-travel to be vital, and 72% believe that people must act now to preserve the planet for future generations.

Nowadays, ecotourism is understood as a type of active recreation within intact protected areas, where, along with scientific, educational, cultural, sports and recreational functions, attention is focused on the links between the natural and social environment, the effects of anthropogenic pressure, and the acquisition of skills for harmonious relations between nature and humans. Attention is focused not only on the type of recreational activity, but also on the nature of tourism's impact on the environment and the degree of responsibility of both tourists and organizers for preserving the natural environment.

Thus, the development of tourism based on the creation of ecological spaces that, on the one hand, meet human needs for recreation and health, and on the other hand, form the basis for socio-economic development of communities, requires the development of new models of planning and management of territories, the formation of creative environmental solutions and ideas that will serve as the basis for sustainable development of the region.

In modern conditions, territorial communities that have numerous natural resources are looking for methods and ways to effectively use territories for tourism purposes on the basis of sustainable development. For example, in some places, numerous potential tourist destinations in Ukraine and around the world are not suitable for the development of large-scale resorts or settlements. This is due to problems that may relate to terrain, accessibility, seasonality, zoning, risk of flooding, marshland, etc. Quite often, we are talking about the territories of national parks, nature reserves, and other natural areas where the development of large-scale infrastructure, such as hotels and resorts, is prohibited by law or would be harmful to the environment.

From this point of view, projects related to the development of glamping as an ecological space that serves as a prerequisite for the development of sustainable tourism should be applied to territories of this class. Ukraine has great potential and prospects in the field of glamping, primarily due to the expanded network of national parks and nature reserves. The development of a system of protected areas is an important prerequisite for ensuring the country's sustainable development. Thus, in Ukraine, the nature reserve fund is protected as a national treasure with a special regime of protection, reproduction and use and is considered as an integral part of the global system of natural areas.

The State Strategy for Regional Development for 2021–2027, in Ukraine envisages expanding the area of the nature reserve fund to 15% of the country's total territory in 2027. This indicator is a very important environmental and social indicator, whose increase helps to maintain the ecological balance of ecosystems and environmental sustainability of territories.

For example, the Convention on Biological Diversity, to which 196 countries, including Ukraine, are parties, sets the task of creating a system of protected areas covering 17% of the land and 10% of the sea. The Law of Ukraine "On the Basic Principles (Strategy) of the State Environmental Policy of Ukraine for the Period up to 2030" provides for the increase and expansion of the territories of the nature reserve fund (including protected areas in national nature parks and regional landscape parks), creation of protected areas on land and in the waters of the Black and Azov Seas, and ensuring the preservation and functioning of a representative and effectively managed system of territories and objects of the nature reserve fund.

The strategic vector of expanding the territories of the nature reserve fund necessitates the search for effective tools for using these territories, including ecotourism, through the development of glamping services.

According to the results of the accounting of territories and objects of the nature reserve fund, as of January 01, 2021, the nature reserve fund of Ukraine includes 8633 territories and objects with an actual area of 4105522.247 hectares and 402500.0 hectares within the Black Sea. The ratio of the actual area of the nature reserve fund to the area of the state ("reserve indicator") is 6.8%. The structure of Ukraine's nature reserve fund by area is shown in Figure 3 (Official site of the Ministry of Environmental Protection and Natural Resources of Ukraine, 2021).

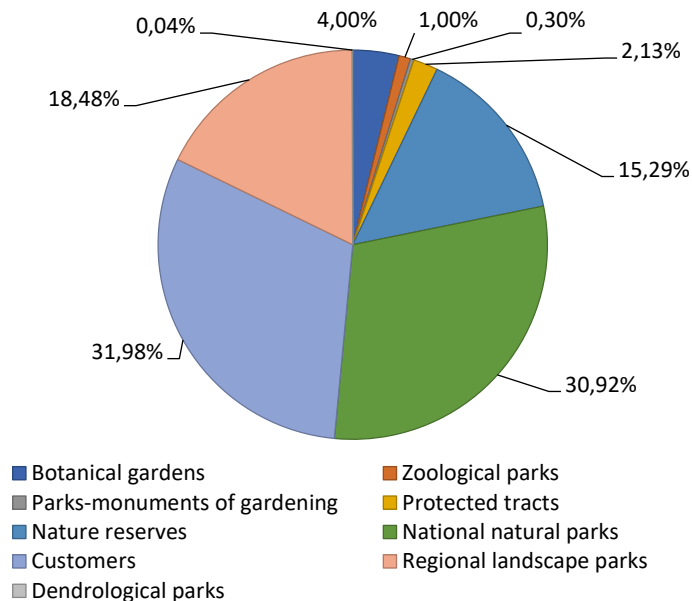

Fig. 3

Structure of the nature reserve fund of Ukraine (by area) in 2021, %

Source: developed by the authors on the basis of Official site of the Ministry of Environmental Protection and Natural Resources of Ukraine, 2021.

More than half (62.7%) of the area of the nature reserve fund of Ukraine is occupied by territories and objects of national importance. Among them are 19 nature reserves and 5 biosphere reserves, 53 national nature parks, 328 nature reserves, 136 natural monuments, 18 botanical gardens, 20 dendrological and 7 zoological parks, and 90 parks-monuments of landscape art. The total area of the nature reserve fund of national significance is 2977006.19 hectares, and of local significance is 1910517.58 hectares.

The largest percentage of protected areas among administrative units is in Sevastopol, Kyiv, Ivano-Frankivsk, Khmelnytsky, and Zakarpattia regions. The lowest percentage is in Vinnytsia, Kharkiv, Cherkasy, Dnipro, and Mykolaiv regions.

To analyze the potential of using the territories of the nature reserve fund of Ukraine for the development of ecotourism, in particular, the expansion of glamping services, it is advisable to rank administrative units by the size of the territories of the nature reserve fund as a percentage of their total area, as well as to compare the areas of objects of national and local importance as a percentage of the total area of administrative units. The results of the analysis are presented in Table 1.

Table 1

Ranking of administrative-territorial units by the size of the territories of the nature reserve fund as a percentage of their total area in 2021

Name of the administrative-territorial unit	Area, ha	Size of protected areas of national importance, %	Size of local protected areas, %	Actual size of protected areas, ha	%	Rating
Vinnytsia region	2 649 290	1.30	1.22	60 189.4437	2.27	27
Volyn region	2 014 470	6.58	5.10	220 231.5	10.93	8
Dnipropetrovska oblast	3 192 300	1.15	1.99	99 757.0931	3.12	24
Donetsk region	2 651 700	2.62	1.79	100 359.8316	3.78	21
Zhytomyr region	2 982 700	1.94	2.69	138 258.1304	4.64	18
Transcarpathian region	1 275 300	13.38	2.14	193 319.1769	15.16	5
Zaporizhzhya region	2 718 300	5.43	0.69	138 183.4433	5.08	16
Ivano-Frankivsk region	1 392 700	9.46	9.86	222 382.5145	15.97	3
Kyiv region	2 812 100	10.97	1.28	292 439.6739	10.40	9
Kirovograd region	2 458 800	0.24	3.88	100 318.8426	4.08	20
Crimea	2 608 100	5.77	2.66	219 319.36	8.41	12
Luhansk region	2 668 300	0.54	3.00	93 219.2911	3.49	22
Lviv region	2 183 100	3.93	4.32	177 944.2027	8.15	13
Mykolaiv region	2 458 500	2.00	2.27	77 238.17	3.14	23

Table 1
Ranking of administrative-territorial units... (cont.)

Name of the administrative-territorial unit	Area, ha	Size of protected areas of national importance, %	Size of local protected areas, %	Actual size of protected areas, ha	%	Rating
Vynnytsia region	2 649 290	1.30	1.22	60 189.4437	2.27	27
Odesa region	3 331 300	3.49	1.42	154 389.7469	4.63	19
Poltava region	2 875 000	2.25	3.50	142 789.7547	4.97	17
Rivne region	2 005 100	4.74	5.65	199 545.0296	9.95	10
Sumy region	2 383 200	2.46	5.51	178 589.3562	7.49	15
Ternopil region	1 382 400	2.94	6.87	123 349.0732	8.92	11
Kharkiv region	3 141 800	0.76	1.95	74 843.5995	2.38	26
Kherson region	2 846 100	11.99	1.08	319 315.9841	11.22	7
Khmelnysky region	2 062 900	13.58	2.35	313 084.3963	15.18	4
Cherkasy region	2 091 600	1.73	1.90	64 746.0785	3.10	25
Chernivtsi region	809 600	3.61	10.04	103 598.45	12.80	6
Chernihiv region	3 190 300	1.66	6.56	250 720.2944	7.86	14
m. Kyiv	83600	17.12	13.44	21 148.79	25.30	2
m. Sevastopol	86400	29.73	0.64	26 241.02	30.37	1
Together	60 354 960	100	100	4 105 522.247	6.80	

Source: developed by the authors on the basis of Official site of the Ministry of Environmental Protection and Natural Resources of Ukraine, 2021.

The largest percentage of territories of the nature reserve fund of national importance is in Sevastopol (29.73% – 25689.9 hectares), Kyiv (17.06% – 14311.77 hectares), Khmelnytskyi (13.57% – 280134.65), Zakarpattia (13.36% – 170672.71) and Kherson (11.99% – 341288.44 hectares) regions. The smallest area is located in Kirovohrad (0.24% – 5909.8 hectares), Luhansk (0.54% – 14389.72). Kharkiv (0.76% – 23984.6), Dnipropetrovs'k (1.15% – 36641.98) and Vynnytsia (1.30% – 34490.1 hectares) regions.

The largest percentage of territories of the nature reserve fund of local importance is in Kyiv (13.44% – 11232.12 hectares), Chernivtsi (10.04% – 81312.75), Ivano-Frankivsk (9.86% – 137292.43), Ternopil (6.86% – 94917.27) and Chernihiv (6.56% – 209212.30) regions. The smallest one is in Sevastopol (0.64% – 551.12 hectares), Zaporizhzhia (0.69% – 18824.42), Kherson (1.08% – 30651.84), Vynnytsia (1.22% – 32234.54) and Kyiv (1.28% – 35872.69 hectares) regions.

The territories and objects of the nature reserve fund of Ukraine are classified into eleven categories:

- a) seven of natural origin – nature reserves, biosphere reserves, national nature parks, regional landscape parks, nature reserves, natural monuments and protected tracts,
- b) four man-made (of artificial origin) – botanical gardens, zoological parks, dendrological parks, and parks-monuments of landscape art.

On the other hand, there is a differentiation between protected areas and objects of “national” or “local” significance, which determines the level of decision-making on their creation, management and financing of conservation and development measures. The scheme of the territorial location of the objects of the nature reserve fund of national importance in Ukraine is presented in Figure 4.

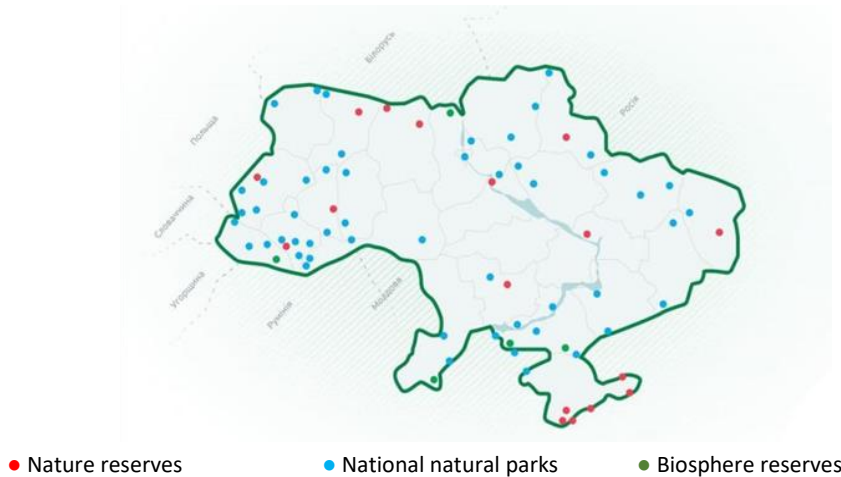

Fig. 4

Scheme of the territorial location of the objects of the nature reserve fund of national importance in Ukraine in 2021

Source: developed by the authors on the basis of Official site of the Ministry of Environmental Protection and Natural Resources of Ukraine, 2021.

It is worth noting that an important prerequisite for the development of ecotourism and the provision of glamping services at the sites of the nature reserve fund is the institutional subordination of such sites. It should be noted that in Ukraine, there is a distribution of nature and biosphere reserves and national parks belonging to different state institutions and structures, which sometimes determines the nature of the effectiveness of the management of nature reserve sites in the development of ecotourism. Table 2 shows the structure of subordination of institutions of nature and biosphere reserves and national nature parks of national importance in Ukraine to various state institutions.

Table 2

Subordination of institutions of the nature reserve fund of Ukraine of national importance (natural and biosphere reserves, national nature parks) in 2021

Name of the institution	Nature re-serve	Biosphere reserve	National na-ture park	Total
Ministry of Environmental Protection and Nat-ural Resources of Ukraine	11	1	42	54
State Agency of Forest Resources of Ukraine	—	—	7	7
National Academy of Sciences of Ukraine	4	2	—	6
National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine	1	1	—	2
State administration of affairs	1	—	4	5
Ministry of Education and Science of Ukraine	2	—	—	2
State Agency of Ukraine on Exclusion Zone Management	—	1	—	1
Total	19	5	53	

Source: developed by the authors on the basis (Official site of the Ministry of Environmental Protection and Natural Resources of Ukraine, 2021).

The following should be noted regarding the legal framework for the development of the glamping industry in Ukraine. Thus, the Law of Ukraine “On the Nature Reserve Fund of Ukraine” defines opportunities and restrictions on the organisation of recreation and tourism depending on the categories of territories and objects of the nature reserve fund (hereinafter referred to as the NRF) (The Law of Ukraine “On the Nature Reserve Fund of Ukraine”, 2022). For example, tourism is prohibited in nature reserves and protected areas of national nature reserves, biosphere reserves and regional landscape parks. The Law of Ukraine “On Tourism” defines the principles of organising tourism as a socio-economic activity, and sets out the specifics of interaction with tourists and the tourism business (The Law of Ukraine “On Tourism”, 2022). At the same time, a number of bylaws have been adopted in the Ukrainian legislative field to facilitate the proper organisation of recreation and tourism within protected areas. One of them is the Regulation on Recreational Activities within the Territories and Objects of the Nature Reserve Fund of Ukraine (The Regulation on recreational activities within the territories and objects of the nature reserve fund of Ukraine, 2022). The Regulation defines the main directions and types of recreational activities, the procedures for organising recreational activities and interaction between NRF institutions and other land users with recreational entities. In other words, recreational and tourist use of NRF territories and objects is possible subject to the development of an appropriate system of management and economic measures, taking into account the regime of protection and use established for these territories and objects.

Clause 1 of this Regulation defines the concept of a campsite as a specially designated and equipped place within the territory or object of a protected area intended for temporary accommodation (overnight stay) of car, motorcycle, and bicycle tourists with tents, motorhomes (trailers). It also states that “glamping is a type of camping with a level of service typical of a hotel”. Thus, according to the legislation of Ukraine, the main objectives pertaining to recreational and tourist activities within the territories and objects of the NRF are:

- creating conditions for these activities in compliance with the regime of protected areas and objects;
- organising and developing information and tourist centres, eco-educational trails, tourist routes, observation decks, recreational areas, campsites, and holiday camps;
- disseminating advertising and factual information (publication of information about recreational resources and services, as well as about recreational entities within and/or adjacent to NRFs in the media and on web pages);
- studying, generalising and implementing the best national and foreign experience and practice in organising recreational and tourism activities;
- fostering a culture of health improvement, recreation and outdoor tourism among recreationalists and local residents, as well as a careful and humane attitude to natural and cultural heritage.

Recreational activities within the territories and objects of protected areas may be carried out within the framework of joint projects, including investment projects, programmes and plans of activities of enterprises, institutions and organisations of all forms of ownership with executive authorities and local governments, public and international organisations.

It is important that the process of developing Ukraine’s protected areas in the direction of providing glamping services has somewhat intensified recently. For example, the Ministry of Environmental Protection and Natural Resources of Ukraine, together with the Association of Local Governments “Euroregion Carpathians – Ukraine” and national nature parks, prepared the project “Glamping – Creating an Exclusive Tourist Product in Protected Areas”. The project aims to increase the efficiency of using the tourist potential of protected areas and create an exclusive product for tourism, i.e. the arrangement of glamping locations. The development of such locations in nature reserves is aimed at increasing the tourism potential of the reserves themselves, in particular by creating an exclusive product.

Based on the results of the competition, 4 pilot regions and environmental institutions of different levels were selected to implement glamping tourism in Ukraine: Donetsk region – Kramatorskyi Regional Landscape Park, Zakarpattia region – Synevyr National Nature Park, Ivano-Frankivsk region – Dniester Re-

gional Landscape Park, and Lviv region – Skole Beskydy National Nature Park. The project's peculiarity is due to the development of tourism in the territories of the nature reserve fund, which shall not have a negative impact on the natural ecosystem. And glamping will be a combination of traditional campsites with comfortable hotel-type conditions for tourists. A broad information campaign is also planned to present the tourist potential of protected areas and exchange tourist experience between Ukrainian and foreign parks.

The projects are to be implemented under the Sectoral Policy Support Programme for Regional Development "Tourism Development" implemented by the Ministry of Communities and Territories Development of Ukraine. The projects selected as winners will be implemented at the expense of the state budget funds received from the EU.

Another example of the glamping market in Ukraine is the Sun Space company. It is a young team of eco-intuitionists with a big, common goal - to develop eco-tourism in Ukraine and improve its level to international standards. They are creating an international network of glamping hotels, with the ability to quickly launch anywhere in the world, without capital construction. The company selects picturesque and unique locations for people who love nature as much as they do and prefer quality service, comfort, and modern technology. Bakota was chosen for their first location, where the Bakotaeco resort project is already actively developing (Official site of the Sun Space, 2022).

The development and prospects of this area are evidenced by the presence of 4 glamping companies in Ukraine. The analysis and features of glamping offers from Ukrainian manufacturers are presented in Table 3.

Table 3
Characteristics of glamping manufacturers in Ukraine

Company name	Types of glamps offered	Implemented projects in Ukraine and their features
Glamping.ua	The catalog contains 3 types of glamps: family, safari, and texas.	Built 19 glamping campsites. such as Royal Camping, Shishkinn, Goats and Sailors, and Glamp Camp. Uses innovative virtual reality technologies to present glamping sites and an online store to book them.
Ekopod	The catalog contains 6 glamp options – Private Geodome (for residential use), Public Geodome (for use in public and commercial projects), Event Geodome (for large events), Premium Geodome (geodesic domes with autonomous internal microclimate), Flower Dome and Oracle (for private use).	81 projects were implemented and 350 geo-domes were built. Their glamps are used in such glamping towns as Mandra-Hill, MNMLST Glamping, SkyPod, GM EcoBubbleHotel and others. The company was first in the Ukrainian market to create a full-cycle mono-production facility specializing in geodesic structures and components.

Table 3
Characteristics of glamping manufacturers in Ukraine (cont.)

Company name	Types of glamps offered	Implemented projects in Ukraine and their features
Luxtent	The company offers the following models of glamping structures – EcoDome (a spherical frame made of glued timber), GeoDome (aluminum frame), Eco-Chalet (a quadrangular structure made of glued timber, suitable for organizing a catering and administration area).	Their business includes not only the sale and production of tents, but also the provision of tent rental services for a variety of purposes: from organizing wedding, corporate events and graduations to holding competitions in various sports.
Onuka Glamp	The company offers one type of glamp of different sizes – the Onuka dome.	Geo-domes are made of wood, twice as long as the frame; comfortable for use in the winter as they can withstand temperatures up to -30°C .

Source: developer by the authors on the basis of Official site of the Sun Space, 2022, Official site of the Glamping.ua., 2022, Official site of the Ekopod, 2022, Official site of the Luxtent, 2022 and Official site of the Onuka Tent, 2022).

Despite the challenging military situation, the hospitality market in Ukraine continues to fight valiantly for survival. As of 23.02.2022, Glamping UA, one of the largest glamping manufacturers in Ukraine, has signed five contracts for the production of about 200 tents throughout Ukraine. Since the outbreak of the war, Glamping UA has shifted its focus to exports. Among its new customers there is a Polish distributor that buys Safari tents from Ukrainians and sells them on to Europe. Glamping UA has signed a contract with a French corporate client working in the hospitality industry to supply 200 tent structures and finishes over several years. Despite the military situation, a network of glamping sites under the MANDRA brand from the founders of Ribas Hotels is developing in Ukraine. It is worth noting that after Ukraine's victory, we should expect an extraordinary demand for tourism. Inbound tourism will be driven by business travel and the involvement of European countries in the reconstruction process. It will take place in the de-occupied regions and areas that have long been front-line and have suffered the most, and the development of glamping infrastructure as temporary places of stay will be relevant. On the other hand, after the occupiers are driven out, millions of Ukrainians will need rest, rehabilitation and rebooting, and the use of nature reserves will be necessary for this purpose. Another problem is the readiness of nature reserves and parks to receive tourists, as almost a third of Ukraine's forest fund has been affected by the full-scale Russian invasion. 8 nature reserves and 12 national nature parks have been occupied. and thousands of hectares of land need to be demined. Despite the difficulties, all Ukrainian institutions are looking for different options to develop

business, preserve human capital, and rebuild the country. A few years ago, glamping was a novelty for Ukraine, but now the glamping market is represented by a number of projects across the country, varying in size and format, which indicates that people are interested in this type of vacation and, accordingly, there is a wide demand for it.

Conclusion

In Ukraine, the demand for ecological recreation using glamping is obviously growing, but the pace of forming a quality offer for tourists is insufficient and the potential of protected areas is very relevant in this context. It should be noted that the use of glamping as a tool for ensuring the sustainable development of tourism in natural parks and reserves will contribute to the development of nature reserves in the following ways:

- Increasing the number of tourists in protected areas;
- Increasing revenues of environmental protection institutions and increasing in the profitability of their activities;
- Increasing the employment rate of the local population by creating new jobs;
- Increasing revenues of local budgets by growing tourist traffic and, consequently, tourist fees;
- Improving rural development in the areas adjacent to protected areas by attracting investment or grant funds.

Thus, the formation of ecological spaces using glamping in Ukraine will contribute to the development of the tourist infrastructure of protected areas in compliance with the principles of rational nature management. What is more, it shall increase the human resources of environmental institutions, the efficiency of their activities in the field of recreation and tourism, as well as the popularization of protected areas as ecological tourist destinations.

STATEMENT OF ETHICS

This study was conducted in accordance with the World Medical Association Declaration of Helsinki. The research protocol was reviewed and approved by the Scientific and Technical Council of the Lutsk National Technical University (February 15, 2023, Lutsk, Ukraine). All participants provided written informed consent to participate in this study

DECLARATION OF CONFLICTING INTERESTS

The authors declared no potential conflicts of interests with respect to the research, authorship, and/or publication of the article *Glamping as a tool for sustainable tourism development of protected areas: Ukraine's experience*.

FUNDING

The authors received no financial support for the research, authorship, and/or publication of the article *Glamping as a tool for sustainable tourism development of protected areas: Ukraine's experience*.

Primary sources

- Давиденко, І.В. (2017). Глемпінг як перспективна форма розвитку екотуризму. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*, 26(1), 10–13; <https://doi.org/10.18371/fcaptp.v5i40.245257>.
- Олійник, О.В., Мостенська, Т.Л., Тарасюк, Г.М., & Чагайда, А.О. (2020). Перспективи розвитку готелів у стилі глемпінг в Україні. *Економіка. Управління та адміністрування*, 4(90), 38–46; [https://doi.org/10.26642/ema-2019-4\(90\)-38-46](https://doi.org/10.26642/ema-2019-4(90)-38-46).
- Поколодна, М.М., Полчанінова, І.Л., & Рябев, А.А. (2021). Глемпінг як перспективний різновид туризму та готельного бізнесу. *Бізнес Інформ.*, 6, 157–169; <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2021-6-157-169>.

References

- Brochado, A., & Pereirab, C. (2017). Comfortable experiences in nature accommodation: Perceived service quality in Glamping. *Journal of Outdoor Recreation and Tourism*, 5(17), 77–83; <https://doi.org/10.1016/j.jort.2017.01.005>.
- Craig, C., & Karabas, I. (2021). Glamping after the coronavirus pandemic. *Tour. Hosp. Res.*, 21, 51–256; <https://doi.org/10.1177/1467358421993864>.
- Dashchuk, Y., Matviichuk, L., Lepky, M., & Sidoruk, S. (2021). Financial support of culture. tourism and creative industries in Ukraine: opportunities and prospects. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, 5(40), 620–630; <https://doi.org/10.18371/fcaptp.v5i40.245257>.
- Davydenko, I.V. (2017). Hlempinhy ak perspektyw na forma rozvytku ekoturizmu [Glamping as a promising form of ecotourism development] *Naukovyy visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu*, 26(1), 10–13; <http://www.vestnik-econom.mgu.od.ua/journal/2017/26-1-2017/4.pdf>.
- Official site of the Booking Sustainable Travel Report (full report in pdf). 2021; <https://globalnews.booking.com/download/1037578/booking.comsustainabletravelreport2021.pdf>.
- Official site of the Data Bridge Market Research. *Global Glamping Market – Industry Trends and Forecast to 2029*, 2021; <https://www.databridgemarket-research.com/reports/global-glamping-market>.
- Official site of the Ekopod. (n. d.); <https://www.ecopod.company>.

- Official site of the Glamping.ua.(n. d.); <https://glamping.com.ua>.
- Official site of the statista. *Total contribution of travel and tourism to gross domestic product (GDP) worldwide from 2006 to 2021*; <https://www.statista.com/statistics/233223/travel-and-tourism--total-economic-contribution-worldwide/>.
- Official site of the Luxtent. (n. d.); <https://luxtent.com.ua>.
- Official site of the Ministry of Environmental Protection and Natural Resources of Ukraine. (n. d.); <https://mepr.gov.ua/>.
- Official site of the Onuka Tent. (n. d.); <https://www.glamp.in.ua>.
- Official site of the Sun Space. (n. d.); <https://sunspace.world>.
- Oliyynyk, O.V., Mostenska, T.L., Tarasiuk, H.M., & Chahaŭda, A.O. (2020). Perspektyvy rozvytku hotelivu styli hlempinhv Ukraini [Prospects for the development of hotels in the style of glamping in Ukraine] *Ekonomika. Upravlinnia ta administruvannia*, 4(90), 38–46; [https://doi.org/10.26642/ema-2019-4\(90\)-38-46](https://doi.org/10.26642/ema-2019-4(90)-38-46).
- Lee, W.S., Lee, J.K., & Moon, J. (2019). Influential attributes for the selection of luxury camping: A mixed-logit method. *J. Hosp. Tour. Manag.*, 40, 88–93; <https://doi.org/10.1016/j.jhtm.2019.05.004>.
- Lyu, S.O., Kim, J.W., & Bae, S.W. (2020). Family vacationers' willingness to pay for glamping travel sites: A family functioning segmentation. *Int. J. Tour. Res.* 22, 155–167; <https://doi.org/10.1002/jtr.2325>.
- Lu, J., Wang, X., Dai, Z., Chen, G., & Feng, Y. (2021). Antecedents of customer WOM in glamping: The critical role of original ecology. *Int. J. Hosp. Manag.* 95, 102919; <https://doi.org/10.1016/j.ijhm.2021.102919>.
- Matviichuk, L.Y., Lepkyi, M.I., Dashchuk, Y.Y., Sydoruk, S.V., & Mezentseva, I.V. (2022). Approach to formation of enogastronomic tourism based on the geographical indication system. *Journal of Geology. Geography and Geoecology*, 31(4), 689–701; <https://doi.org/10.15421/112265>.
- North American Glamping Report (2022); <https://americanglampingassociation.net>.
- Pokolodna, M.M., Polchaninova, I.L., & Riabiev, A.A. (2021). Hlempinhy ak perspektyvnyi riznovyd turyzmu ta hotelnoho biznesu [Glamping as a promising type of tourism and hotel business]. *Biznes Inform.*, 6, 157–169; <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2021-6-157-169>.
- The Law of Ukraine “On the Nature Reserve Fund of Ukraine” (n. d.); <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-12#Text>.
- The Law of Ukraine “On Tourism” (n. d.); <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/324/95-%D0%B2%D1%80?lang=en#Text>.
- The Regulation on recreational activities within the territories and objects of the nature reserve fund of Ukraine (n. d.); <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1043-22#Text>.

- Sun, T., & Huang, T. (2023). Research of Glamping Tourism Based on the Aesthetics of Atmosphere. *Sustainability*, *15*(1), 581; <https://doi.org/10.3390/su15010581>.
- Wang, Y., Chang, Q., Fan, P., & Shi, X. (2022). From urban greenspace to health behaviors: An ecosystem services-mediated perspective. *Environ. Res.*, *213*, 113664; <https://doi.org/10.1016/j.envres.2022.113664>.

Mohammad Saeid KIANI*, Leila NAZARI**

ANALYSIS OF INNOVATIVE MARKETING IN SPORTS TOURISM AND IDENTIFICATION OF OBSTACLES TO ITS IMPROVEMENT (CASE STUDY: IRAN)

How to cite [jak cytować]: Kiani, M.S., & Nazari, L. (2024). Analysis of innovative marketing in sports tourism and identification of obstacles to its improvement (Case study: Iran). *Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe*, 7(3), 133–151.

Analiza innowacyjnego marketingu w turystyce sportowej oraz określenie przeszkód uniemożliwiających jego doskonalenie (na przykładzie Iranu)

Streszczenie

Na całym świecie turystyka sportowa efektywnie przyczynia się do szybkiego rozwoju i dobrej koniunktury rynku turystycznego, a bycie gospodarzem zawodów sportowych odgrywa tutaj ważną rolę. Turystyce sportowej w Iranie nie poświęcano do tej pory zbyt wiele uwagi ze względu na brak wystarczającej wiedzy, braki w zarządzaniu, udokumentowanych i konkretnych strategiach, co przyczyniło się do utraty wielu niepowtarzalnych okazji na tym polu. Z tego względu celem niniejszego badania jest analiza innowacyjnego marketingu w turystyce sportowej oraz określenie przeszkód uniemożliwiających jego doskonalenie w Iranie. W celu uzyskania odpowiedniej podbudowy teoretycznej, w badaniach wykorzystano metodę jakościową oraz wywiady pogłębione, stanowiące formę analizy treści, przeprowadzone z 25 znakomitymi profesorami zarządzania sportem, przedsiębiorczości, turystyki specjalistycznej oraz przedsiębiorcami specjalizującymi się w turystyce sportowej. Wyniki badań pokazują, że głównymi czynnikami stojącymi na przeszkodzie rozwojowi turystyki sportowej w Iranie są te związane z polityką, prawem, zasobami ludzkimi, socjologią i kulturą, zdrowiem, informacją i komunikacją. Powyższe czynniki uniemożliwiają zastosowanie innowacyjnego marketingu sportowego w Iranie. Osoby odpowiedzialne za zatrudnienie, przedsiębiorczość, turystykę i sport winny wziąć pod uwagę te wyzwania w swym krótko- i długoterminowym planowaniu i kształtowaniu strategii działalności, tak aby wnieść istotny wkład w rozwój turystyki sportowej.

Słowa kluczowe: sport, zarządzanie, Iran, turystyka, marketing.

* <https://orcid.org/0000-0001-8882-1097>; PhD student; Sports Management, Kermanshah Branch, Azad University, Kermanshah, Iran; e-mail: mohammadsaeidkiani@gmail.com (corresponding author)

** <https://orcid.org/0000-0001-9870-4396>; PhD Student, Sports Management, Kurdistan University, Sanandaj, Iran

Abstract

All over the world, sports tourism is one of the effective factors in the rapid growth and prosperity of the tourism market, and hosting sports competitions plays an important role in the prosperity of the tourism market. Sports tourism in Iran has been neglected due to the lack of sufficient knowledge, management and documented and specific strategies, and as a result, many unique opportunities in this field have been lost. Therefore, the purpose of this research is to analyze innovative marketing in sports tourism and identify obstacles to its improvement in Iran. Qualitative methodology and in-depth interviews, constituting the form of content analysis, were conducted with 25 prominent professors of sports management, entrepreneurship, and expert tourism, as well as entrepreneurs in the field of sports tourism until reaching theoretical saturation. According to the findings of the research, among the main factors that hinder sports tourism in Iran are political and legal factors, human resources, social, cultural factors, health factors, political and legal factors, informational and communication ones. All the aforesaid factors hinder the progress of innovative sports marketing in Iran. Those in charge of employment and entrepreneurship, tourism and sports in their short-term and long-term planning and policy-making should take into account these challenges and contribute to the development of sports tourism.

Keywords: sport, management, Iran, tourism, marketing.

Introduction

Innovation, risk-taking, pioneering and opportunity-seeking are similar characteristics of sports tourism and entrepreneurship that seek to strengthen economic and regional development. Schumpeter is the first researcher who discovered that successful entrepreneurs discover opportunities with their creativity that others do not pay attention to (Fadda, 2020). According to economists, entrepreneurship is a mechanism that enables the optimal allocation of resources by using future opportunities along with risk. Entrepreneurship plays an important role in economic growth by contributing to the creation of new jobs, development of competition and innovations. It has a company, country and world level. Theoretical works and empirical studies emphasize that entrepreneurial activities of individuals are the key driver of entrepreneurial development, therefore, entrepreneurship has been considered as an important mechanism in achieving economic growth (Mandalizadeh, Ehsani & Honari, 2017). Sports tourism in line with its activities and creating value for society and profit for organizational stakeholders is forced to identify new opportunities (Antoncic & Prodan, 2017). Chun-Chu, Cheng-Shen and Chin-Huang (2018) believe that sports tourism is an entrepreneurial process and the entrepreneurial approach in sports tourism can provide a mechanism to withstand economic crises (Elyasi et al, 2019). Entrepreneurship can provide grounds for economic prosperity, change and lifestyle for all sections of society by discovering and expanding job opportunities related to sports (Rahimi et al., 2020). The three important approaches to entrepreneurship are wealth creation, technology development

and job creation. Nowadays, the trend of spending free time with attention to sports is expanding and this approach can be useful in creating new sports jobs. In fact, sports play an important role in production and employment (Zia & Toti far Tehran pur, 2019). The state of Iran's economic variables such as gross national product, per capita income, gross investment, etc. in the last three decades shows the heavy dependence of Iran's economy on oil revenues. It is valid to diversify the sources of economic growth and foreign exchange earnings, as well as create new job opportunities in the country of developing other industries (Zamani, 2014).

Today, tourist destinations in the field of sports tourism have taken important steps to attract tourists and increase the credibility of sports tourism. For example, sports tourism departments have taken various steps in the direction of green behaviors and the emergence of such behaviors on the part of tourists (Singh, Dash & Vashko, 2016).

Nowadays, most of the attention in the field of sports tourism is directed towards its new areas. One of the most prominent of these fields is the discussion of "going green". In addition to paying attention to cultural-social, political, environmental factors and the economic effects of tourism on various sports destinations, sports tourism can also consider its effects on the natural environment and take an intelligent approach to protect tourism resources through sustainable use (Demirel, 2015). Various authors argue that improving the "green" image of organizations and organizations that provide sports tourism facilities to their consumers leads to improving the competitiveness of areas that provide sports tourism and facilitating the environmental responsibility of companies in the direction of sustainable development (Demirel, 2015).

The emergence of green behaviors on the part of sports tourists is one of the solutions and measures that, in addition to the environment, will also have positive effects on a given tourist destination or its host community (Derman, 2019). Destinations providing sports tourism can benefit by encouraging and even forcing tourism suppliers to develop green measures and strategies. As a result, the occurrence of green behaviors on the part of tourists will be a basic and justifying factor (Demirel, 2015). One of the major issues in this field is to investigate and analyze the role of sports tourism and its effective factors in order to promote tourists' green behaviors. On the other hand, with the advancement of technology and changes, there is a need to pay more attention to promoting peaceful behaviors for the environment. Iran is a four-season and tourist-friendly country, and in its various regions, sports tourism is one of the most important tourist-attracting factors. On the other hand, the country has an ancient history of sports and sports of friendship, therefore, in addition to domestic tourists, tourists from different countries also visit it every year.

Knowing that the developments in this area are changing day by day, and the demands and needs of tourists increase over time, it is not possible to imagine a bright future for a specific area based on past trends. The patterns of entrepreneurship in sports tourism have undergone changes compared to the past and it is expected that these changes will increase exponentially with the introduction of information technology. Finally, recognizing the challenges of the advancement of this field, it is high time we started planning. Therefore, the main objective of this research is to identify the challenges facing the development of entrepreneurial sports tourism businesses in Iran, despite the importance of entrepreneurship directed at creating and developing sports tourism and as a result, sports businesses in a scientific and practical manner. It has been emphasized that this issue has always been neglected in the economic environment or sports businesses of the country. Therefore, the results obtained in this field can be interesting and fruitful.

The hypotheses in this research are as follows:

- H1.** Problems such as financing, resource management, and lack of access to appropriate equipment can create obstacles for the development of sports tourism businesses.
- H2.** Policies and development specific to sports tourism can have an important impact on the development of related businesses.
- H3.** Social and cultural changes can play an important role in people's attitude towards entrepreneurship.
- H4.** Technology and media can have an important impact on information spreading and developing sports tourism businesses.
- H5.** Due to the lack of specialized human resources in the field of sports tourism, this field has not developed as it should have.
- H6.** An incorrect image of Iran on international forums, the existence of a security view on the tourism category in the country, disturbing laws and regulations and the weak foundation of the tourism industry can create obstacles for the development of sports tourism businesses.
- H7.** The lack of proper health and medical facilities can create obstacles for the development of sports tourism businesses.

In the end, it is expected that cultural, social and economic factors are among the challenges facing the development of entrepreneurial sports tourism businesses in Iran, and in this research, solutions are presented for the development of entrepreneurship and sports business as well as creating new jobs in Iranian society.

Methodology

This study is a type of qualitative research. The purpose of this research is to analyze innovative marketing in sports tourism in Iran and to identify obstacles

to its progress. It is based on Glaser's (1992) emergence approach (Glaser, 1992). This work was performed by conducting Glaser-type qualitative research, whose method is exploratory. This research uses the analysis and review of available professional literature and an exploratory interview to identify the challenges facing the development of entrepreneurial sports tourism businesses, with the help of content analysis method (coding analysis unit, categories and registration unit). The research charges participating in the field interview include prominent professors in the field of sports management, entrepreneurship and tourism, as well as entrepreneurs in the field of sports tourism, who were selected for qualitative interviews in the research topic (25 interviews with 25 people, continued until theoretical saturation).

In order to conduct in-depth interviews, purposeful sampling and snowball sampling techniques were used. To check validity of this research, the research findings were presented to the participants, the text of the theory was studied by them and their views were applied. In the end, this research has been studied and reviewed by the professors, and some things have been stated to modify or change the final theory.

In this research, according to the views of Johnson (1997) and Patton (2002) on three methods of pluralism, pluralism in the method (retesting the work method), pluralism in the researcher (reliability test between identifiers) and participatory pluralism (using new interviewees to test the reliability of the model) have been used to confirm the validity of the research (Johnson, 1997; Patton, 2002). Pluralism in the participant means that if the research process and the research agreement are completely repeated for a group of new people with similar characteristics, similar results should be obtained. In the research, the interview agreement and data analysis were used in full for three new interviewees. To calculate the open validity percentage of the research test between the new interviewees, the identified identifiers of the two tests were compared. In each of the research sections (main research and validation research), identifiers that are similar in two time intervals are identified as "agreement" and non-similar identifiers are identified as "disagreement".

Table 1

Reliability calculation of research test (pluralism in interview)

Retest reliability (percentage)	Number of disagreements	Number of agreements	The total number of identifiers (codes)
94.2	5	41	87

Table 1 shows that the total number of codes in the two phases of the research is 87, the number of agreements between codes is 41, and the number of disagreements is 5. Using formula 1, the validity percentage of the pluralism

method in the interviewee is 94.2%. Considering the fact that this reliability rate is more than 60%, the interviewees have good credibility and the method of selecting the interviewees is also confirmed.

Kvale (1996) believes that to calculate the reliability of the test among the interviews, several interviews are selected as samples and each of them is identified twice in a short and specific time interval. Then, the identified identifiers are compared in two time intervals for each of the interviews (Kvale, 1996). The retesting method is used to evaluate the stability of the researcher's identification. In each of the interviews, identifiers that are similar in two time intervals are defined as "agreement" and non-similar identifiers as "lack of agreement".

In the method of pluralism in the research, in order to calculate the retest reliability of the interviews, three interviews were selected and each of them was coded twice in a 15-day interval by the researcher. The coding results are shown in table 2.

Table 2
Calculation of retest reliability (pluralism in the method)

Row	Total number of codes	Number of agreements	Number of disagreements	Retest reliability (percentage)
1	46	21	4	91.3
2	52	24	4	92.3
3	38	18	2	94.7
Total	136	63	10	92.6

As can be seen in Table 2, the total number of codes in two time intervals of 15 days equals 136, the number of agreement codes between codes in these two times equals 63, and the number of non-agreements in these two time intervals equals 10. The open reliability of the interview test in the method of pluralism in the method using the mentioned formula is 92.6%, which is much higher than 60%, and the reliability of coding is confirmed.

Moreover, for the method of pluralism in the researcher, to calculate the reliability of the interview with the intra-subject agreement method of two coders, one of the sports management doctoral students was asked to participate in the research as a coder. The necessary trainings and methods for coding were presented to him, and then 3 interviews were coded by both the researcher and the person in question, and the percentage of agreement between the coders is shown in table 3.

As can be seen in Table 3, the total number of codes registered by the researcher and colleagues is 165, the number of agreements between codes is 68, and the number of disagreements is 29. Using the mentioned formula, the reli-

ability between the coders for the interviews of this research equals 82.4%. Considering that it is above 60%, the reliability of coding is confirmed.

Table 3
Reliability calculation between two identifiers (coders)

Row	Total number of codes	Number of agreements	Number of disagreements	Retest reliability (percentage)
1	61	25	11	82
2	55	22	11	80
3	49	21	7	85.7
Total	165	68	29	82.4

Three stages of open, central and selective coding were applied using MaxQD Pro version software.

Research findings

Demographic analysis

Table 4
Demographic characteristics of research charges

	Age			Education			Charge groups		Gender		
	Less than 20 years	21–40 years	41 to 60 years	Over 61 years old	Di- ploma and sub-di- ploma	BA de- gree	MA and PhD	Univer- sity profes- sors	Tour- ism entre- pre- neurs	Fe- male	Male
Abun- dance	0	10	10	5	0	0	25	14	11	5	20
Per- cent	0	40	40	20	0	0	100	56	44	20	80

The results of the descriptive part related to the demographic characteristics of the research showed that 40% of the participants were 21 to 40 years old, 40% were 41 to 60 years old, and 20% were older than 61. It was also found that 100% of the research charges were holders of MA and PhD degrees. 56% of the participants were university professors and 44% were entrepreneurs in the field of sports tourism. 20% of them were women and 80% were men.

First step: open coding

In the present study, data was collected from interviews. The interviewees were posed the questions in a general and open manner. After each interview, the researcher proceeded to analysis and open coding. At first, primary codes were identified, and then, while removing codes similar to each other, conceptual codes were identified. Finally, after examining and classifying conceptual codes, categories were identified. In total, 41 concepts and 7 categories were identified. The following table shows a part of one of the interviews and its relationship with the concepts obtained from the research.

Table 5

Part of the interview and conceptual codes obtained from the primary codes related to this part of the interview

The text of the interview	Conceptual codes obtained from primary codes related to this part of the interview
<p>There are many obstacles that innovators have to face in the field of sports tourism. One of the most important of these cases is the fear of not returning capital after investment. Innovators are worried that their investment will not be accompanied by profitability. The people of the region do not welcome this type of innovation and do not achieve their goals at all. On the other hand, among the obstacles they encounter we can mention security issues. Some areas of the country are still not very safe to visit. Innovators who intend to work in the field of organizing sports events are worried about not being able to find the human resources they need, i.e. talented and experienced employees.</p>	<p>Fear of no return on investment Investment Profitability Welcoming the people of the region Failure to achieve the goals of innovators Security issues Security of the country's regions Human resources Finding talented manpower Experienced manpower State barriers Cumbersome rules Paperwork Parallel organizations Long-term reviews Socio-cultural factors</p>

Second step: Axial coding

At this stage, the codes identified in the previous stage along with their categories were arranged round seven core codes of security, health, socio-cultural factors, human resources, political and legal factors, information and communication, economic factors (Table 6).

Finally, after many investigations and consultation with several sports management professors, the number of 41 concepts and 7 categories were identified.

Table 6
Axial coding

Row	Main article	concepts
1	Security	Ensuring the safety of sports tourists
2		Providing financial security for sports tourists
3		Negative advertisements regarding Iran's security for sports tourists
4		The challenge of natural disasters and natural insecurities (such as floods and earthquakes)
5	Health	Lack of fresh and healthy drinking water in all regions of Iran
6		Existence of infectious diseases such as Covid-19
7		Lack of equipped medical centers in all regions of Iran
8		Weak waste disposal culture in Iran
9		Weak culture of separating dry and wet waste
10		The presence of garbage in nature and roads
11	Socio-cultural factors	Cultural and religious differences in the regions of Iran
12		Encouraging participation in sports tourism events by media and education
13		Unpleasant behavior of fans and spectators during sports events
14		The presence of violence in athletes and fans
15		Society not accustomed to filling its free time with sports activities
16		Lack of well-developed entrepreneurial culture and acceptance of innovations
17		The people of the region do not welcome innovators of sports tourism
18	Human resources	Lack of innovative specialists in various fields of sports tourism
19		Lack of up-to-date knowledge of active human resources in sports tourism
20		Educational centers (such as universities) do not sufficiently train innovators in the field of sports tourism
21		Low motivation of talented innovative forces to work in sports tourism
22	Political and legal factors	Existence of bureaucracy and time-consuming administrative procedures
23		Low level of legal literacy of innovators
24		Corruption and existing discrimination
25		Tax problems
26		Multiplicity of organizations and their parallel work
27	Information and communication	Lack of interactive network between innovators
28		Poor communication between innovators and the government
29		Poor coverage of sports tourism innovators regarding their products

Table 6
Axial coding (cont.)

Row	Main article	concepts
30	Information and communication	Insufficient communication between sports tourism innovators and media (virtual and traditional)
31		Absence of a comprehensive information system regarding sports tourism innovators
32		Absence of a comprehensive system regarding the areas of activity of sports tourism innovators
33		Poor recognition of innovators towards sports tourism businesses
34		Weakness in marketing sports tourism products (goods and services).
35	Economic factors	Undesirable competitive market strategies
36		Finance and budget problems impacting sports tourism innovators
37		The existence of economic obstacles facing Iran
38		Existence of inflation and embargo
39		Expensive equipment needed by sports tourists
40		Fear of no return on investment
41		Non-cooperation of banks to grant low interest loans

Third step: Selective coding

Because the purpose of the current research was only to identify obstacles, therefore determining the relationship between categories is not one of the goals of the present research. The research model is shown in Figure 1.

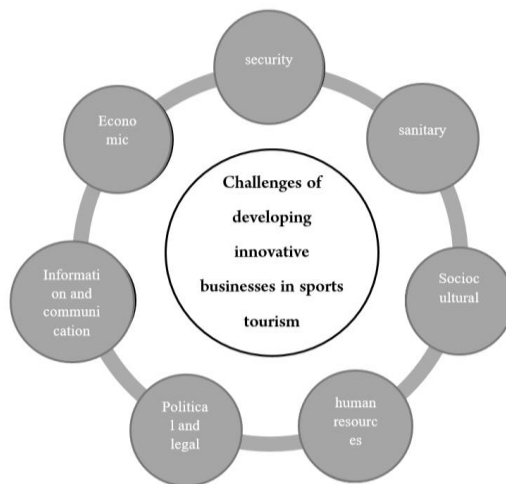

Figure 1
Conceptual model of innovative marketing analysis in sports tourism and identification of obstacles hindering its progress

Discussion and conclusion

Sports tourism in Iran, like many tourism sectors, is neglected, despite the fact that this country has the capacity to hold a wide range of sports events due to its size and also having different weather conditions throughout the year and in a fixed period of the year. For example, in the winter season, you can experience skiing in the western and northwestern highlands of Iran and at the same time you can also organize sports contests related to the desert in the desert areas. The best conditions for receiving tourists who are keen on water sports are at the coast where they can enjoy the sea, sand and sun. Considering Iran's limitations in holding international tournaments due to Sharia standards and also the lack of adequate and modern facilities, this part of sports tourism in Iran cannot be emphasized, although these limitations can be eliminated with proper management and planned investment.

The current research was conducted with the aim of analyzing innovative marketing in sports tourism and identifying the obstacles to its progress. The results of the research indicated that 41 concepts and 7 categories are among the obstacles to the progress of innovative marketing of sports tourism in Iran. Among the identified factors, we can refer to security and health, socio-cultural factors, human resources, political and legal factors, information and communication and economic factors. Based on the results of the research, security factors are among the obstacles to the progress of innovative marketing of sports tourism in Iran. The results of this research are in line with the research results of Rahimi and Khabiri (2020), Connell, Page and Meyer (2015), Mikulic et al. (2017), Mirehie and Gibson (2020).

These aforementioned results are also in line with the results of Lee, Chen, and Wu (2022), Stankova (2022) and Sun (2022). In this regard, it can be said that development and security complement each other. Obviously, sustainable security depends on sustainable development, and sustainable development guarantees security. Nowadays, anything that does not have a scientific definition and is not governed by logical rules fails or gets stagnant. This is also true in the tourism industry and its security aspect. For example, for security regarding transportation, residences, hotels and attractions, it is necessary for the trustees and tourism organizations to cooperate with each other for the development of tourism. On the other hand, when a tourist does not have a suitable place to stay, they will not return to that place. However, these days security is considered as the most important and fundamental principle in the development of tourism development strategy in the world. There is a defined relationship between tourism, stability, development and security, because the development of tourism infrastructure is largely related to other current and construction activities of a region, supporting security factors, laws and regulations as well as

information. The coordination of related organizations and the expansion of transportation are dependent on tourism affairs, and any occurrence of insecurity and the use of violence at different levels will cause irreparable damage to this industry.

Based on the results of the research, health factors are also among the obstacles to the progress of innovative marketing of sports tourism in Iran. This result is consistent with the results of Utami et al. (2022), Rosmiyanti, Sutjiatmi and Azzahra (2022) and Zhang et al. (2020). Health aspects of tourism areas are among the important issues that are of serious concern to tourists from different regions and can affect the choice of a tourism route and a tourist destination. Therefore, paying attention to clean environment, maintaining pristine areas, as well as paying special attention to environmental issues can lead to attendance and re-attendance in tourism places. Apart from the aforesaid points, in addition to the need for management measures, Iran also needs efficient information coverage and public education, which should be given serious concern by managers and officials of tourism areas. On the other hand, after the corona epidemic in the country and the world, health issues have become more pressing and it is currently one of the most important factors that tourists pay attention to. Therefore, it is very important to follow health protocols in accommodation and tourism places.

Based on the results of the research, socio-cultural factors are among the obstacles to the development of innovative sports tourism businesses in Iran. Based on the results of the research, cultural strategies and information coverage can contribute to the development of innovation in the sports tourism industry. Cultural contexts play a decisive role in the development of human resources, and culture, including values, beliefs and norms, can play an important role in people's tendency to innovate. The development of innovative culture can create the platform for people to use entrepreneurial opportunities and increase the visibility of opportunities in the field of entrepreneurship and make people's innovative talents flourish. The development of innovative culture can lead to the development of innovation in the sports industry, especially among sports science experts. Moreover, good communication strategies can facilitate the development of innovation in the sports tourism industry.

Information can increase the community's awareness of tourism opportunities and increase its willingness to visit sports tourism places. People's desire and their increasing presence in sports tourism places can attract the attention of entrepreneurs and provide the basis for investment and creation of new businesses.

Based on the results of the research, human resources are among the obstacles to the progress of innovative marketing of sports tourism in Iran. In line with the results of the research, human power can contribute to the development of innovation in the sports tourism industry. Undoubtedly, the most im-

portant component of sustainable growth and development is expert and committed human resources that has been the factor of progress and excellence of societies and is considered as their most important asset. Training and guiding talents in the direction of developing knowledge and innovation can lead to sustainable development and growth of businesses, especially in the sports industry. Guiding sports science experts to create businesses in the sports tourism area can also ensure a stable development in this field.

Based on the results of the research, political and legal factors are among the obstacles to the progress of innovative marketing of sports tourism in Iran. In general, law and legislation are important factors in attracting or repelling entrepreneurs. Complex and ambiguous laws and a large number of legislative authorities and successive changes in laws can cause confusion for entrepreneurs and make their plans for the future ambiguous. As a result, that may keep them away from the innovation process and unfortunately make them enter undesirable areas such as brokering. At the same time, increasing organizational cooperation and improving the level of coordination can reduce legal obstacles faced by entrepreneurs, reduce the time required to obtain licenses, provide grounds for encouraging entrepreneurs to comply with legal regulations and standards, reducing law evasion. Therefore, paying attention to reducing cumbersome laws and providing facilitating laws and incentives for the development of innovative marketing can provide the basis for improving the business conditions in this field.

Based on the results of the research, information and communication factors are among the challenges for the development of innovative marketing of sports tourism in Iran. Basically, tourists need valid and reliable information about the desired destination to choose theirs. They get the information they need in different ways, including mass media, such as television, radio, satellite, internet, tourist booklets and magazines, international tourism organizations, tourist agencies in foreign countries, as well as tourists who have already visited certain tourist destinations and have had the real experience of traveling there. However, the unprecedented growth of the tourism industry in the past few years and competition at the global level going hand in hand with the quality of information available in the social media force tourist destinations to face new challenges and look for more effective information strategies. The need for an effective and efficient information strategy is one of the basic challenges that arises as a result of this dynamic and evolving situation. In order to promote a given destination successfully in the target market, it must distinguish itself from its competitors in a favorable and appropriate way and find a place in the minds of its customers. The key element of the positioning process is managing perception as well as creating an attractive and distinctive image of the destination. In this context, the development of information and communication fac-

tors in the field of new information and communication technologies and special attention to virtual space can be important and worthy of attention.

Based on the results of the research, economic factors are among the obstacles to the progress of innovative marketing of sports tourism in Iran. This result is consistent with the results of Shi and Yang (2022), Zhang, Li and Guo (2022) and Bhattarai and Karmacharya (2022). It can be said that economic factors are factors that determine the business environment and willingness to innovate. If a favorable and stable economic environment is created, more capable and talented people will be attracted to innovative opportunities, whereas in fluctuating conditions, peace and concentration will be lost and no one will have the motivation to work and start a new business.

However, in general, the progress of innovative marketing of sports tourism in Iran requires the use of certain capacities within sports. These capacities include environmental capacities surrounding sports, people entering the field of sports innovation and the ruling environment of entrepreneurs. Several researches have investigated the dimensions of innovative capacities in various ways. From their point of view, these dimensions include the existence of sports tourism and entrepreneurship capacities, the capacity of holding sports events, the capacity of women's participation in the field of sports entrepreneurship, etc. In fact, these capacities cover sports tourism to a large extent. Thus, with this introduction and interpretation, this research seeks to examine the existing capacities in the sports tourism industry and, in the next step, to examine the existing conditions for using the capacities available in this industry. These are suggestions for improving innovative sports tourism businesses. If these suggestions are implemented, it will be definitely beneficial to the development of innovation in sports tourism. The aforementioned suggestions include holding innovation training classes for athletes, physical education graduates and those interested in this field, fostering their innovation skills, familiarizing them with tourism-related businesses, offering low-interest loans and long-term repayment so that new businesses can be launched in this area, improving the physical infrastructure so that athletes, students of physical education and those interested in this field who create a business do not have any problems, cooperation of relevant organizations and bodies to facilitate the process of creating business in this field, holding training classes and familiarizing their participants with the environmental capacities that exist in sports, creating necessary platforms for training sports innovators, encouraging them to actively participate in projects, sports innovation related to tourism, encouraging governmental and non-governmental organizations to support innovative activities in tourism, attracting funds and investors to sports tourism through incentives and tax discounts, increasing the awareness of athletes and society about the potential of this area. It is also suggested that in future research, the relationship between

the economic development of the sports industry and the use of innovative capacities which benefit organizations and private companies should be shown.

To sum up, in general, sports tourism is one of the solutions for the development of innovation and business initiative. It can create new jobs in the society, reduce the ominous phenomenon of unemployment, and contribute to prosperity and economic prosperity. In this regard, the development of financial incentives and simplification of laws can have a great and worthy effect and enhance the development of sports tourism.

Research limitations

1. Access to sufficient data: There may be limitations in access to quantitative and qualitative data related to entrepreneurial sports tourism businesses in Iran.
2. Time Limits: There may be time limits in accessing information and resources needed for research.
3. Lack of financial resources: To carry out extensive and comprehensive research in this area, significant financial resources are required and this may be a limitation.
4. Location limitations: Research may be limited to specific locations and access to the desired locations for research purposes may be difficult.
5. Restrictions related to participation: In some cases, it may be difficult for some persons or institutions to participate in research.
6. Legal restrictions: Laws and regulations may prevent access to some information and conducting some research.
7. Language limitations: Translation and interpretation of documents and resources in other languages may create limitations
8. Limitations of data collection: Collecting field data and interviewing individuals and entrepreneurs may be associated with challenges.
9. Sampling limitations: Sampling from the community of sports tourism entrepreneurs may have its limitations.
10. Consumer limitations: The existence of limitations and problems in aggregating the views and expectations of consumers may also cause limitations in sports tourism research.

Application of research

The country of Iran has a great potential in the field of sports tourism due to holding ancient and attractive competitions. Iran's four-season nature can facil-

itate hosting many sports events and attract tourists. Officials and policymakers can improve the situation of sports tourism in Iran. If the conditions of the country are adjusted in terms of culture and values, the way for sports tourism is open. The Cultural Heritage and Tourism Organization and the National Olympic Committee play an important role in this field. Tourism can have a cultural, social and economic impact on the income and growth of countries. This method is also considered as one of the most important sources of employment and income. Nowadays, sports events are very popular and attract a lot of attention of the public and athletes. One of the effects of sports tourism is that tourists can get to know the host country. This familiarizes them with different aspects of this country's culture and its tourist attractions. Also, tourists can get to know the host country better and exchange cultural experiences. In addition, the combination of sports, tourism and sustainable development has provided a new concept and structure to leisure time activities. From this point of view, sports tourism can play an effective role in promoting vitality and improving the health of communities. Also, advanced countries invest in sports and support sports activities seriously and continuously. Paying attention to people's vitality, especially the workforce, leads to an increase in efficiency and a significant reduction in the amount of crime and delinquency.

DECLARATION OF CONFLICTING INTERESTS

The authors declared no potential conflicts of interests with respect to the research, authorship, and/or publication of the article *Analysis of innovative marketing in sports tourism and identification of obstacles to its improvement (Case study: Iran)*.

FUNDING

The authors received no financial support for the research, authorship, and/or publication of the article *Analysis of innovative marketing in sports tourism and identification of obstacles to its improvement (Case study: Iran)*.

References

- Antonicic, B., & Prodan, I. (2017). Alliances, corporate technological entrepreneurship and firm performance: testing a model on manufacturing firms. *Technovation, 28*, 257–265.
- Bhattacharai, K., & Karmacharya, R. (2022). Impact of Tourism on Economic Growth of Nepal: Is Tourism-Led Growth Hypothesis Valid for Nepal?. *The Gaze Journal of Tourism and Hospitality, 13*(1), 93–110.

- Chun-Chu, Y., Cheng-Shen, L., & Chin-Huang, H. (2018). The Total Economic Value of Sport Tourism in Belt and Road Development – an Environmental Perspective. *Sustainability*, 10, 1191; <http://dx.doi.org/10.3390/su10041191>.
- Connell, J., Page, S.J., & Meyer, D. (2015). Visitor Attractions and Events: Responding to Seasonality. *Tourism Management*, 46, 283–298.
- Demirel, B. (2015). Sports as a 'Green Product' in Destination Marketing: Case of Windsurfing in Cesme, Turkey. *Journal of Yasar University*, 10(39): 6555 – 6611; https://www.researchgate.net/publication/286509751_SPORTS_AS_A_'GREEN_PRODUCT'_IN_DESTINATION_MARKETING_CASE_OF_WIND-SURFINGIN_CESME_TURKEY.
- Derman, E. (2019). The Role of Sport Tourism in Destination Management. *Current Issues in Tourism and Hospitality Management*, 259–270. SRA Academic Publishing.
- Elyasi, M., Mohammadi, M., Jafari, H., & Karami, P. (2019). A review of the global experiences of startup companies in the field of sports and physical health. "Tehran, of success". *Politecnico*, 20(3), 1–25.
- Fadda, N. (2020). Entrepreneurial behaviours and managerial approach of lifestyle entrepreneurs in surf tourism: an exploratory study. *Journal of Sport & Tourism*, 24(2), 1–25.
- Glaser, B.G. (1992). *Basics of grounded theory analysis: Emergence vs. forcing*. Sociology Press.
- Johnson, R.B. (1997). Examining the Validity Structure of Qualitative Research. *Education*, 118, 282–292; https://www.researchgate.net/profile/R_Johnson3/publication/246126534_Examining_the_Validity_Structure_of_Qualitative_Research/links/54c2af380cf219bbe4e93a59.pdf.
- Kvale, S. (1996). *Interview Views: An Introduction to Qualitative Research Interviewing*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications; <https://www.scrip.org/reference/ReferencesPapers?ReferenceID=1228667>.
- Lee, C.C., Chen, M.P., & Wu, W. (2022). The criticality of tourism development, economic complexity, and country security on ecological footprint. *Environmental Science and Pollution Research*, 29(2), 1–37; <http://dx.doi.org/10.1007/s11356-022-18499-2>.
- Mandalizadeh, Z., Ehsani, M., & Honari, H. (2017). Designing a sustainable entrepreneurship model with grounded theory. *Journal of Sport Management*, 8(5), 709–725.
- Mikulic, J., Darko, P., Maja, S., & Damir, K. (2017). Campsite Choice and the Camping Tourism Experience: Investigating Decisive Campsite Attribute Using Relevance-Determinacy Analysis. *Tourism Management*, 59, 226–233.
- Mirehie, M., & Gibson, H.J. (2020). The relationship between female snow-sport tourists' travel behaviors and well-being. *Tourism Management Perspectives*, 33, Article 100613.

- Patton M.Q. (2002). *Qualitative research and evaluation methods* (3rd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Rahimi, A., & Khabiri, M. (2020). Creating a role of entrepreneurial strategies in the growth of sport startups. *Fifth International Conference on New Research in Sports Science and Physical Education, Lecture*, 1–15; <https://civilica.com/doc/1156833/amp>.
- Rahimi, A., Ehsani, M., Saffari, M., & Norouzi Seyed Hoseini, R. (2020). Role of Human Resource Management Practices and Knowledge Inertia in Academic Entrepreneurship Actions of Sport Science Students and Graduates. *Journal of Human Resource Management in Sport*, 7(2), 421–438.
- Rosmiyanti, E., Sutjiatmi, S., & Azzahra, C.Q. (2022). Restoration of Tourism in Indonesia New Normal Era Through CHS Program in Bali Tourism. In: *2nd International Conference on Social Science, Humanities, Education and Society Development (ICONS 2021)* (pp. 117–121). Atlantis Press; <http://dx.doi.org/10.2991/assehr.k.220101.018>.
- Shi, R., & Yang, T. (2022). Sustainable development of sport event tourism destinations: Perspectives of the core stakeholders in China. In: *Sport Marketing in a Global Environment* (pp. 97–106). Routledge.
- Singh, S., Dash, T.R., & Vashko, I. (2016). Tourism, ecotourism and sport tourism: the framework for certification. *Marketing Intelligence & Planning*, 34(2), 236–255.
- Stankova, M.Z. (2022). Safety and Security in Tourism: Formalizing Uncertainty at the Destination Level. In: *Handbook of Research on Key Dimensions of Occupational Safety and Health Protection Management* (pp. 284–301). IGI Global.
- Sun, Y. (2022). Research on the Restoration and Development of Tourism According to the Characteristics of Rural and Urban Groups Based on Cointegration and Error Correction Model. *Asian Business Research*, 7(2), 12.
- Utami, P.B., Parluhutan, D., Taryono, K., & Simarangkir, O.R. (2022). The economic marine tourism based on cleanliness, health safety and environment (CHSE) protocol as Covid-19 outbreak responses at Derawan Island, Indonesia. In: *IOP Conference Series: Earth and Environmental Science*. Vol. 967, No. 1, p. 012021. IOP Publishing; <http://dx.doi.org/10.1088/1755-1315/967/1/012021>.
- Zamani, A. (2014). *Effects of income and job creation on tourism and Iranian tourism*. Tourism and Development, Tourism Research and Studies Center, Tehran.
- Zhang, S.N., Li, Y. Q., Liu, C.H., & Ruan, W.Q. (2020). Critical factors identification and prediction of tourism and hospitality students' entrepreneurial intention. *Journal of Hospitality, Leisure, Sport & Tourism Education*, 26, Article 100234.

- Zhang, Z., Li, L., & Guo, Q. (2022). The Interactive Relationships between the Tourism-Transportation-Ecological Environment System of Provinces along the 'Silk Road Economic Belt' in China. *Sustainability*, 14(5), 3050.
- Zia, B., & Toti far Tehran pur, M. (2019). Investigating the effect of entrepreneurial orientation and e-readiness on the performance of start-up sports businesses. *Journal of Sports Management*, 11(4), 705–721 [in Persian].